

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Osmaniye Korkut Ata University

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Journal of Economics and Administrative Sciences

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi (Owner of the Journal)	YAYIN VE DANIŞMA KURULU (Publishing and Advisory Board)
Prof. Dr. Turgay UZUN Rektör	Prof. Dr. Ahmet AKSOY (Gazi Üniversitesi)
Editör (Editor)	Prof. Dr. Ahmet Mete ÇİLİNGİRTÜRK (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim COŞKUN	Prof. Dr. Alkan SOYAK (Marmara Üniversitesi)
Editör Yardımcıları (Editorial Assistants)	Prof. Dr. Altan ÇABUK (Çukurova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İlker KEFE	Prof. Dr. A.F.M. Ataur RAHMAN (North South University)
Yayın Kurulu (Editorial Board)	Prof. Dr. Beyhan MARŞAP (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İlker KEFE	Prof. Dr. Burak GÜRİŞ (İstanbul Üniversitesi)
İngilizce Redaktör (English Redactor)	Prof. Dr. Bülent ÖZ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Öğr. Gör. Fatih ERCAN	Prof. Dr. Dilek ALTAŞ (Marmara Üniversitesi)
Sekreteryası (Secretaria)	Prof. Dr. Ebru ÇAĞLAYAN AKAY (Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. Yasin ÇAM	Prof. Dr. Erdal DİNÇER (Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. Ferhat KARADEMİR	Prof. Dr. Esen YILDIRIM (Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. İbrahim SAKİN	Prof. Dr. Fatma Nur TUĞAL (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)
Arş. Gör. Özlem KURU SÖNMEZ	Prof. Dr. Flavia Mirela BARNA (West University of Timisoara)
Arş. Gör. Dr. Süleyman KALENDER	Prof. Dr. Jiri STROUHAL (Skoda Auto University)
Arş. Gör. Dr. Halenur SOYSAL KURT	Prof. Dr. K. Haldun AKALIN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Arş. Gör. Murat MAT	Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Arş. Gör. Satuk Buğra ÇETİNKAYA	Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN (Gazi Üniversitesi)
	Prof. Dr. Murat TÜRK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Prof. Dr. M. Fedai ÇAVUŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Prof. Dr. Mutlu Başaran ÖZTÜRK (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
	Prof. Dr. Münevver TURANLI (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
	Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN (Başkent Üniversitesi)
	Prof. Dr. Orhan SEVİLENGÜL (Başkent Üniversitesi)
	Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Selim COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Prof. Dr. Serap ÇABUK (Çukurova Üniversitesi)
	Prof. Dr. Suat OKTAR (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Şaban UZAY (Erciyes Üniversitesi)
	Prof. Dr. Tuba BAŞKONUŞ DİREKÇİ (Gaziantep Üniversitesi)
	Prof. Dr. Tuncay CAN (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Veland RAMADANI (South East European University)
	Prof. Dr. Zeynep TÜRK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Doç. Dr. Atilla ÇİFTER (Altınbaş Üniversitesi)
	Doç. Dr. Miruna Lucia NACHESCU (West Tmisoara University)
	Dr. Öğr. Üyesi Claudiu BOTOÇ (West University of Timisoara)
	Dr. Öğr. Üyesi Joanna HERNİK (West-Pomeranian University of Technology)
	Dr. Öğr. Üyesi Sakib Bin Amin (North South University)
	Dr. Alexandra Ileana MUTIU (Babes Bolyai University)

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, elektronik ortamda Haziran ve Aralık aylarında yılda iki defa yayınlanan bilimsel hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisadi ve idari bilimler alanlarında ve bu alanlarla ilişkili konuları kapsayan makaleler kabul edilmektedir.

Makaleleriyle dergimize katkı sağlayan yazarlarımıza, makale değerlendirme sürecinde desteğini esirgemeyen hakem ve danışma kurulumuza katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Dergimizin tarandığı endeksler;

YAYIN TÜRÜ: Ulusal Süreli

İletişim Adresi / Contact Info

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Karacaoğlan Yerleşkesi, Fakiuşağı Mah., 80000 Osmaniye / Türkiye

<http://dergipark.gov.tr/oskaiibfd>

iibfdergi@osmaniye.edu.tr

+90 328 827 10 00

HAKEM KURULU
(Referee Board)

Prof. Dr. Kalender Özcan ATILGAN (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal Can KILIÇ (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Alpaslan YAŞAR (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayhan DEMİRCİ (Toros Üniversitesi)
Doç. Dr. Melda AKBABA (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Ethem MERDAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret SÖZBİLİR (Artvin Çoruh Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet GÜVEN (Bingöl Üniversitesi)
Doç. Dr. Meltem CANOĞLU (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Muzaffer Özgür YANARDAĞ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Alptuğ AKSOY (Fırat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ender GÜRGEN (Mersin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İsa KILIÇ (İskenderun Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İNCİ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGİN (Kırklareli Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Tuğba CANBULUT (İstanbul Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

- 1- Denetim Alanında 2006-2022 Yılları Arasında Tamamlanmış Doktora Tezlerinin Analizi
(Araştırma Makalesi) 1-11
Öğr. Gör. Betül ÇETİN, Doç. Dr. Mustafa KILLI
- 2- The Importance of 112 Emergency Call Centres in the ‘Disaster of the Century’: The Case
of Osmaniye
(Araştırma Makalesi) 12-28
Dr. Mustafa BAL, Guddusi ARIK
- 3- İktisadi Küreselleşme ve Sorunları: Rodrik
(Araştırma Makalesi) 29-46
Kardelen GÜRGÖR
- 4- Çocuğu Anaokuluna Giden Annelerin Çocuklarının Kıyafet Seçimindeki Tercihleri: Nitel
Bir Araştırma
(Araştırma Makalesi) 47-61
Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT, Aynur IŞIK, Ayben BOYRAZ
- 5- Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansı ve Rekabet Avantajı Üzerine
Etkisi: Bir Alan Araştırması
(Araştırma Makalesi).....62-78
Prof. Dr. Salih YEŞİL, Dr. Yüksel MAVİ, Uzm. Sümeyye YILDIZ
- 6- Employees’ Perception of Crisis and Methods of Coping with Stress
(Derleme).....79-92
Dr. Fereshteh KARIMIVAND
- 7- A Process Analysis: 24 January Decisions in the Field of Social Struggle
(Araştırma Makalesi).....93-109
Dr. Caner YACAN
- 8- Lojistik Sektörünün Lokasyon Katsayısı Yöntemi ile Analizi: TR62 Bölgesi Üzerine Bir
İnceleme
(Araştırma Makalesi).....110-119
Doç. Dr. Sami SÜYGÜN

DENETİM ALANINDA 2006-2022 YILLARI ARASINDA TAMAMLANMIŞ DOKTORA TEZLERİNİN ANALİZİ

Geliş Tarihi : 17.05.2023

Öğr. Gör. Betül ÇETİN¹

Kabul Tarihi : 13.06.2023

Doç. Dr. Mustafa KILLI²

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Özet

2000’li yılların başından itibaren meydana gelen muhasebe ve denetim skandallarının ardından denetim faaliyetlerine olan ilginin artmasıyla denetim literatüründeki çalışmaların sayısı gün geçtikçe genişlemektedir. Bu çalışmada, denetim alanındaki doktora tezlerinin bilimsel yapısının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, 2006-2022 yıllarında yayınlanmış 247 doktora tezi yıllara göre tez sayısı, üniversite dağılımı, danışman unvanı, konu dağılımı, anahtar kelime, atıf yapılan dergiler gibi değişkenlere göre ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; en fazla tezin yazıldığı ve yazılan tezlerde dergilere en çok atıf yapılan yılın 2021 yılı olduğu, en fazla doktora tezine sahip üniversitenin Marmara Üniversitesi olduğu, en fazla tez danışmanlığı yapan öğretim elemanlarının profesör unvanlı olduğu, en fazla ele alınan konunun iç denetim olduğu, en az işlenen konunun bağımsız denetçi görüşleri olduğu, en fazla kullanılan anahtar kelimelerin bağımsız denetim, denetim ve iç denetim olduğu, toplamda 17.104 kez atıf yapılan dergilerin %58’inin ulusal, %42’sinin yabancı dergiler olduğu, en fazla atıf yapılan ulusal derginin “Mali Çözüm” dergisi, en fazla atıf alan yabancı derginin ise “Managerial Auditing Journal” olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetim Araştırmaları, Doktora Tezleri, Atıf Analizi.

Jel Kodları: M40, M42.

ANALYSIS OF DOCTORAL DISSERTATIONS WRITTEN BETWEEN 2006-2022 YEARS IN THE FIELD OF AUDIT

Abstract

After the accounting and auditing scandals experienced since the beginning of the 2000s, the number of studies in the audit literature is expanding day by day with the increasing interest in auditing activities. In this study, it is aimed to examine the scientific structure of doctoral theses in the field of auditing. For this purpose, 247 doctoral dissertations published in 2006-2022 years were analyzed in detail according to various variables such as the number of dissertations by years, university, title of advisor, topic, keywords, and journals cited. According to the results of the research; it was determined that the most dissertations were written in 2021. The university with the highest number of doctoral dissertation is Marmara University, the most dissertation are written under the supervision of professors, the most studied topic is internal audit, the least covered subject is the opinions of the independent auditors, the most used keywords are independent audit, audit and internal audit. It has been determined that 58% of the journals cited 17,104 times in total in the dissertations are national journals and 42% are foreign journals, the most cited national journal is "Mali Çözüm", and the most cited foreign journal is "Managerial Auditing Journal".

Keywords: Auditing Studies, Doctoral Dissertations, Citation Analysis.

Jel Codes: M40, M42.

¹Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, betulcetin@osmaniye.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8513-7406>

²Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, mkilli@osmaniye.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9283-9852>

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar sürekli olarak gelişen bağımsız denetim faaliyetleri, 21. yüzyılın başlarında yaşanan muhasebe ve denetim skandalları ile literatürde çok çalışılan konulardan biri olmuştur. Denetim konusunun güncelliği, lisans ve lisansüstü eğitim düzeylerinde birçok program müfredatında yer verilmesine, lisansüstü araştırmalar başta olmak üzere, bilimsel çalışmalarda ele alınmasına neden olmaktadır. Denetim alanındaki literatürün genişlemesine bağlı olarak, bu alanda araştırılan konular ve yöntemler çeşitlilik ve farklılık kazanmakta ve bu durum yeni araştırma sorularının ortaya çıkmasına ve literatüre derinlik kazandırabilecek yeni çalışmalara zemin hazırlamaktadır. İlgili alandaki araştırmaların dönemler itibarıyla gelişiminin ve ağırlıklı olarak hangi konular özelinde incelendiklerinin, hangi konulara daha az yer verildiğinin bibliyometrik araştırmalar yoluyla incelenmesi gelecekte yapılacak çalışmalara rehberlik etmesi bakımında önemlidir.

Bibliyometrik analiz; araştırma grupları, kurumlar, ülkeler, dergiler veya bireysel bir araştırmacının etkilerini değerlendirmek için kullanılan nitel ve nicel analiz yöntemlerinden biridir (Krauskopf, 2018, s. 224). Bibliyometrik analiz; herhangi bir konuda yazılan bilimsel çalışmaların yazarı, yazarın kurumu ve ülkesi ve atıf bağlantıları gibi özelliklerinin incelenmesinde de kullanılan bir yöntemdir (İyibildiren, vd., 2023, s. 25). Bibliyometrik analiz; disiplinlerin sosyal, entelektüel ve kavramsal yapılarına dayalı olarak araştırma konuları ve yazarları da kapsayacak şekilde araştırma alanlarının gelişimini incelemeye uygun bir yaklaşımdır (Verma ve Gustafsson, 2020, s. 254). Bibliyometrik analiz, son yıllarda akademik çalışmalarda büyük bir popülerlik kazanmıştır. Araştırma alanlarında akademisyenlerin etkileşim modellerini incelemek için bibliyometrik analiz faydalı bir yöntemdir (Özmen Uysal, 2009, s. 138). Akademisyenler, makale ve dergi performansı, iş birliği modelleri ve araştırma bileşenlerindeki eğilimleri araştırmak ve mevcut literatürde belirli bir alanın entelektüel yapısını ortaya çıkarmak gibi nedenlerle bibliyometrik analizi kullanmaktadırlar (Donthu, vd., 2021, s. 288).

Günümüzde var olan bilgi, birikimli bir araştırma geleneğinin sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar çalışmalarını kendilerinden önceki çalışmalar üzerine inşa ederler (Appio, vd., 2014, s. 625). Bir verinin/fikrin kaynağının belirtilmesi olarak tanımlanan atıf, daha önceki araştırmalar ile atıf yapılan belge arasındaki ilişkinin kurulmasına yardımcı olmaktadır (Smith, 1981, s. 84). Dipnotların ve referansların ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemekle birlikte bu konudaki ilk örneğin *Oxford English Dictionary*'de verilen William Savage'in *A Dictionary of the Art of Printing* (1841) adlı çalışması olduğu kabul edilmektedir (White, 1985). Bibliyografik uygulamaların yirminci yüzyılda standardize edilmesi atıf dizinlemenin nesnellliğini ve güvenilirliğini artırmıştır (Al ve Tonta, s. 2004). Bir akademik araştırmada atıflar, o çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulurken faydalanılan, örnek alındığı ve bulgularının karşılaştırıldığı yayınları göstermektedir. Bibliyometrik araştırmalarda, atıf analizleri son yıllarda özellikle önemli bir araştırma tekniği olarak dikkat çekmektedir. Atıf analizi, bir yayın diğerinden alıntı yaptığında yayınlar arasında oluşan entelektüel bağlantıları yansıtan temel bir bilim haritalama tekniğidir (Donthu vd., 2021, s. 288).

Bu çalışmanın amacı, denetim alanındaki doktora tezlerinin bilimsel yapısının incelenmesidir. Bu amaçla, 2006-2022 yıllarında tamamlanan denetim alanındaki doktora tezlerinin; yıllar itibarıyla sayısı, hangi üniversitelerde hazırlandığı, tez danışmanlarının unvanları, denetimin hangi alt konularının ele alındığı, hangi anahtar kelimelerin kullanıldığı, tezlerde en çok atıf yapılan ulusal ve uluslararası akademik dergiler araştırılmıştır. Bu çalışmanın, denetim alanında çalışma yapmak isteyen araştırmacılara denetim alanındaki

doktora çalışmalarının bibliyometrik bir değerlendirmesini yaparak yol göstermesi beklenmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın girişi takip eden ikinci kısmında araştırmanın yöntemi, üçüncü bölümde araştırmaya esas literatür değerlendirmesi ve dördüncü bölümde bulgular değerlendirilmiştir. Son bölümde araştırma sonuçları verilmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür incelendiğinde bibliyometrik analiz yöntemi ve içerik analizi yöntemleri ile denetim alanında yazılmış makale ve tezleri inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Öztürk ve Yılmaz (2018), 1960-2018 yılları arasında denetim ve adli muhasebe alanında yayınlanmış ve Social Sciences Citation Index'te (SSCI) taranan 2599 çalışmanın bibliyometrik analizini yaptıkları araştırmada; en fazla çalışmanın 2016 yılında olduğu; özellikle 2010 ve 2018 yıllarındaki yayınların en fazla denetim ve adli muhasebe konularında olduğu; en fazla kullanılan anahtar kelimelerin “denetim, hile ve adli muhasebe” olduğu tespit edilmiştir.

Yeşil ve Akyüz (2018), muhasebe alanında yazılmış 320 doktora tezi üzerinde içerik analizi yaptıkları araştırma sonucunda, en fazla tezin Marmara Üniversitesi'ne ait olduğunu; doktora tezlerinin %76'sının Prof. Dr. Unvanlı öğretim üyeleri danışmanlığında yazıldığını ve en çok çalışılan konunun muhasebe standartları olduğunu tespit etmişlerdir.

Serçemeli ve Kurnaz (2019), “Auditing”, “International Journal of Auditing” ve “Current Issues in Auditing” dergilerinde 2008 ve 2017 yılları arasında yayınlanan ilk 25 makale üzerinde içerik analizi yapmıştır. Araştırma sonucunda, yayınlarda en fazla işlenen konuların “SOX Yasası ve etkileri, denetimde kalite ve PCAOB raporları ve etkileri” olduğu; en çok atıf alan derginin *Auditing* olduğu; en az atıf alan derginin ise *Current Issues in Auditing* olduğu tespit edilmiştir.

Kaya (2019), 1995 ve 2018 yılları arasında denetim alanında yazılmış 128 doktora tezinin içerik analizi yaptığı araştırma sonucunda, en fazla işlenen konunun “iç denetim/iç denetçi” olduğunu; en az işlenen konuların “denetim komitesi, bilgi teknolojileri ve kamu denetimi/kamu denetçisi” olduğunu; en fazla doktora tezine sahip üniversitenin Marmara Üniversitesi olduğunu tespit etmiştir.

Güleç ve Öztürk (2019) çalışmasında, yurt içinde 2013 ve 2017 yılları arasında yayınlanmış lisansüstü tezler ile uluslararası makaleler üzerinde içerik analizi yapılmış ve karşılaştırılmıştır. Araştırmada 613 lisansüstü tez ile 16 dergide yayınlanan 150 makale incelenmiş, tezlerde en fazla çalışmanın muhasebe standartları; dergilerde ise finansal muhasebe konuları olduğu tespit edilmiştir.

Salur (2020), 2002 ve 2019 yılları arasında Ulakbim TrDizin'de taranan dergilerde yayınlanmış 115 adet makalenin içeri analizini yapmıştır. Araştırma sonucunda, en fazla yayının 2016-2017 yıllarında yapıldığı, en fazla makale yayınlayan derginin Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi olduğu, en fazla ele alınan konunun denetim mesleği olduğu ve en fazla kullanılan anahtar kelimenin “bağımsız denetim” olduğu tespit edilmiştir.

Ceylan (2021), “Muhasebe ve Finansman, Muhasebe Bilim Dünyası, Muhasebe ve Denetim Bakış, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları ve Mali Çözüm” dergilerinde denetim konusu üzerine 2016 ve 2020 yılları arasında yayınlanmış makalelerin bibliyometrik analizini yapmıştır. Araştırma sonucunda, en fazla yayının 2018 yılında ve “Muhasebe Bilim Dünyası

Dergisi'nde” yayımlandığı, en sık çalışılan denetim alt konusunun *iç denetim*” olduğu tespit edilmiştir.

Koç (2021), yurtiçinde yayınlanmış 468 lisansüstü tezin bibliyometrik analizini yaptığı araştırma sonucunda; ilk doktora tezinin 1922 yılında yayınlanmış olduğunu; en fazla lisansüstü tezin Marmara Üniversitesi'nde yönetildiğini, en fazla çalışılan konuların işletme, maliye, kamu yönetimi ve ekonomi branşlarında olduğunu tespit etmiştir.

Kıllı ve Işık (2022)'ın 2010 ve 2020 yılları arasında muhasebe alanında yayınlanmış doktora tezlerinin atıf analizini yaptıkları araştırma sonucunda; muhasebe alanında tamamlanmış en fazla doktora tezinin 2018, 2022 ve 2019 yıllarına ait olduğu, tezlerde dergilere en çok atıf yapılan yılların 2018, 2017 ve 2016 yılları olduğu ve tezler en çok atıf yapılan ulusal dergilerin Mali Çözüm, Muhasebe ve Finansman, Muhasebe ve Denetime Bakış ve Muhasebe Bilim Dünyası dergileri olduğu belirlenmiştir.

Gök ve Çarıkçı (2022)'nin çevre muhasebesi konusunda 1991 ve 2022 yılları arasında yazılmış ulusal ve uluslararası 71 yayının içerik analizi yaptıkları araştırma sonucunda; çevre muhasebesi konusunda en fazla yayını bulunan derginin “*Muhasebe ve Finansman Dergisi*” ile “*Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*” olduğu, yayınların %37'sinin doktor öğretim üyesi unvanlı yazarlar tarafından yapıldığı tespit edilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nde yayınlanan ve 2006-2022 yılları arasında tamamlanmış denetim alanındaki doktora tezlerine ait atıfların araştırıldığı bu çalışmada, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır.

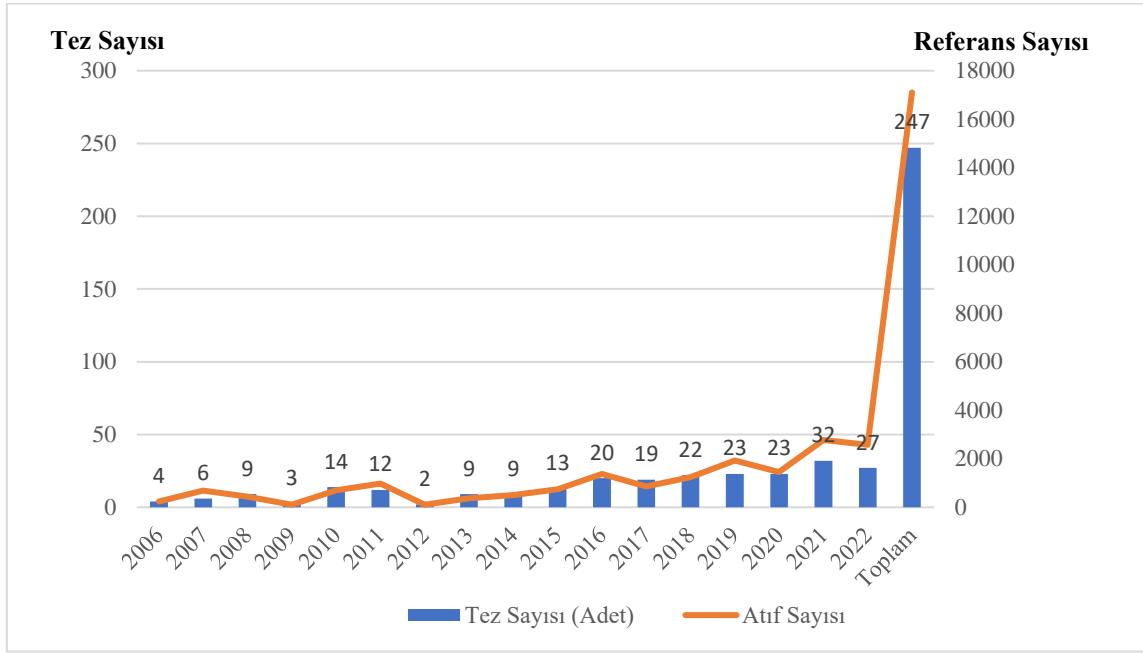
YÖK tez merkezinde gelişmiş arama opsiyonundaki aranacak kelime(ler) kısmında “denetim” anahtar kelimesi; tez türünde “doktora”; yıl bazında ise 2000-2022 yılları seçilmiştir. Seçilen kriterler sonucunda açılan listede “işletme” konu türü seçilerek incelenen tezler elde edilmiştir. Araştırma verisi denetim alanında yayınlanmış 247 doktora tezinden oluşmaktadır. Araştırma kapsamındaki tezler, *yıllar itibariyle tez sayısı, üniversite, danışman unvanı, konu, anahtar kelime ve atıf yapılan dergiler* değişkenlerine göre ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

Her çalışma da olduğu gibi bu çalışmada da bazı kısıtlar mevcuttur. İlk kısıt, üniversite bağlamında tez yönetmeliklerinin farklı olmasıdır. Örneğin bazı üniversitelerde anahtar kelime kullanımının zorunlu olmaması sebebiyle anahtar kelimeler yıllar itibariyle karşılaştırılamamıştır. İkinci kısıt ise, bazı tezlerin resim/fotokopi olarak yayınlanması bu sebeple kaynaklarının elde edilmesi ve analizinin zorlaşmasıdır. Son kısıt ise, bazı yıllara ait tezlerin erişiminin kaldırılması ve/veya başka platformlarca ancak izin alınarak elde edilebilmesidir. Bu sebeple çalışma 2006 ve 2022 yıllarını kapsamaktadır. 2006 yılı ve öncesinde de tezler mevcuttur ancak tam metin erişimine kapalı olması sebebiyle araştırma kapsamına alınamamıştır. Bunlar göz önüne alındığında gelecekteki çalışmalarda YÖK Tez Merkezindeki tezlerin erişime açılması ve denetim alanındaki tez sayılarının artması sebebiyle farklı sonuçlara ulaşılması söz konusu olabilir.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında, 2006-2022 yılları arasında denetim alanında yazılmış doktora tezlerine ilişkin veriler incelenmiştir. Analize konu olan doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı Şekil 1'de sunulmuştur. Şekilde, görüldüğü üzere 2006-2022 yılları arasında yayınlanmış doktora tezi sayısının 247 olduğu ve bu tezlerde ulusal ve yurtdışı dergilerde yayınlanmış makalelere yapılan atıf sayısının 17.104 olduğu tespit edilmiştir. Yayınlanmış tez sayısı

bakımından yapılan incelemede en fazla tezin 2021 yılında (32 tez), en az tezin 2012 yılında (2 tez) yazıldığı belirlenmiştir. Atıf yapılan kaynak sayısı bakımından yapılan incelemede; 2021 yılında tamamlanan tezlerde atıf yapılan kaynak sayısının en fazla olduğu (2770) ve 2009 yılında tamamlanan tezlerde ise atıf yapılan kaynak sayısının en az olduğu (107) belirlenmiştir. Şekilde görüldüğü gibi son yıllarda hem denetim alanında yazılan tez sayısında hem de tezlerde atıf yapılan akademik dergi sayılarında büyük bir artış olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Yıllara göre tezler ve referans sayıları dağılımı

Tablo 1'de araştırma kapsamındaki 247 doktora tezinin üniversitelere göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 1. Tez sayılarının üniversitelere dağılımı

Sıra	Üniversite	Tez Sayısı	Sıra	Üniversite	Tez Sayısı
1	Marmara Üniversitesi	26	37	Karadeniz Teknik Üniversitesi	2
2	İstanbul Üniversitesi	20	38	Yaşar Üniversitesi	2
3	İnönü Üniversitesi	13	39	Adnan Menderes Üniversitesi	1
4	Atatürk Üniversitesi	10	40	Aksaray Üniversitesi	1
5	Çukurova Üniversitesi	9	41	Avrasya Üniversitesi	1
6	Başkent Üniversitesi	8	42	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1
7	Eskişehir Anadolu Üniversitesi	8	43	Bahçeşehir Üniversitesi	1
8	Erciyes Üniversitesi	7	44	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	1
9	Gazi Üniversitesi	7	45	Cumhuriyet Üniversitesi	1
10	Süleyman Demirel Üniversitesi	7	46	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1
11	İstanbul Ticaret Üniversitesi	6	47	Erzincan Binali Yıldırım	1
12	Sakarya Üniversitesi	6	48	Galatasaray Üniversitesi	1
13	Akdeniz Üniversitesi	5	49	Hacettepe Üniversitesi	1
14	Dokuz Eylül Üniversitesi	5	50	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1
15	Dumlupınar Üniversitesi	5	51	Işık Üniversitesi	1
16	İstanbul Okan Üniversitesi	5	52	İstanbul Gelişim Üniversitesi	1
17	Kırıkkale Üniversitesi	5	53	İstanbul Kültür Üniversitesi	1
18	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	5	54	İstanbul Medipol Üniversitesi	1
19	Selçuk Üniversitesi	5	55	İstanbul Teknik Üniversitesi	1

20	Celal Bayar Üniversitesi	4	56	Karabük Üniversitesi	1
21	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	4	57	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1
22	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	4	58	Kastamonu Üniversitesi	1
23	Afyon Kocatepe Üniversitesi	3	59	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	1
24	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	3	60	Mersin Üniversitesi	1
25	Ankara Üniversitesi	3	61	Mustafa Kemal Üniversitesi	1
26	Bursa Uludağ Üniversitesi	3	62	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1
27	Düzce Üniversitesi	3	63	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1
28	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	3	64	Okan Üniversitesi	1
29	Kocaeli Üniversitesi	3	65	Pamukkale Üniversitesi	1
30	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	2	66	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1
31	Bülent Ecevit Üniversitesi	2	67	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1
32	Dicle Üniversitesi	2	68	Trakya Üniversitesi	1
33	Gaziantep Üniversitesi	2	69	Türk Hava Kurumu Üniversitesi	1
34	İstanbul Okan Üniversitesi	2	70	Uludağ Üniversitesi	1
35	İstanbul Aydın Üniversitesi	2	71	Yeditepe Üniversitesi	1
36	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	2	72	Yıldız Teknik Üniversitesi	1

Tespit edilen 247 tezin toplam 72 üniversitede hazırlandığı, ilk dört üniversitenin en az 10 ve üzerinde denetim konulu teze sahip olduğu, tüm üniversitelerin yüzde 47'sinde sadece bir adet ve yüzde 52'sinde en az iki adet denetim konulu tez hazırlandığı görülmüştür. Bu üniversiteler içerisinde denetim alanında en fazla doktora tezine sahip üniversitenin Marmara Üniversitesi olduğu, İstanbul Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Eskişehir Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesinin denetim konulu en fazla doktora tezine sahip üniversiteler arasında ilk 10 sırada yer aldıkları görülmüştür.

Üniversitelerin lisansüstü eğitim-öğretim yönetmeliğine göre en az bir yüksek lisans tezi yönetmiş öğretim üyeleri doktora tez danışmanlığı yapılabilmektedir. Tablo 2'de, araştırma kapsamındaki tezlerde danışman olarak görev alan öğretim elemanlarının akademik unvanlarını verilmiştir.

Tablo 2. Danışman unvanına göre tez ve atıf sayıları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı	Tez Sayısı (%)	Atıf Sayısı	Atıf Sayısı (%)
Prof. Dr.	192	77,73	13486	78,9
Doç. Dr.	38	15,39	2902	17
Dr. Öğr. Üyesi	17	6,88	716	4,1
Toplam	247	100	17104	100

Araştırmaya konu edinilen tezlerin %77,73'ünün (192 tez) profesör unvanlı öğretim elemanlarının danışmanlığında tamamlandığı görülmektedir. Tezlerin %15,39'unun (38) Doçent unvanlı danışmanlar tarafından yönetildiği, en az sayıda tezi Dr. Öğr. Üyesi unvanlı öğretim elemanlarının yönettiği görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki doktora tezlerinin konularına göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'te görüldüğü üzere, en fazla çalışılan konunun *iç denetim* konusu olduğu tespit edilmiştir. Bunu, *muhasebe standartları*, *denetim kalitesi*, *hile denetimi* ve *iç kontrol* konularının takip ettiği görülmektedir. Diğer taraftan, *bağımsız denetim talebi*, *denetimin etkinliği*, *denetim görüşü*, *denetim karar süreci*, *denetim maliyeti*, *denetimin gözetimi*, *dış denetimin rolü*, *finansal raporlama kalitesi*, *iç denetim rolü*, *muhasebe denetim sistemi*, *risk denetimi* ve *zorunlu rotasyon* konuları en az işlenen konular olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3. Tezlerin konu dağılıma göre sayıları

Sıra	Anahtar Kelime	Adet	%	Sıra	Anahtar Kelime	Adet	%
1	İç Denetim	47	19	11	Denetçi Rotasyonu	3	1,2
2	Muhasebe Standartları	24	9,7	12	Denetim Süreci	3	1,2
3	Denetim Kalitesi	20	8,1	13	Denetim Teknikleri	3	1,2
4	Hile Denetimi	18	7,3	14	Denetimde Beklenti Boşluğu	3	1,2
5	İç Kontrol	17	6,9	15	Denetimde Etik	3	1,2
6	Vergi Denetimi	14	5,7	16	İç Denetim Kalitesi	3	1,2
7	Denetçi Sorumlulukları	13	5,3	17	Sürdürülebilirlik	3	1,2
8	Denetim Standartları	12	4,9	18	Sürekli Denetim	3	1,2
9	Denetimin Bağımsızlığı	5	2	19	Şirket Denetimi	3	1,2
10	Bankacılıkta Denetim	3	1,2	20	Bağımsız Denetçi Görüşleri	2	0,8

Tablo 4’te, ilgili tezlerde kullanılan 712 anahtar kelime içinde en fazla kullanılan ilk 20 anahtar kelimenin dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 4. Tezlerde kullanılan anahtar kelime sayısı

Sıra	Anahtar Kelime	Adet	Yüzde (%)	Sıra	Anahtar Kelime	Adet	Yüzde (%)
1	Bağımsız Denetim	83	11,65	11	Kurumsal Yönetim	14	1,97
2	Denetim	55	8,98	12	Risk Yönetimi	13	1,83
3	İç Denetim	43	7,03	13	Finansal Tablo	10	1,41
4	Denetçi	40	6,54	14	Denetim Standartları	9	1,26
5	Hile	40	6,54	15	Dış Denetim	7	0,98
6	İç Kontrol	28	4,58	16	Finansal Performans	7	0,98
7	Denetim Kalitesi	20	3,27	17	Mesleki Şüphencilik	7	0,98
8	Banka	16	2,61	18	Sürekli Denetim	7	0,98
9	Finansal Raporlama	14	2,29	19	Risk Odaklı	6	0,84
10	Güven	14	2,29	20	Sürdürülebilirlik	6	0,84

En sık kullanılan anahtar kelimenin *bağımsız denetim* kelimesi olduğu; bunu takiben *denetim*, *iç denetim*, *denetçi*, *hile* ve *iç kontrol* anahtar kelimelerinin de ilk sıralar da yer aldığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Yıllara göre atıf yapılan dergi ve atıf sayıları

Yıl	Atıf Yapılan Dergi Sayıları			Toplam Atıf Sayısı	Ulusal Dergilerin Atıf Sayısı	%	Yabancı Dergilerin Atıf Sayısı	%
	Ulusal Dergi	Yabancı Dergi	Toplam					
2006	33	20	53	246	182	74,0	64	26,0
2007	43	53	96	691	336	48,6	355	51,4
2008	26	21	47	440	257	58,4	183	41,6
2009	10	34	44	107	21	19,6	86	80,4
2010	77	89	166	706	243	34,4	463	65,6
2011	86	44	130	978	580	59,4	397	40,6
2012	18	11	29	114	91	79,8	23	28,2
2013	38	61	99	372	159	42,7	213	57,3
2014	94	50	144	501	342	68,3	209	41,7
2015	97	44	141	736	502	68,2	234	31,8
2016	48	38	96	1378	710	51,5	668	48,5
2017	125	95	220	863	500	57,9	363	42,1
2018	168	146	314	1240	817	65,9	423	34,1
2019	172	240	412	1935	1004	51,9	931	48,1
2020	199	106	305	1453	987	67,9	466	32,1
2021	374	193	567	2770	2022	73,0	748	27,0
2022	230	420	650	2574	1493	58,0	1081	42,0

Tablo 5 incelendiğinde, denetim konulu doktora tezlerinde 2009 ve 2012 yıllarının hem atıf sayısı hem de atıf yapılan dergi sayısı bakımından diğer yılların gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu durumun tamamlanan tez sayısı açısından 2009 (3 tez) ve 2012 (2 tez) yıllarının diğer yıllara göre daha verimsiz olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Son yıllarda tamamlanan tezlerde atıf yapılan dergi ve atıf sayılarının önemli ölçüde artış gösterdiği görülmektedir. 2021 yılında 567 farklı dergiye 2770 kez atıf yapıldığı ve bu atıfların %73'ünün ulusal, %27'sinin ise yabancı dergilerde yayınlanan makalelere yapılan atıf olduğu belirlenmiştir. 2022 yılında 650 farklı dergiye 2574 kez atıf yapılmış ve bu atıfların %58'sinin ulusal, %42'sinin ise yabancı dergilerde yayınlanan makalelere yapılmış atıflar olduğu belirlenmiştir. İncelenen tezlerde atıf yapılan dergi sayılarında son yıllarda büyük bir artış gözlenirken yabancı dergilerden yararlanma oranı yıllara göre dalgalı bir seyir izlemektedir.

Tablo 6. Yıllara göre en çok atıf yapılan ulusal dergiler

Yıl	En çok Atıf Yapılan Ulusal Dergi Adı	Dergi Atıf Sayısı	Atıf Yüzdesi (%)
2006	Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi	60	24,4
2007	İç Denetim Dergisi	61	8,8
2008	Sayıştay Dergisi	31	7
2009	İç Denetim Dergisi	7	6,5
2010	Mali Çözüm Dergisi	26	3,69
2011	Yaklaşım Dergisi	95	9,7
2012	Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	32	28,1
2013	Mali Çözüm Dergisi	20	5,4
	Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	20	5,4
	Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi	20	5,4
2014	İç Denetim Dergisi	62	11
2015	Mali Çözüm Dergisi	85	12
2016	Mali Çözüm Dergisi	70	5
2017	Mali Çözüm Dergisi	57	6,6
2018	Mali Çözüm Dergisi	104	8,4
2019	Muhasebe ve Finansman Dergisi	72	3,7
2020	Muhasebe ve Finansman Dergisi	108	7,4
2021	Muhasebe ve Finansman Dergisi	134	6,2
2022	Mali Çözüm Dergisi	125	4,9

Tablo 6'da yıllar itibariyle en çok atıf yapılan ulusal dergiler verilmiştir. Araştırma kapsamındaki yıllar arasında Mali Çözüm dergisi 2010, 2013, 2015, 2016, 2017, 2018 ve 2022 yıllarında en atıf alan dergi olmuştur. Muhasebe ve Finansman dergisi 2019, 2020 ve 2021 yıllarında, Muhasebe ve Denetime Bakış dergisi 2006 ve 2013 yıllarında, Muhasebe Bilim Dünyası dergisi de 2012 ve 2013 yıllarında en çok atıf alan dergi olmuştur.

Tablo 7'de yıllar itibariyle en çok atıf yapılan yabancı dergiler verilmiştir.

Tablo 7. Yıllara göre en çok atıf yapılan yabancı dergiler

Yıl	En çok Atıf Yapılan Ulusal Dergi Adı	Dergi Atıf Sayısı	Atıf Yüzdesi (%)
2006	Managerial Auditing Journal	16	6,5
2007	The CPA Journal	55	8
2008	The CPA Journal	48	11
2009	Managerial Auditing Journal	23	21,5
2010	Journal of Accountancy	73	10,3
2011	Managerial Auditing Journal	59	6
2012	Managerial Auditing Journal	7	6,1
2013	Managerial Auditing Journal	37	10
2014	Managerial Auditing Journal	38	6,8
2015	Auditing: A Journal of Practice and Theory	29	3,8
2016	Managerial Auditing Journal	81	5,8
2017	Journal of Accounting and Economics	34	4

2018	Auditing: A Journal Of Practice & Theory	55	4,4
2019	Managerial Auditing Journal	109	5,6
2020	Auditing: A Journal of Practice & Theory	40	2,8
2021	Journal of Accounting and Economics	82	3
2022	Managerial Auditing Journal	85	3,3

Tablo 7’de görüldüğü gibi, 2006-2022 yılları arasında yazılan doktora tezlerinde 2006, 2009, 2011, 2012, 2013, 2014, 2016, 2019 ve 2022 yıllarında en çok atıf alan dergi “Managerial Auditing Journal” adlı dergi olmuştur. 2015, 2018 ve 2020 yıllarında en çok atıf alan dergi ise “Auditing: A Journal of Practice & Theory” adlı dergi olmuştur.

Araştırma kapsamındaki yıllarda tamamlanan doktora tezlerinde toplam atıf sayısı bakımından en fazla atıf yapılan ulusal ve yabancı dergilerin sıralaması (ilk 10) Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Tezlerde en çok atıf yapılan ulusal ve yabancı dergi dağılımı (ilk 10)

Sıra	Ulusal Dergi Adı	Atıf Sayısı	%	Yabancı Dergi Adı	Atıf Sayısı	%
1	Mali Çözüm Dergisi	800	4,7	Managerial Accounting Journal	597	3,5
2	Muhasebe ve Finansman Dergisi	797	4,6	Auditing: A Journal of Practice Theory	524	3,1
3	Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	461	2,7	Journal of Accounting and Economics	394	2,3
4	Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi	366	2,2	Journal of Accounting Research	387	2,2
5	Sayıştay Dergisi	361	2,1	The CPA Journal	296	1,7
6	İç Denetim Dergisi	274	1,6	International Journal of Auditing	283	1,6
7	Yaklaşım Dergisi	257	1,5	Journal of Accountancy	283	1,3
8	Vergi Dünyası Dergisi	219	1,3	Journal of Business Ethics	160	0,9
9	Maliye Dergisi	183	1	Journal of Accounting and Public Policy	151	0,8
10	Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi	149	0,8	Journal of Information System	85	0,5

Tablo 8’de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki on yedi yılda en fazla atıf yapılan ulusal dergiler arasında 800 atıf sayısı ile “Mali Çözüm” ve 797 atıf sayısı ile “Muhasebe ve Finansman” dergilerinin en büyük paya sahip olan dergiler olduğu tespit edilmiştir. Yabancı dergiler arasında ise 597 atıf sayısı ile “Managerial Auditing Journal” ve 524 atıf sayısı ile “Auditing: A Journal of Practice Theory” dergilerinin en büyük paya sahip olan dergiler olduğu tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Dünyayı sarsan muhasebe ve denetim skandalları sonrası denetim alanına olan ilginin artmasıyla, bu alanda yapılan çalışmaların sayısı artmıştır. Artan çalışmalar sayesinde denetim alanında gelişen yöntemler ve çeşitli araştırma konuları, denetime olan ilginin daima güncel kalmasına yol açmıştır. Bu sayede denetim konuları lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri kapsamında işlenmekte ve günlük hayatta karşılığını bulmaktadır.

Bu çalışmada, denetim alanında yazılmış 247 doktora tezi; tez sayısı, üniversite, danışman unvanı, konu, anahtar kelime, atıf yapılan ulusal ve yabancı dergiler değişkenleri bakımından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Denetim konulu doktora tezlerinde atıf yapılarak kaynak olarak yararlanılan akademik dergilerin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, doktora tezleri seçilen değişkenler bakımından sınıflandırılarak, karşılaştırılabilir bilgi düzeyine indirgenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda;

- Yıllar itibariyle bakıldığında, en fazla tezin 2021 yılında, en az tezin ise 2012 yılında tamamlanmış olduğu; atıf sayısı bakımından 2021 yılında tamamlanmış tezlerde dergilere yapılan atıf sayısının en fazla, 2009 yılında ise en az olduğu;
- Tezlerin yayımlandığı üniversiteye göre dağılımına bakıldığında, en fazla doktora tezine sahip üniversitenin Marmara Üniversitesi olduğu;
- Danışman unvanı dağılımına bakıldığında, en fazla doktora tezinin (%77,73) Prof. unvanına sahip öğretim elemanlarının danışmanlığında yazıldığı;
- Konu dağılımına bakıldığında, en fazla işlenen konunun iç denetim konusu; en az işlenen konunun ise bağımsız denetçi görüşleri olduğu;
- Anahtar kelime dağılımına bakıldığında, en fazla kullanılan anahtar kelimelerin bağımsız denetim, denetim, iç denetim, denetçi ve hile olduğu kelimeleri olduğu;
- Araştırma kapsamındaki yıllarda atıf sayıları ve atıf yapılan dergi dağılımına bakıldığında; atıfların %58'inin ulusal dergilere, %42'sinin ise yabancı dergilere yapıldığı;
- En çok atıf yapılan ulusal dergilerin muhasebe alanındaki makaleleri yayınlayan Mali Çözüm, Muhasebe ve Finansman, Muhasebe Bilim Dünyası, Muhasebe ve Denetime Bakış dergileri olduğu;
- En çok atıf yapılan yabancı dergilerin "Managerial Auditing Journal" ve "Auditing: A Journal of Practice and Theory" dergileri olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, tezlerde kullanılan ulusal dergilerin, yabancı dergilerden daha fazla olduğu ve atıf yapılan dergilerin %55'ten fazlasının TrDizin'de yer aldığı dikkat çekmiştir. Buna ilaveten, bulgularımızın önceki çalışmaların (Yeşil ve Akyüz, 2018; Kaya, 2019; Salur, 2020; Ceylan, 2021; Koç, 2021; Kılılı ve Işık, 2022; Gök ve Çakırcı, 2022) bulgularıyla paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.

Denetim alanında yazılmış doktora tezlerinin bibliyometrik analizinin yapılmış olduğu çalışmaya rastlanmamış olması nedeniyle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da kısıtlar mevcuttur. Bu çalışmadaki en önemli kısıt 2006 yılından önce yazılan tezlerin tam metin erişime açık olmaması nedeniyle analize dahil edilememesidir. Bu çalışmada kullanılan veriler YÖK Tez Merkezinden elde edilmiştir. Gelecekteki çalışmalarda farklı veri tabanlarından elde edilen veriler ve farklı analiz yöntemleri ile denetim alanında yapılan çalışmalar yeniden ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Al, U. ve Tonta, U. (2004). Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi kütüphanecilik bölümü tezlerinde atıf yapılan kaynaklar. *Bilgi Dünyası* (5)(1), s. 19-47.
- Appio, F. P.; Cesaroni, F. & Di Minin, A. (2014). Visualizing the structure and bridges of the intellectual property management and strategy literature: a document co-citation analysis. *Scientometrics*, s. 101, s. 623–661.
- Ceylan, E. (2021). Muhasebe alanında yayımlanan seçilmiş beş dergide 2016-2020 yılları arasında denetim konusunda yayımlanmış makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz, (91), s. 57-80.
- Donthu, N.; Kumar, S.; Mukherjee, D.; Pandey, N. ve Lim, W. M (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, (133), s. 285-296.
- Gök, A. G. ve Çarıkçı, O. (2022). Çevre muhasebesi konulu çalışmaların bibliyometrik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, (27)(3), s. 369-391.

- Güleç, Ö. F. Ve Öztürk, E. (2019). Muhasebe alanında Türkiye’deki tezlerle uluslararası alan endekslerinde taranan dergilerde yayınlanan makalelerin karşılaştırılması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, (2), s. 215-36.
- İyibildiren, M., Eren, T. & Ceran M.C. (2023). Bibliometric analysis of publications on web of science database related to accounting information system with mapping technique, *Cogent Business & Management*, 10(1), 2160584, Doi:10.1080/23311975.2022.2160584
- Kaya, H. P. (2019). Türkiye’de denetim alanında yazılmış olan doktora tezlerinin değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9)(2), s. 556-576.
- Kıllı, M. ve Işık, Y. (2022). Muhasebe alanında 2010-2020 yılları arasında tamamlanmış doktora tezlerinin atıf analizi. *Mali Çözüm Dergisi*, 32(170), s. 33-53.
- Koç, F. (2021). Türkiye’de muhasebe standartları ile finansal raporlama standartları kapsamında hazırlanan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim*, (92), s. 115-138.
- Krauskopf, E. (2018). A bibliometric analysis of the Journal of Infection and Public Health: 2008–2016. *Journal of infection and public health*, 11(2), 224-229.
- Özmen Uysal, Ö. (2010). Business Ethics Research with an Accounting Focus: A Bibliometric Analysis from 1988 to 2007. *Journal of Business Ethics*, (93), s. 137–160. <https://doi.org/10.1007/s10551-009-0187-9>
- Öztürk, S. ve Yılmaz, C. (2018). Denetim ve adli muhasebe alanındaki çalışmaların bibliyometrik analiz tekniği ile incelenmesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (39), s. 137- 188.
- Salur, M. N. (2020). Türkiye’deki akademik dergilerde denetim alanında 2002–2019 yılları arasında yayımlanmış bilimsel makalelerin içerik analizi. *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, (55) (4), s. 2828-2846.
- Serçemeli M. & Kurnaz E. (2019). Denetim Alanında En Çok Atıf Alan Uluslararası Çalışmalar: (Scopus Endeksi Kapsamında Literatür Taraması). *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(2), s. 354-368.
- Smith, L.C. (1981). Citation analysis. *Library Trends*, 30, s. 83-106
- Verma, S. & Gustafsson, A. (2020). Investigating the emerging COVID-19 research trends in the field of business and management: A bibliometric analysis approach, *Journal of Business Research*, (118), s. 253-261. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.057>.
- White, E. C. (1985). Bibliometrics: From curiosity to convention. *Special Libraries*, 76 (1), s. 35-42.
- Yeşil, T. Ve Akyüz, F. (2018). Muhasebe alanındaki ulusal doktora tezlerinin bibliyometrik analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, (20) Özel Sayı, s.440-472.

THE IMPORTANCE OF 112 EMERGENCY CALL CENTRES IN THE 'DISASTER OF THE CENTURY': THE CASE OF OSMANİYE

Geliş Tarihi : 13.06.2023

Dr. Mustafa BAL¹

Kabul Tarihi : 19.08.2023

Guddusi ARIK²

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Abstract

Collecting the National Emergency Call Numbers in a single number and knowing this as '112' has enabled timely intervention to many emergencies that occur in our country. After its establishment, the worldwide virus epidemic and the undesirable returns of this epidemic increased the awareness of the 112 Emergency Call Centre (112 ECC). Likewise, the earthquake disaster that occurred in February 2023 and called the "disaster of the century" once again revealed the necessity of the 112 ECC. In this study, after the earthquake, which is called the disaster of the century, the increase in the workload of the call responders working in the 112 ECC Directorate and the necessity of Call Centres were evaluated. The impact of the disaster, which affected ten provinces of our country, on the city of Osmaniye and the performance of the Osmaniye 112 ECC Directorate form the basis of this study. After the disaster, the number of calls for help to all aid units increased considerably. This total increase in the number of calls determines the workload of the callers. In the event of a natural disaster, in addition to all the above-mentioned aid units, it becomes clear that 112 ECCs should exist in order to ensure coordination. For this reason, it is necessary to improve the personal and financial rights of the personnel working in this public institution, which takes great responsibility compared to all aid units, and to increase the attractiveness of this institution for those who want to take part in the public sector.

Keywords: 112 Emergency Call Centres, Disaster of the Century, Earthquake.

Jel Codes: L32, L38, O32, O33, O36, O38.

ASRIN FELAKETİNDE 112 ACİL ÇAĞRI MERKEZİNİN ÖNEMİ: OSMANİYE ÖRNEĞİ

Özet

Ulusal Acil Çağrı Numaralarının tek numarada toplanması ve bunun '112' olarak bilinmesi, ülkemizde meydana gelen birçok acil duruma zamanında müdahale edilebilmesine imkan sağlamıştır. Kurulduktan sonra dünya çapında yaşanan virüs salgını ve bu salgının istenmeyen getirileri 112 Acil Çağrı Merkezi (112 AÇM)'nin bilinirliğini artırdı. Aynı şekilde 2023 yılı Şubat ayında meydana gelen ve "Asrın Felaketi" olarak adlandırılan deprem felaketi, 112 AÇM'nin gerekliliğini bir kez daha ortaya koydu. Bu çalışmada asrın felaketi olarak adlandırılan deprem sonrasında 112 AÇM Müdürlüğü'nde görev yapan çağrı karşılama memurlarının iş yükünün artması ve Çağrı Merkezlerinin gerekliliği değerlendirilmiştir. Ülkemizin on ilini etkisi altına alan afetin Osmaniye kentine etkisi ve Osmaniye 112 AÇM Müdürlüğü'nün performansı bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Yaşanan afetin ardından tüm

¹ Corresponding Author, Osmaniye Governorship, 112 Emergency Call Centre Directorate, Osmaniye, 80000, Turkey, e-mail: mustafabal46@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2576-3947>

² Osmaniye Governorship, 112 Emergency Call Centre Directorate, Osmaniye, 80000, Turkey, e-mail: guddusi.arik@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9745-425X>

yardım birimlerine yapılan yardım çağrılarının sayısı oldukça artmıştır. Çağrı sayısındaki bu toplam artış, çağrı karşılama memurlarının iş yükünü belirlemektedir. Doğal afet durumunda, yukarıda belirtilen tüm yardım birimlerine ek olarak koordinasyonu sağlamak için 112 AÇM'lerin var olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle tüm yardım birimlerine göre büyük sorumluluk alan bu kamu kurumunda çalışan personelin özlük ve mali haklarının iyileştirilmesi ve kamuda görev almak isteyenler için bu kurumun cazibesinin artırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: 112 Acil Çağrı Merkezi, Asrın felaketi, Deprem.

Jel Kodları: L32, L38, O32, O33, O36, O38.

1. INTRODUCTION

The sustainability of emergency services offered to communities depends on the effective use of technological innovations (Kaya & Öcal, 2023, p.15; Memiş & Babaoğlu, 2020, p.777). The innovations of the age depend on the use of new technology in public services and the ability of the public sector to follow it. In order to continue their activities by following the developing technology and using information-based resources without interruption, they need to have a network infrastructure where they can continuously produce new information. This network structure ensures the correct routing of resources. Although it provides transportation and emergency assistance in the fastest way, interruptions may occur in regions due to time and location-based differences. The most important way to prevent these disruptions is to provide services in cooperation with stakeholder institutions or organizations (Aydamak, 2021, p.15-18).

The advanced network structure of information technologies can eliminate the obstacles that may arise in the common network. Integrating the services offered by 112 Emergency Call Centres leads to the emergence of a virtual structuring by enabling stakeholder institutions or organizations to integrate with each other in a common network system and provide coordinated services over the internet, mobile communication, and telephone (Eksi & Torlak, 2011, p.149-154).

Due to the increase in population, the increase in calls requiring emergency help in cases such as epidemics and natural disasters makes it necessary to gather emergency aid under a common roof in our country as well as all over the world (Caro, 2016, p.30; Çelik, Atak Çobanoğlu, & Görün, 2022, p.1471). Evaluation of all kinds of emergency calls over the common channel and providing rapid feedback paves the way for the fastest and coordinated action of different types of service providers. Depending on the development of technology, the search for new technologies, virtual management and security systems has begun so that the virtual organization can be used for the benefit of society (Mocanu et al., 2022, p.5-11; Mysirlaki & Paraskeva, 2020, p.551; Çakmak, 2016, p.35-39).

There are many emergency numbers in Turkey such as Police (155), Gendarmerie (156), Coast Guard (158), Fire Warning (110), Emergency Health Services (112), Forest Fire Warning (177) and AFAD (122) (İçişleri Bakanlığı, 2023a). In order to eliminate the confusion in the need for emergency aid and to reach the emergency aid faster, the number '112' was chosen on a country basis and all emergency aids were gathered under a single number. In our country, with the 112 Emergency Call Centre project carried out by the Ministry of Interior, it is aimed to reach the scene as soon as possible (İçişleri Bakanlığı, 2023b).

Within the scope of this project, the personnel to be employed in the 112 Emergency Call Centre are required to have process management skills, panic and anxiety, psychological relief for those who need help, understanding all necessary information about the event as soon as possible, and having the experience and training to obtain location-based address and contact

information. In addition, it is expected that the call answering personnel will be able to provide all necessary information to the stakeholder institution personnel working together in the same environment and thus reach the area where the incident took place as soon as possible. Thanks to this project, the number of false notifications was reduced by filtering and turned into a more efficient system.

The establishment of 112 Emergency Call Centres is based on some laws, regulations, and decrees. The establishment was realized with the regulation published in the Official Gazette dated 16.05.2014 and numbered 29002, in which the "working procedures and principles of the 112 emergency call centre directorates and the staff working" were determined (ReGa, 2023a). With the support of the Provincial Administration Law No. 5442(Mevzuat.gov.tr, 2023) and the Information Technologies and Communications Authority; For calls made to 112 Emergency Call Centres, in order to reach the callers, it has been arranged to establish an access system within the determined procedures and principles to the telephone subscriber and location information needed by the 112 Emergency Call Centres or the relevant governorship, limited to the call time. In addition, with the Decree Law No. 703 (ReGa, 2023b), the Law on Misdemeanors dated March 30, 2005, and numbered 5326 was amended, and an administrative fine of 250 lira was imposed by the governors on those who engage in unfounded notifications to the 112 Emergency Call Centres. In case of repetition, it has been determined that this penalty will be doubled.

The establishment of the 112 Emergency Call Centre was a very difficult process. While the number "112" is used in the European Union countries, the number "911" is used as the Emergency Helpline in the United States. With the Council Decision dated 29 July 1991 and numbered 91/396, it was deemed appropriate to recognize the "112" line as the "European Single Emergency Call Number" in order to bring the member states of the European Union together on a single number. On the other hand, the Telecommunications Board determined a timetable for harmonization with the European Union acquis with the decree dated 11.03.2002 and numbered 2002/103. Accordingly, it has been decided to use the "112" number, which is used for emergency assistance in the field of health, as the "Single Emergency Call Number" on a national basis. Thus, all necessary public institutions and organizations began to be included in this scope under the coordination of the Ministry of Interior (AB, 2023).

Within the scope of harmonization with the European Union, a project specification was signed between the Netherlands and Turkey in 2003. Within the scope of this project, Antalya was designated as a "Pilot Province" on 06 April 2005 for the use of "Single Emergency Call Number" and the project was started (Bahadır, 2020; Biçer & Kızmaz, 2014, p.232).

In the project, 112 Emergency Call Centre building was built between 2005-2020 and its active commissioning was accelerated. In this period, 22 provinces in our country were commissioned with the software prepared by ASELSAN, and 59 provinces with the New Generation 112 software. Later, the old software was updated in the provinces and the new generation 112 software was brought together in a single denominator (İçişleri Bakanlığı, 2023b).

Immediately after the 112 Emergency Call Centre was commissioned in Turkey, there was a virus epidemic that affected the whole world. In order to minimize the effect of this disaster, a curfew was imposed in our country. During the implementation of the bans, he assumed great responsibilities on the 112 Emergency Call Centre and tried to respond to all needs on a local basis. Then there was a big earthquake that affected 10 provinces in our country and many people were seriously affected. After this natural disaster, the 112 Emergency Call Centre continued to serve actively in order to respond to all needs in a coordinated manner.

In this study, the effect of the Kahramanmaraş centred earthquake, which is called the "disaster of the century", on Osmaniye and the effectiveness of the 112 Emergency Call Centre against this event were examined. After the earthquake, the increase in the workload of the call responders working in the 112 Emergency Call Centre Directorate and the necessity of Call Centres were evaluated. All original or non-original calls to all other aid units are selected by the personnel of the 112 Emergency Call Centre and transferred to the relevant units. This institution, which provides continuous service all day (7/24 working basis), reduces the workload of other institutions.

After the disaster, the number of calls for help to the Disaster and Emergency Directorate (AFAD), Health Directorate, Police Department, Gendarmerie and Fire Brigade teams increased considerably. This total increase in the number of calls determines the workload of the callers. In the event of a natural disaster, in addition to all the above-mentioned aid units, it becomes clear that 112 Emergency Call Centres should exist in order to ensure coordination. The task of collecting all emergency calls under one roof and selecting the incoming calls according to the reality increases the responsibility of the 112 Emergency Call Centre (Çelik, Atak Çobanoğlu, & Görün, 2022, p.1471).. For this reason, it is necessary to improve the personal and financial rights of the personnel working in this public institution, which takes great responsibility compared to all aid units, and to increase the attractiveness of this institution for those who want to take part in the public sector.

2. MATERIAL AND METHOD

The effect of the great earthquake that occurred on February 06, 2023 on the workload of the 112 Emergency Call Centre and its increase scale were examined. According to TÜİK data, the general population of Osmaniye city is 559,405 people (TÜİK, 2023). Regardless of age distribution, almost all of this population has the potential to call 112. Within the scope of the study, the call density and call type were evaluated in the period starting from the earthquake to June 2023 in the city of Osmaniye. By looking at the types of calls that came to the call centre since the earthquake, the effect of the most demanded one on the call centre business was discussed. Among the stakeholder institutions in the call centre, the Disaster and Emergencies Directorate, the Police Department, the Gendarmerie Command and the Health Directorate determined the most requested call density and call types within the specified time period; the effect of the increase in the workload on the employees was examined. The data used were obtained through the new generation software with the permission of Osmaniye 112 Emergency Call Centre Directorate.

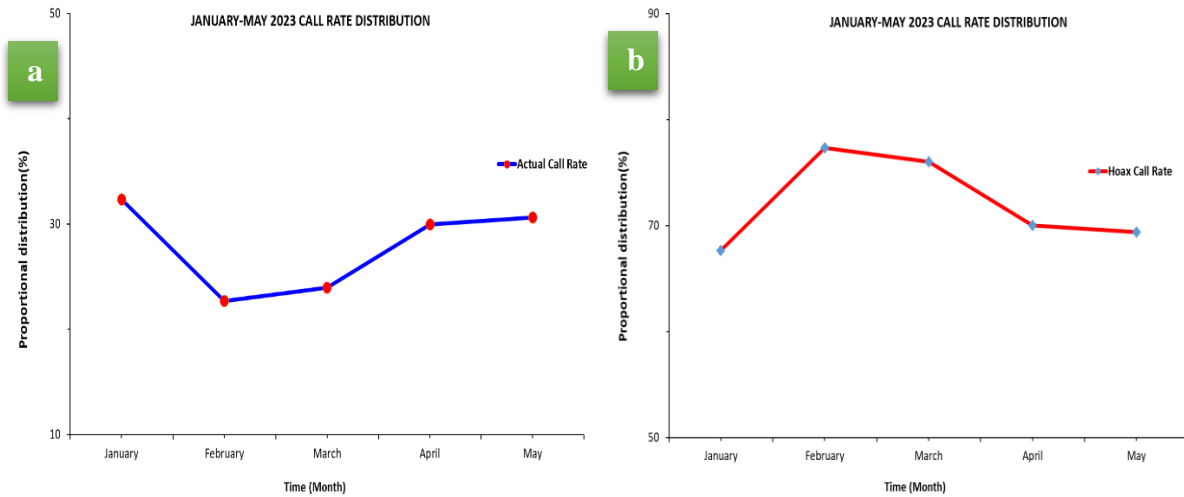
3. RESULTS AND DISCUSSION

When the distribution of actual calls and false calls in Osmaniye emergency call centre between January and May in 2023 is analysed, the decrease in the actual call rate in February, when the earthquake occurred, is striking. The reason for this is the indecision of people about where and from whom to seek help after the earthquake occurred on the night of February 06. In addition, there is a time period lost in order to solve the systemic problems experienced by the 112-emergency call centre. Looking at the data in **Table 1** and the graph in **Figure 1**, it is seen that the highest number of false calls were received in February, when the earthquake occurred. The basis for this is to receive more than one similar call for the same subject and to allow these calls to be included in the duplicate calls without creating a case record. For example, numerous calls are received from the same area for a destroyed building in a neighbourhood. These calls are accepted as the original call and no case record is created. Those who make such calls are informed by using the phrase "record has been created on the subject". Similar situations to February are observed in March, when the earthquake's debris removal

and relocation of earthquake victims to safe areas gained momentum. While the number of duplicate records increased the false call rate, making calls for similar issues resulted in a low actual call rate. In April and May, due to the decrease in the effects of the earthquake, a balance started to occur in the ratio of false and original calls.

Table 1. Proportional distribution of actual or hoax calls between January and May 2023.

January-May 2023 Call Rate Distribution		
	Actual Call Rate	Hoax Call Rate
January	32.34	67.66
February	22.68	77.32
March	23.97	76.03
April	29.99	70.01
May	30.63	69.37
Average Value	27.15%	72.85%

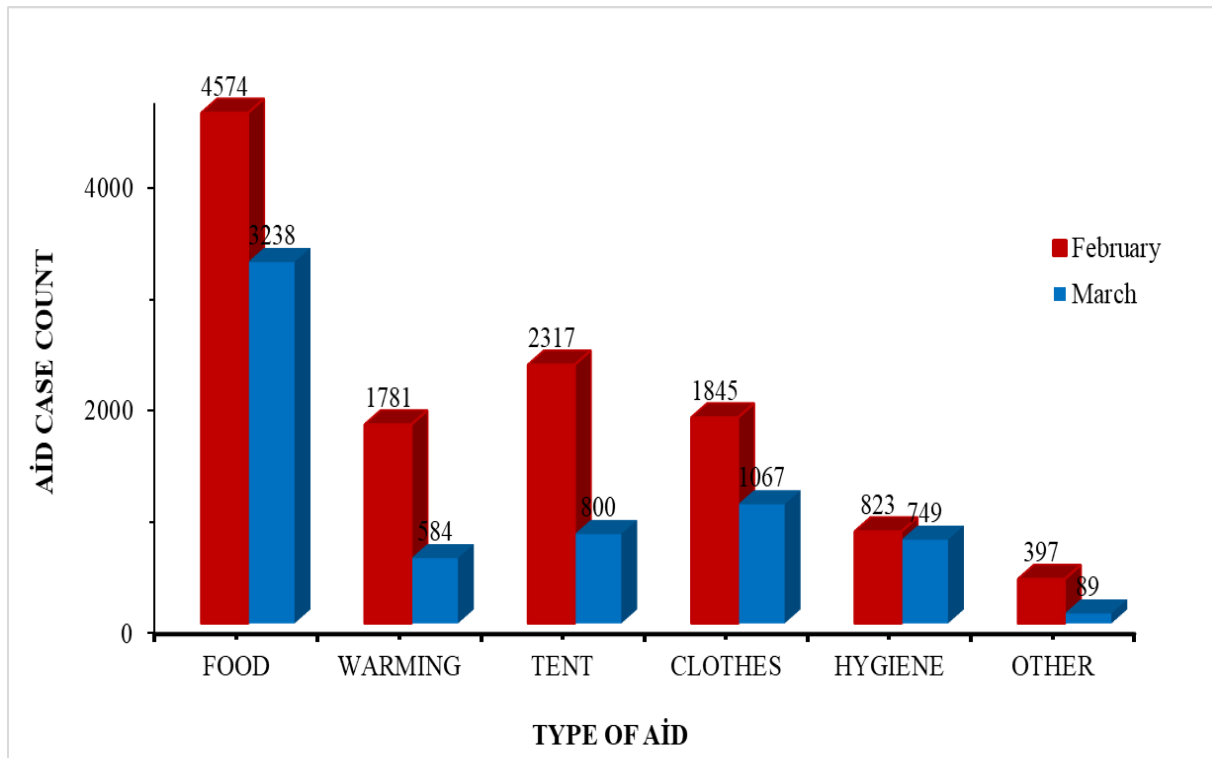

Figure 1. Proportional distribution of a) actual or b) hoax calls between January and May 2023.

From the moment of the earthquake, the biggest workload was left to the Disaster and Emergency Situations Directorate (AFAD). When calls started to come to the 112 Emergency Call Centre regarding the consequences of the earthquake, the call response personnel directed the call to AFAD as soon as possible. AFAD department started to provide uninterrupted service by establishing a crisis centre to provide all kinds of support to earthquake victims. Due to the intensity of the calls coming to the call centre, they directed all calls directly to the AFAD department instead of creating a case record. When Table 2 and Figure 2 are examined, it is seen that food, clothing, tents, warming, and hygiene aids are provided to the earthquake survivors. According to the table, in February, when the earthquake occurred, tents and food aid were the most, while heating demands were quite high due to the winter conditions. On the other hand, the decrease in aid in March shows that the aid reached most earthquake victims. There are many lost records, unregistered and repeated calls because of the earthquake. After the earthquake in February, urgent renovation works yielded results and a more organized working environment was established in March.

Table 2. Distribution of the type and count of aid provided to earthquake survivors by AFAD crisis centre in February and March.

	Food	Warming	Tent	Clothes	Hygiene	Other	Total Aid Count
February	4574	1781	2317	1845	823	397	11737
March	3238	584	800	1067	749	89	6527
Total	7812	2365	3117	2912	1572	486	18264

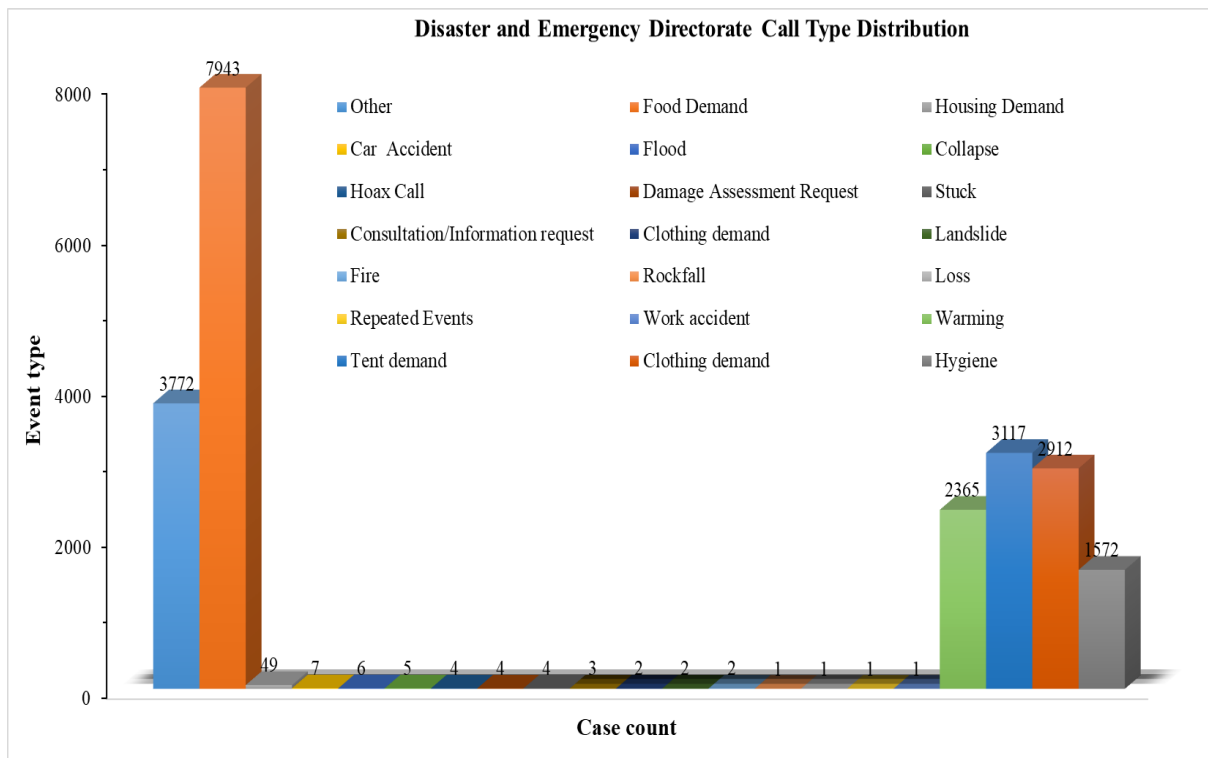
Figure 2. Distribution of the type and count of aid provided to earthquake survivors by AFAD crisis centre in February and March.

When Table 3 and figure 3 are examined, it is seen that AFAD department concentrates on a few types of calls between January and June. A helping hand was extended to every citizen who was damaged by the earthquake during this period, and food aid was given to the majority. It is seen that the number of "other aids" in the table is quite high. In cases where the demands of earthquake survivors could not be determined exactly, more than one type of assistance was provided, and this type of support was recorded under the title of "other".

Table 3. Disaster and emergency directorate- incident type report between 01 January 2023 - 06 June 2023

Event type	Case count
Other	3772
Food Demand	7943
Housing Demand	49
Car Accident	7
Flood	6
Collapse	5
Hoax Call	4

Damage Assessment Request	4
Stuck	4
Consultation/Information request	3
Clothing demand	2
Landslide	2
Fire	2
Rock fall	1
Loss	1
Repeated Events	1
Work accident	1
Warming	2365
Tent demand	3117
Clothing demand	2912
Hygiene	1572
Total	21773

Figure 3. Disaster and emergency directorate- incident type report between 01 January 2023 - 06 June 2023.

One of the departments with increased workload in the cities where the earthquake occurred is the police department. They provided general security and theft events that may occur in buildings damaged by the earthquake. After the earthquake victims were provided with shelter by the AFAD crisis centre, many police officers were assigned to ensure security and peace in the communal living areas. The 112 Emergency Call Centre received the highest number of calls for the security department under the heading of security, information, and traffic incidents.

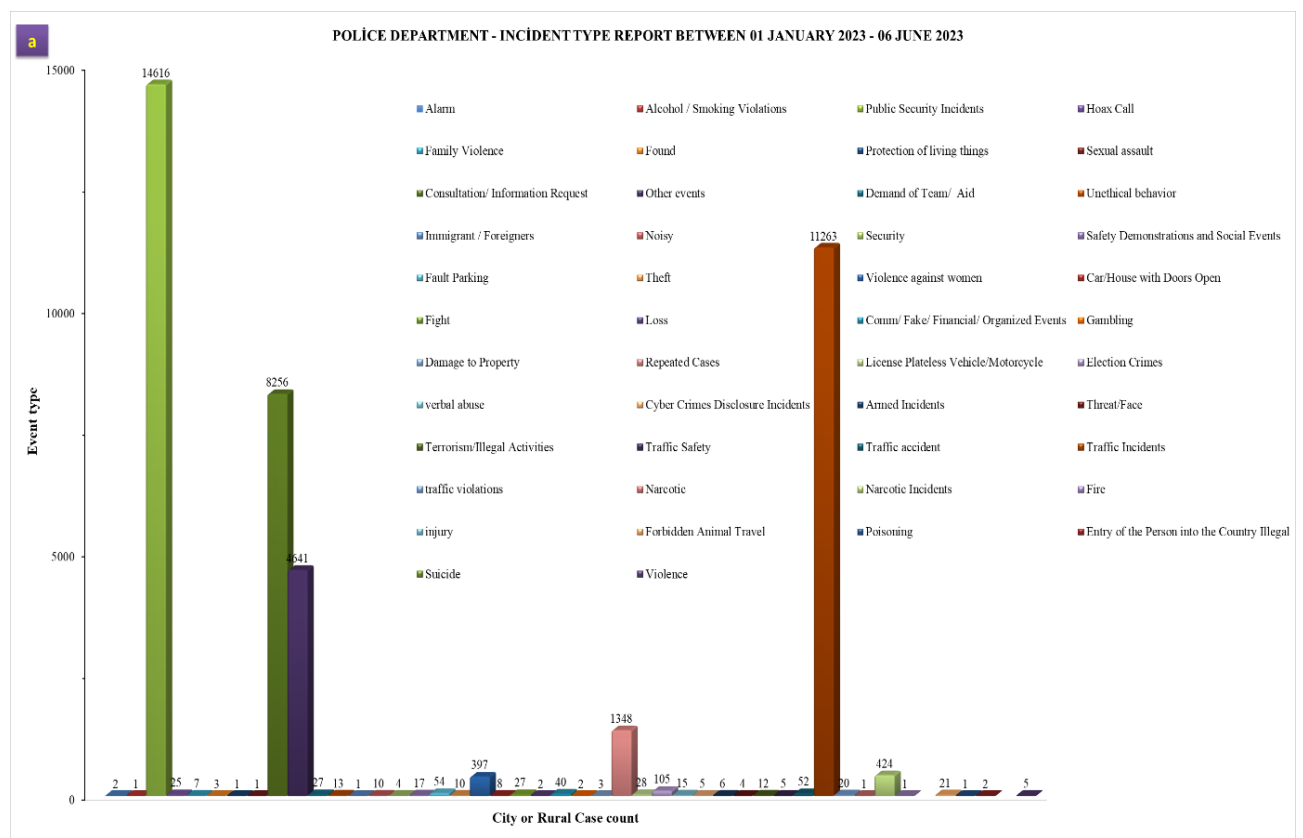
Table 4. Police department - incident type report between 01 January 2023 - 06 June 2023.

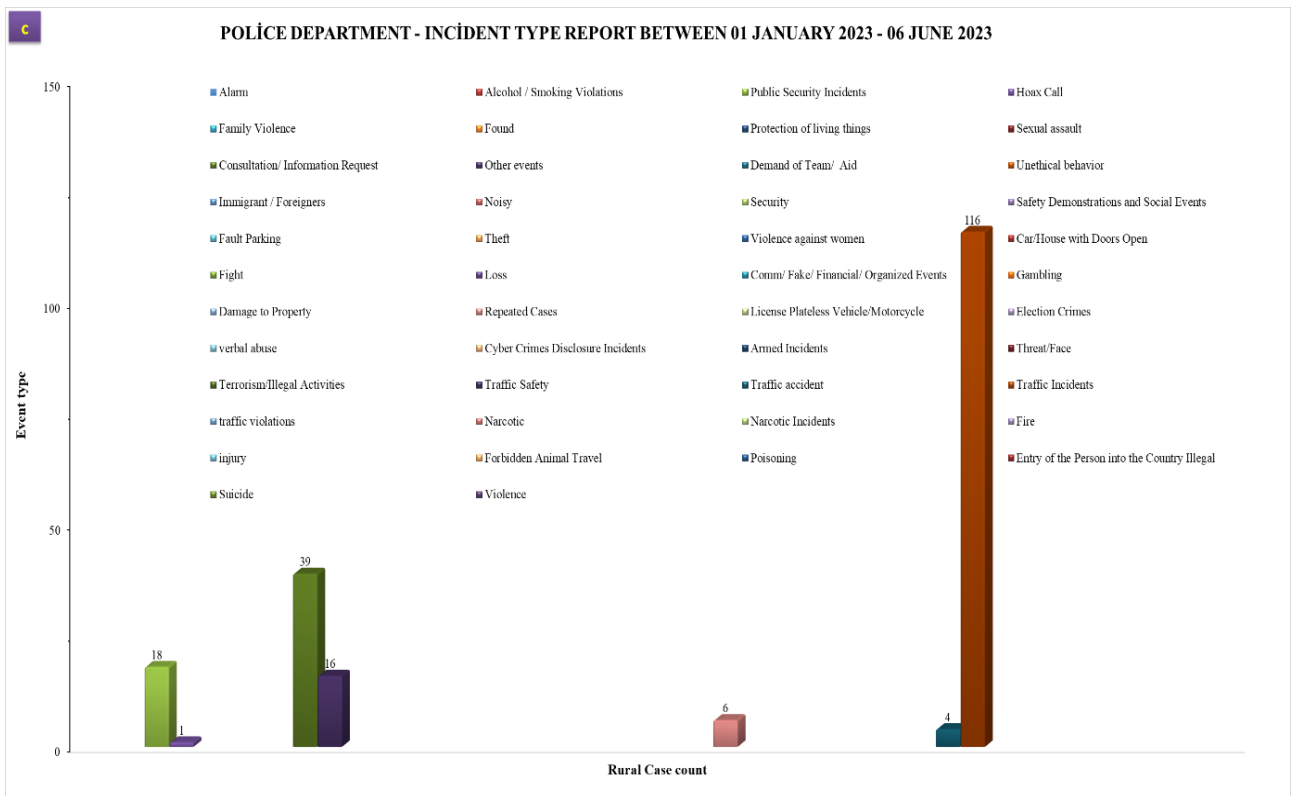
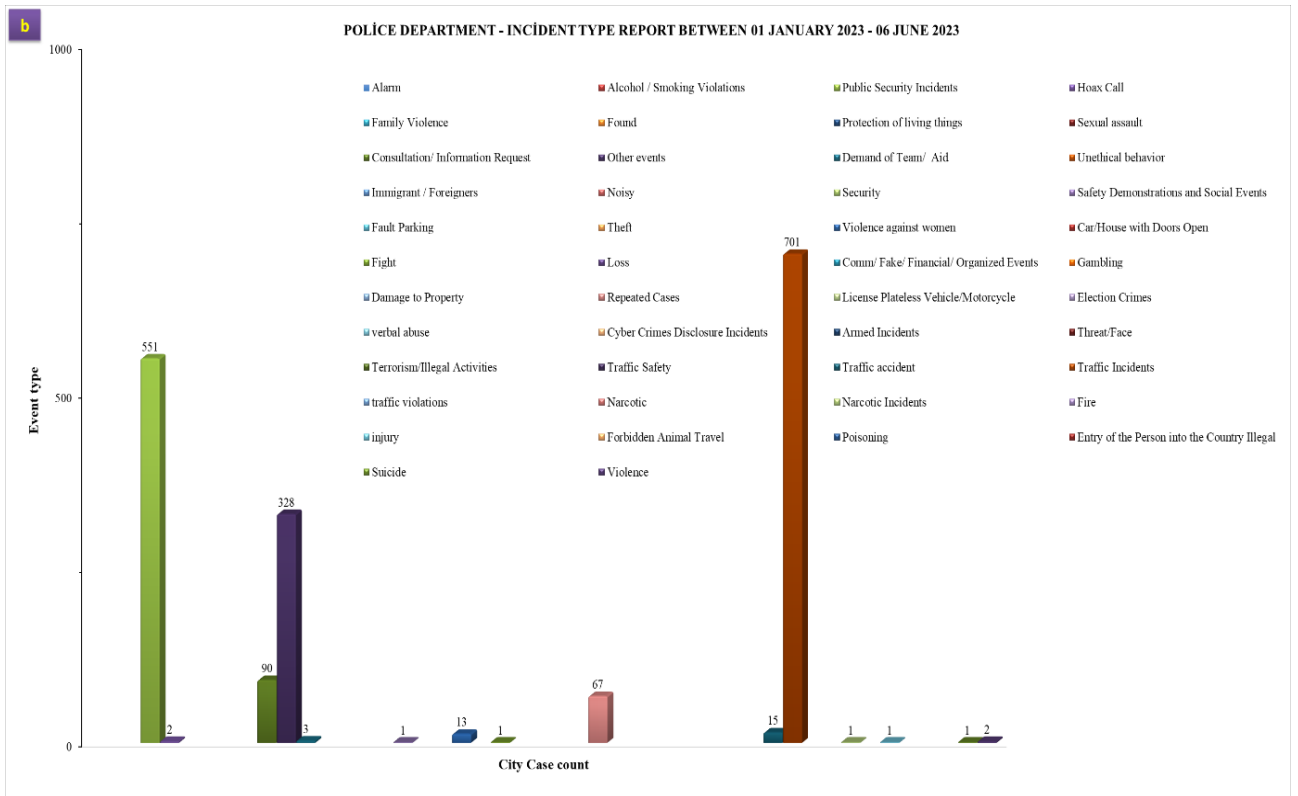
Event type	City or Rural Case Count	City Case Count	Rural Case Count	Total Case Count
Alarm	2			2
Alcohol / Smoking Violations	1			1
Public Security Incidents	14616	551	18	15185
Hoax Call	25	2	1	28
Family Violence	7			7
Found	3			3
Protection of living things	1			1
Sexual assault	1			1
Consultation/ Information demand	8256	90	39	8385
Other events	4641	328	16	4985
Demand of Team/ Aid	27	3		30
Unethical behaviour	13			13
Immigrant / Foreigners	1			1
Noisy	10			10
Security	4			4
Safety Demonstrations and Social Events	17	1		18
Fault Parking	54			54
Theft	10			10
Violence against women	397	13		410
Car/House with Doors Open	8			8
Fight	27	1		28
Loss	2			2
Comm/ Fake/ Financial/ Organized Events	40			40
Gambling	2			2
Damage to Property	3			3
Repeated Cases	1348	67	6	1421
License Plateless Vehicle/Motorcycle	28			28
Election Crimes	105			105
Verbal abuse	15			15
Cyber Crimes Disclosure Incidents	5			5
Armed Incidents	6			6
Threat/Face	4			4
Terrorism/Illegal Activities	12			12
Traffic Safety	5			5
Traffic accident	52	15	4	71
Traffic Incidents	11263	701	116	12080
traffic violations	20			20
Narcotic	1			1
Narcotic Incidents	424	1		425
Fire	1			1

Injury		1		1
Forbidden Animal Travel	21			21
Poisoning	1			1
Entry of the Person into the Country Illegal	2			2
Suicide		1		1
Violence	5	2		7
Total	41486	1777	200	43463

The calls evaluated by the security department were recorded under three headings. These are City Rural and City/Rural. When **Table 4** is examined, it is seen that the call density is under the title of City or Rural. The reason for this is that the earthquake survivor is located outside the areas they know after the earthquake, and they cannot convey the spatial information fully while describing their demands.

Figure 4. Police department- incident type report between 01 January 2023 - 06 June 2023 a) city or rural case count b) city case count c) rural case count.

When Figure 4(a) is examined, it is seen that traffic incidents come after security incidents most among the unknown calls for help in urban or rural areas. When Figure 4(b),

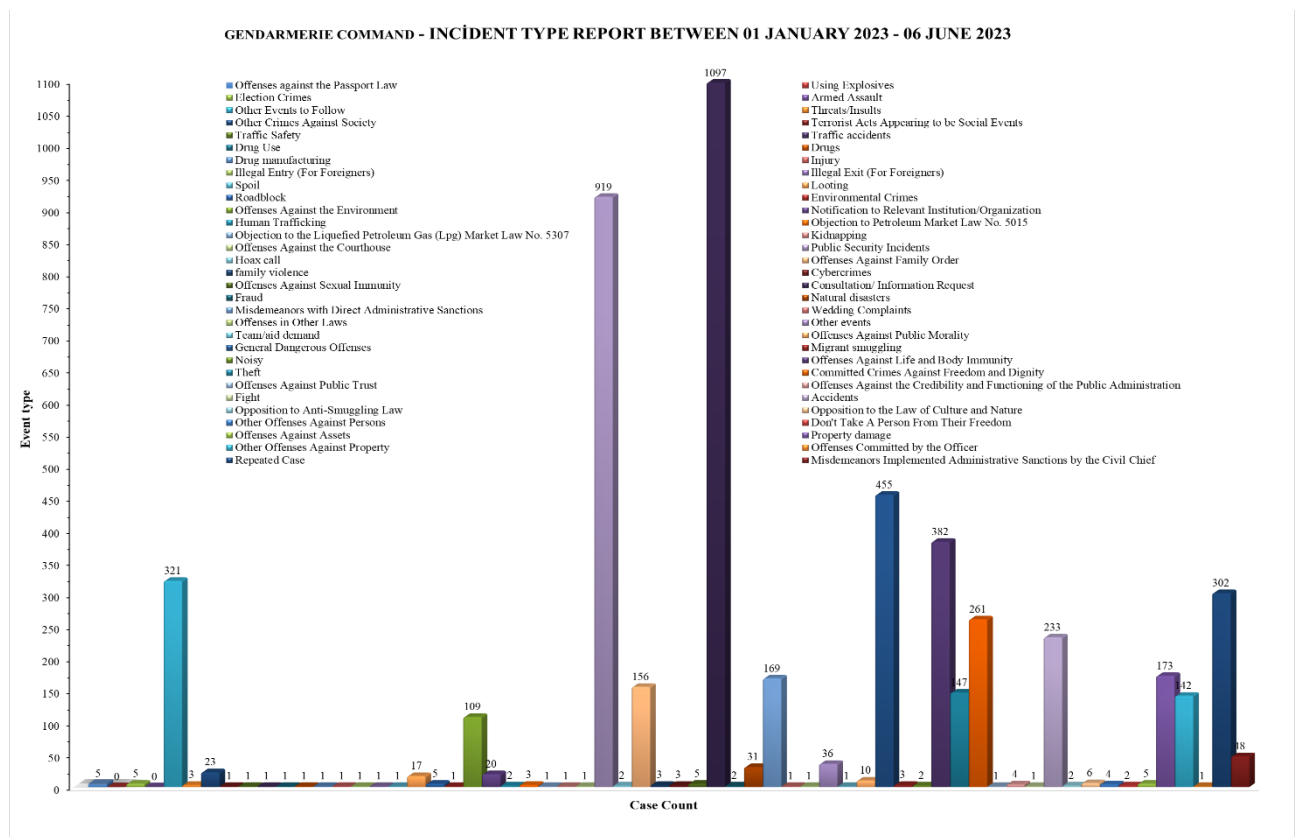
which includes the calls from the city centre, is examined, it is seen that the highest demand is for traffic accidents. According to Figure 4(c), which includes calls from rural areas, it is seen that the highest number of calls are recorded for traffic events, while incoming calls for informational purposes are also high.

The gendarmerie department, which provides the security and peace of the rural area, started to show a superior performance due to the increase in the workload in the region with the occurrence of the earthquake. They took part in the distribution and installation of tents for earthquake survivors in the countryside and in the centre. When **Table 5** and **Figure 5** are examined, the requests for information and consultation are the highest among the calls received by the gendarmerie department. This is followed by the number of calls related to public order incidents.

Table 5. Gendarmerie command - incident type report between 01 January 2023- 06 June 2023.

Event type	Case Count
Offenses against the Passport Law	5
Using Explosives	0
Election Crimes	5
Armed Assault	0
Other Events to Follow	321
Threats/Insults	3
Other Crimes Against Society	23
Terrorist Acts Appearing to be Social Events	1
Traffic Safety	1
Traffic accidents	1
Drug Use	1
Drugs	1
Drug manufacturing	1
Injury	1
Illegal Entry (For Foreigners)	1
Illegal Exit (For Foreigners)	1
Spoil	1
Looting	17
Roadblock	5
Environmental Crimes	1
Offenses Against the Environment	109
Notification to Relevant Institution/Organization	20
Human Trafficking	2
Objection to Petroleum Market Law No. 5015	3
Objection to the Liquefied Petroleum Gas (Lpg) Market Law No. 5307	1
Kidnapping	1
Offenses Against the Courthouse	1
Public Security Incidents	919
Hoax call	2
Offenses Against Family Order	156
family violence	3
Cybercrimes	3
Offenses Against Sexual Immunity	5
Consultation/ Information Request	1097
Fraud	2
Natural disasters	31
Misdemeanors with Direct Administrative Sanctions	169
Wedding Complaints	1
Offenses in Other Laws	1

Other events	36
Team/aid demand	1
Offenses Against Public Morality	10
General Dangerous Offenses	455
Migrant smuggling	3
Noisy	2
Offenses Against Life and Body Immunity	382
Theft	147
Committed Crimes Against Freedom and Dignity	261
Offenses Against Public Trust	1
Offenses Against the Credibility and Functioning of the Public Administration	4
Fight	1
Accidents	233
Opposition to Anti-Smuggling Law	2
Opposition to the Law of Culture and Nature	6
Other Offenses Against Persons	4
Don't Take A Person From Their Freedom	2
Offenses Against Assets	5
Property damage	173
Other Offenses Against Property	142
Offenses Committed by the Officer	1
Repeated Case	302
Misdemeanors Implemented Administrative Sanctions by the Civil Chief	48
Total	5137

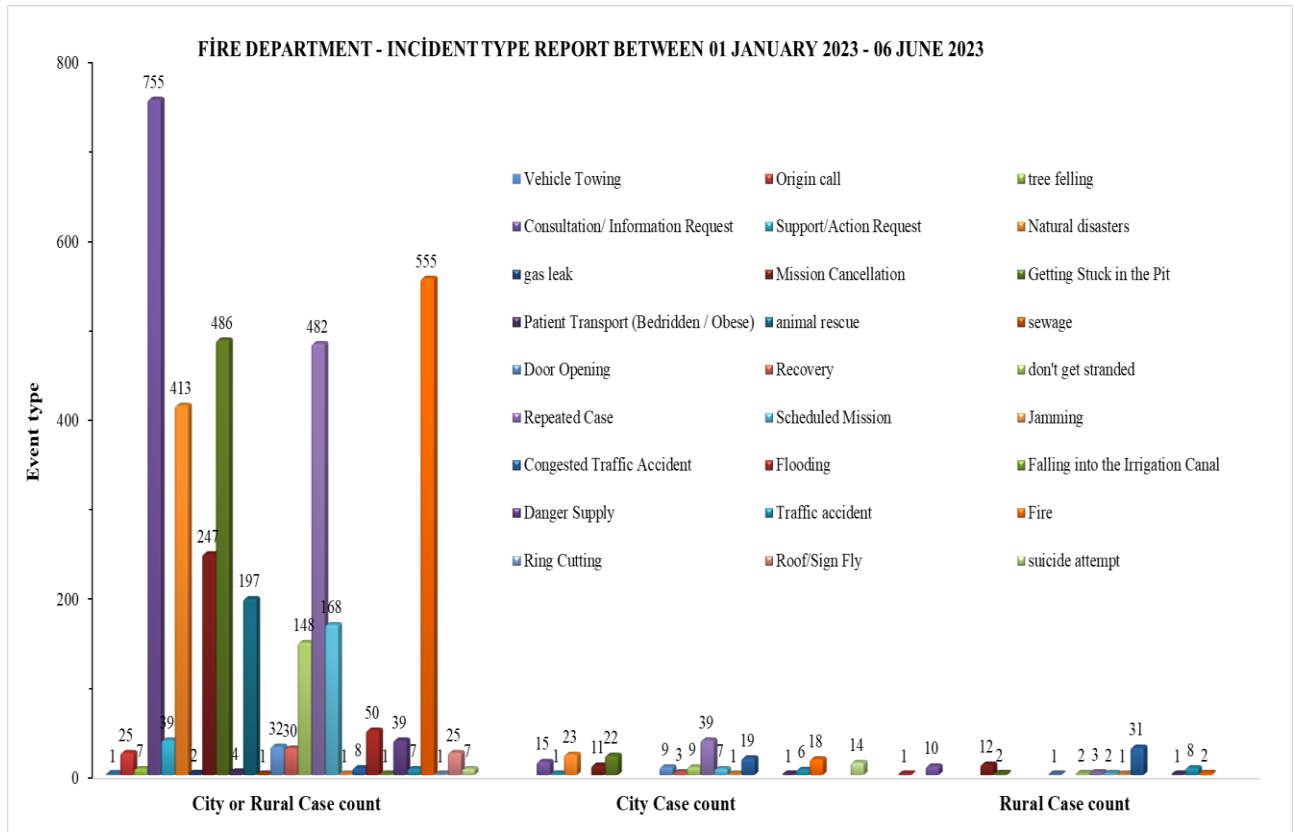

Figure 5. Gendarmerie command- incident type report between 01January 2023-06 June 2023.

The number of rescue incidents increased as well as the fire incidents caused by the devastating effect of the earthquake. Another institution whose workload increased in the earthquake was the fire department. They excelled in the task of removing the wounded and dead from the rubble and rescuing people from heavily damaged high-rise buildings. When we look at the call types and numbers between January and June, we can see that the fire department lists the call types under three different headings. These are City or Rural Case count, City Case count and Rural Case count. The fire department provided support to earthquake victims in rural and city centres on different issues. When Table 6 and Figure 6 are examined, obtaining information from the types of calls coming to the fire brigade department is in the first place, while the number of calls related to the fire event is in the second place. The number of calls related to the incidents of being stuck in the debris at the time of the earthquake is also quite high. According to the table and graphic information, it could not be determined whether most of the calls to the fire department were urban or rural. Since it is aimed to arrive at the scene of the incident as soon as possible after receiving the call, it is seen that not much detail has been given in keeping the records.

Table 6. Fire department - incident type report between 01 January 2023 - 06 June 2023.

Event type	City or Rural Case count	City Case count	Rural Case count	Total Case count
Vehicle Towing	1			1
Origin call	25		1	26
Tree felling	7			7
Consultation/ Information Request	755	15	10	780
Support/Action Request	39	1		40
Natural disasters	413	23		436
Gas leak	2			2
Mission Cancellation	247	11	12	270
Getting Stuck in the Pit	486	22	2	510
Patient Transport (Bedridden / Obese)	4			4
Animal rescue	197			197
Sewage	1			1
Door Opening	32	9	1	42
Recovery	30	3		33
don't get stranded	148	9	2	159
Repeated Case	482	39	3	524
Scheduled Mission	168	7	2	177
Jamming	1	1	1	3
Congested Traffic Accident	8	19	31	58
Flooding	50			50
Falling into the Irrigation Canal	1			1
Danger Supply	39	1	1	41
Traffic accident	7	6	8	21
Fire	555	18	2	575
Ring Cutting	1			1
Roof/Sign Fly	25			25
suicide attempt	7	14		21
Total	3731	198	76	4005

Figure 6. Fire department- incident type report between 01 January 2023- 06 June 2023.

The health directorate, which did not slowdown in service before and after the earthquake, showed superior performance in order to intervene in the dead and injured due to the effect of the earthquake. Health-related calls to the 112 emergency call centre were recorded under three different headings, rural, city centre and rural/urban fish. When **Table 7** and **Figure 7** are examined, according to the call for help data from rural areas, the highest demand was for health issues, while the highest number of calls was for health assistance and patient transport requests in the city centre. The workload of the health directorate, which has a high workload in normal times, has increased even more due to the earthquake. As can be seen in the table and figure, emergency medical intervention from the calls received from the city centre, traffic accidents with injuries, patient transfer to other cities, and various injuries are the types that increase the call density. In addition, in the period between January and June, it is seen that suicide cases are quite high compared to a small-scale city. This situation can be attributed to post-earthquake traumas, psychological wear, and material and moral collapse. Apart from these, as seen in the Table, it is seen that the most striking of the calls that are not known to be rural or city centre are the calls for information or consultation.

Table 7. Health department- incident type report between 01 January 2023- 06 June 2023.

Event type	Rural Case Count	City Case Count	City or Rural Case Count	Total Case Count
Hoax Call		1	6	7
Consultation/ Information Request	22	212	2382	2616
Other	43	209	1	253
Other Accidents	232	1449	9	1690
Medical	2220	9529	15	11764
Repeated Case	12	169	1260	1441

Transport	173	1945	9	2127
Protocol		4		4
Health Precautions	26	93		119
Traffic accident	287	812	3	1102
Fire	3	19		22
Injury	42	345	1	388
Suicide	14	104		118
Work accident	14	52		66
Total	3088	14943	3686	21717

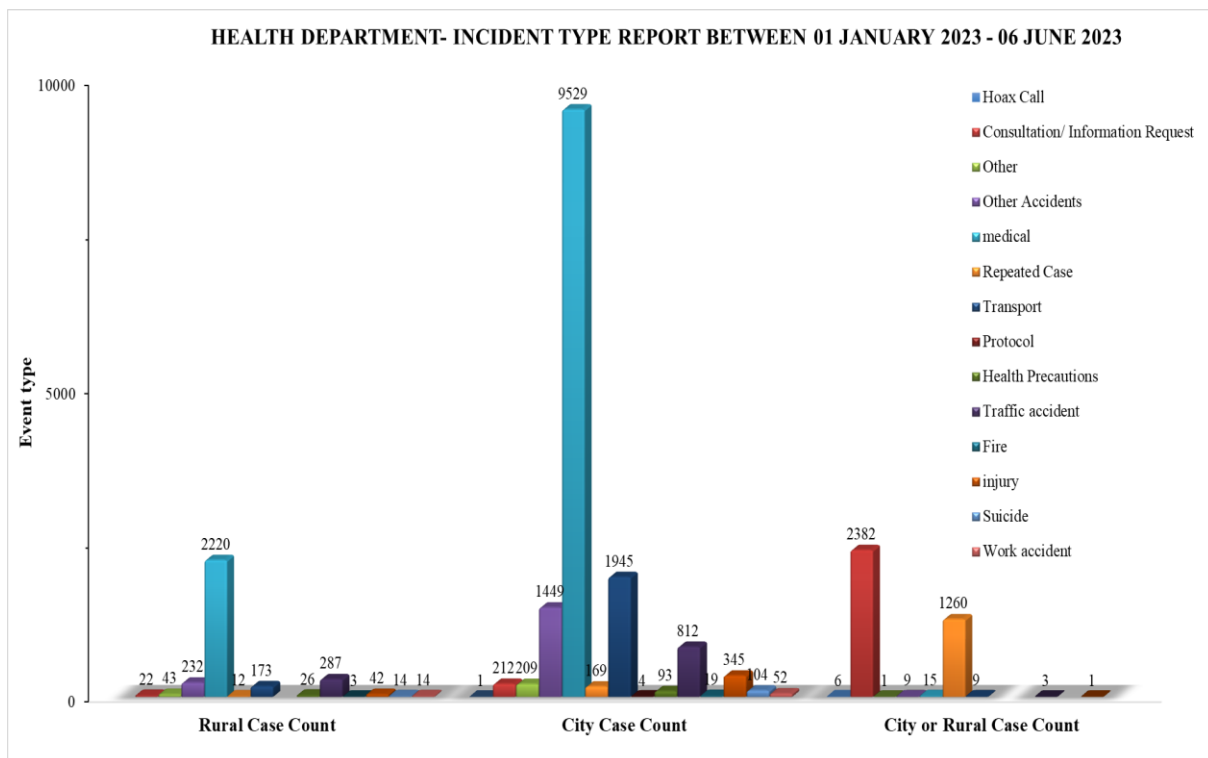

Figure 7. Health department- incident type report between 01 January 2023- 06 June 2023.

5. CONCLUSION AND SUGGESTION

The resulting 112 Emergency Call Centres caused the confusion between the short numbers defined for emergency assistance to disappear. He does not hide the information that the citizen should call when he is under the influence of the event and which institution or monster needs urgent intervention from him. When he made any decision, he learned that he had either contacted the wrong agency or learned that he had to intervene at some other stage. The pressure and fear, confusion and difficulties that arise from the bad conditions he is in also prevent him from thinking comfortably by addressing his decision-making ability. It was ensured that all emergency aid teams were structured under a single roof, eliminating this confusion and instead establishing a system that makes decisions by thinking faster.

While our country is trying to cope with some disasters, 112 has been started to be used actively as the odd number at the same time. While these disasters put the country in trouble, it indirectly increased the recognition of 112. The case of the virus caused the disappearance of the different odd numbers, which are the habits of the society, and they quickly adapted to the odd number 112. When the effects of the virus case were on the verge of disappearing, there was a devastating earthquake, known as the "disaster of the century". With the disaster, People

started to call 112 for almost any subject. This call density sometimes exceeded the capacity of the institution. For every citizen who called 112 but could not reach, a call back was made by the relevant personnel and their request was recorded. The increase in the workload caused the personnel in the 112 Emergency Call Centre to wear out more. All incoming calls for the service provided by AFAD, Health department, Police department, Gendarmerie department and Fire Brigade departments were received by 112 Emergency Call Centre personnel, filtered and transferred to the relevant department.

The total workload of all stakeholders during the earthquake actually determines the workload of the call answering personnel. This fact is proof that those who perform this task are more worn out than any other official. Continuous exposure of 112 Emergency Call Centre personnel to the same tone may cause permanent hearing and ear health loss. Therefore, constantly listening to negativities and quickly evaluating and directing them can cause them to wear out psychologically. Constantly confronting these negativities may cause this mood to be reflected in their family and social lives. In order to prevent these permanent damages that 112 Emergency Call Centre employees are exposed to; hearing test and ear health should be applied in certain periods. In addition, sessions with expert psychologists should be done regularly and psychological wear should be minimized. Personnel should always maintain a similar sitting position throughout their duties. This can cause orthopaedic posture disorders over time. In order to prevent this, the personnel should be examined by an orthopaedic specialist at regular intervals. In order to prevent physical deterioration, the personnel should be given the habit of sports. For this, institutions must have comprehensive gyms. The physical and mental health of the personnel should be monitored periodically by the institution due to the difficulty of the job and the effect of this work on the physical and mental health. In addition, the attractiveness of the institution should be increased for those who work in 112 Emergency Call Centres and those who want to work. For this, the financial and personal rights of the personnel should be improved and rewarded at certain times.

REFERENCES

- AB. (2023). No Title. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/112>, (Erişim tarihi: 11/06/2023). Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/112>
- Aydamak, M. Y. (2021). Sağlık Hizmetlerinde Sanal Organizasyon, E-Sağlık ve Teletıp: Avrupa Referans Ağları. *Journal of Healthcare Management and Leadership*, (1), 15–35. <http://doi.org/10.35345/johmal.821598>
- Bahadır, T. (2020). No Title. <http://www.tid.web.tr/idarecinin-Sesi-Dergisi-195sayi-Mayis---Haziran-2020>, (Erişim Tarihi: 16/06/2023). Retrieved from <http://www.tid.web.tr/idarecinin-sesi-dergisi-195sayi-mayis---haziran-2020>
- Biçer, S., & Kızmaz, S. (2014). Antalya 112 Acil Çağrı Merkezi Personellerinin Hedef Kitle İle İletişim Sürecinde Yaşadıkları Problemler: Nitel Bir Araştırma. *Atatürk İletişim Dergisi*, (Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiletisim/issue/34005/359432>), 231–260.
- Caro, D. (2016). The nexus of transformational leadership of emergency services systems. *International Journal of Emergency Services*, 5(1), 18–33. <http://doi.org/10.1108/IJES-11-2015-0024>
- Çakmak, Z. (2016). Sanal Organizasyonların Yönetim Fonksiyonları Açısından Geleneksel Organizasyonlardan Farklılıkları. *Florya Chronicles of Political Economy*, (Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fcpe/issue/42311/509096>), 2 (2), 35-58.
- Çelik, D., Atak Çobanoğlu, Ş., & Görün, M. (2022). Çanakkale 112 Acil Çağrı Merkezinin

- COVID-19 Sürecindeki Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1467–1483. <http://doi.org/10.32709/akusosbil.1033581>
- Eksi, A., & Torlak, S. E. (2011). Utilization of Emergency Services During the Single European Emergency Call Number Pilot. *Turkish Journal of Emergency Medicine*, 11(4), 149–154. <http://doi.org/10.5505/1304.7361.2011.04834>
- İçişleri Bakanlığı. (2023a). İçişleri Bakanlığı. <https://www.icisleri.gov.tr/tum-Acil-Numaralar-112de-Toplandi>, (Erişim tarihi: 10/06/2023). <http://doi.org/https://www.icisleri.gov.tr/tum-acil-numaralar-112de-toplandi>
- İçişleri Bakanlığı. (2023b). No Title. <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/112-Acil-Agri-Merkezleri-Projesi>, (Erişim tarihi: 10/06/2023). Retrieved from <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/112-acil-agri-merkezleri-projesi>
- Kaya, Z., & Öcal, H. (2023). Sanal Örgütlerde Dönüştürücü Liderliğin Örgütsel Güven Üzerine Etkisi-112 Acil Çağrı Merkezlerinde Bir Araştırma. *Hastane Öncesi Dergisi*, 8(1), 13–29. <http://doi.org/10.54409/hod.1246247>
- Memiş, L., & Babaoğlu, C. (2020). Acil durum ve afet yönetiminde süreç yaklaşımı ve teknoloji. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 776–791. <http://doi.org/10.25287/ohuiibf.731103>
- Mevzuat.gov.tr. (2023). No Title. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5442&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3>, (Erişim tarihi: 07/06/2023). Retrieved from <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5442&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3>
- ReGa. (2023a). No Title. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140516-5.htm>, (Erişim tarihi: 07/06/2023). Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140516-5.htm>
- ReGa. (2023b). No Title. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.htm>, (Erişim tarihi: 08/06/2023). Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.htm>
- TÜİK. (2023). No Title. <https://www.tuik.gov.tr/#osmaniye-80>, (Erişim tarihi: 10/06/2023). Retrieved from <https://www.tuik.gov.tr/#osmaniye-80>

İKTİSADİ KÜRESELLEŞME VE SORUNLARI: RODRIK

Geliş Tarihi : 01.11.2023

Kardelen GÜRGÖR¹

Kabul Tarihi : 01.12.2023

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Özet

Küreselleşme ülkelerin sınırları arasında uluslararası ticaret ve sermaye hareketinin sınırsız olduğu bir süreç olarak değerlendirilir. Ayrıca bu süreç kapitalist üretim tarzına içkin ilişkilerin küresel yayılmasının bir sonucu olarak ulus devletlerin gerilemekte olduğu savını da içerir. Rodrik küreselleşme süreci ile ilgili olarak, dış ticaret, sermaye ve ulus devletlerin konumu bağlamında, bu süreçten kaynaklanan başarıları, çelişkileri ve sorunları tartışan önemli bir tarihsel-teorik analiz yapar. Bu çalışmanın amacı, Rodrik'in ve kapitalizmi daha eleştirel bir perspektifle analiz eden çeşitli sosyal bilimcilerin tezleri harmanlanarak küreselleşmenin çelişki ve sorunlarının aslında kapitalizmin kendisi ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmanın bir diğer önemli vurgusu sermaye ve kapitalizmin istikrarsız doğası nedeniyle devletlerin vazgeçilmezliğini koruduğudur.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Küreselleşme, Uluslararası Ticaret, Sermaye, Ulus Devlet.

JEL Kodları: F69, N00, P16.

ECONOMICAL GLOBALIZATION AND ITS PROBLEM: RODRIK

Abstract

The Globalization has been evaluated as a process in which the international trade and capital mobilization is unlimited among borders of countries. Furthermore, this concept includes the assertion that nation-states has declined in consequence of the global spread of relations within the capitalist mode of production. Rodrik performs an important historical-theoretical analysis about the process of globalization in the context of foreign trade, capital, and the situation of nation-states by discussing successes, contradictions and problems which are derived from this process. The purpose of this study is to point out that problems and contradictions of the globalization pertain to the capitalism itself by syncretizing thesis of Rodrik and various social scientists who analyze the capitalism in the critical perspective. Another important emphasis of this study is that states have preserved its indispensability because of the destabilized nature of the capital and capitalism.

Keywords: Globalization, International Trade, Capital, Nation-State.

JEL Codes: F69, N00, P16.

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, kardelengurgor88@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8377-6730, (Sorumlu yazar)

1. GİRİŞ

Küreselleşme SSCB'nin de çözülmesi ile birlikte bir tür tek kutupluluk emperyalizmini ihtiva edebilecek bir kavramken öte yandan devletlerin sınırlarını ve düzenlemelerini aşabilen bir iktisadi gelişmenin, yani sınırsız mal ve sermaye hareketinin varlığını merkeze alır. Dolayısıyla her koşulda -Wallerstein'cı anlamda- kapitalist merkezlerde muazzam bir iktisadi gelişmenin yanı sıra sermayenin tüm farklı biçimleri ile sınır tanımaksızın yayılması, küreselleşme analizi ve tartışmasında temel bir varsayım olarak görünür. Bununla birlikte küreselleşme süreci -bu gelişmenin bir sonucu olarak- kapitalizmin kendisine içkin istikrarsızlık ve kriz dinamiklerinin tüm küresel satıha yayılması olarak da okunabilir. Rodrik'in (2011) analizi de aslında küreselleşmeyi sorunları ile tartışan bir analizdir. Her şeyden evvel şunu söylemek gerekir; Rodrik aslında küreselleşme veya liberalleşme karşıtı bir iktisatçı değildir. Var olan durum küreselleşmedir ama kusurları olan bir süreçtir. Dolayısıyla kapitalizmi tek yaşanabilir üretim tarzı ve toplumsal formasyon olarak gören Rodrik bu kusurların düzeltilmesine ilişkin olarak da öneriler sıralamıştır.

Çalışmada Rodrik'in küreselleşme analizi ve eleştirisi üzerinden, bu konuya ilişkin diğer literatürü de tarayarak küreselleşmeye dair bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Burada ilk olarak küreselleşmenin tarihine ilişkin bir yaklaşım ele alınacaktır. Ardından dış ticaret ve sermaye hareketleri ile ilgili küreselleşme bağlamında genel bir analiz ortaya konulacaktır. Bunu ülkeler arası eşitsizliklerin analizi takip edecektir. Rodrik özünde liberal bir iktisatçıdır ancak onun eleştirileri ile küreselleşme ya da uluslararasılaşma süreçlerine çok daha eleştirel bakan Savran, Gülalp ve hatta Lenin ve Luxemburg gibi yazarların vurguları arasındaki paralellik, kapitalizmin sorunlarını, ideolojisinden bağımsız bir şekilde her araştırmacının fark edebildiğini gösterir. Son olarak Rodrik'in belki de en özgün tezi olarak üçlü açmazı ele alınacak ve tartışılacaktır. Burada temel argümanımız küreselleşmenin sorunları olarak görünenlerin aslında kapitalizmin sorunları olduğuna ve tam da bu sorunlar nedeniyle sermayenin kendisinin devlete hala ihtiyaç duyduğuna ve küreselleşmenin en azından politik niyetlerinin henüz gerçekleştirilebilir olmadığına dayanır.²

2. KÜRESELLEŞMEYE TARİHSEL BAKIŞ

Rodrik (2011) için küreselleşme aslında yeni bir şey değildir. Bugünün küreselleşmesinden önce 1800'lü yıllardan başlayıp, 1914 1. Dünya Savaşı'na kadar süren ilk küreselleşme dönemi Rodrik'in çalışmasında çok önemli bir yer teşkil eder. Ona göre ilk küreselleşme 1914 yılında tamamlanmıştır, bu bağlamda, ilk küreselleşmeyi ele almak bugünün küreselleşmesinin kazananlarını anlamak için önemlidir. Bu anlamda yazar başlangıç noktası olarak 1600'lü yılların, devletle ekonominin eşgüdüm içerisinde hareket ettiği merkantilist evresinin analizini sunar. Bu dönemde, doğrudan kralların ve dolayısıyla devletin desteğiyle çeşitli imtiyazlar almış, ticaret tekeline dönüşen şirketler söz konusudur. Özellikle İngilizlerin Doğu Hindistan Ticaret Şirketi bu dönemde, Çin ve Hindistan'la yapılan ticareti büyük ölçüde kontrol eder (Rodrik, 2011, s. 7). Bu anlamda dönem ruhuna da uygun olarak ticaret uluslararasılaşacaksa, bunu yapacak olan firmanın arkasında bir kamusal otorite gerekir. Çünkü hem güvenliğin sağlanması hem de yeni ticaret alanları bulmak için devletin gücü doğrudan bir aktör olarak var olmalıdır.

Gerçekten de dönemin tarihine baktığımızda bir çeşit devlet piyasa iş birliği görürüz.

² Biz burada daha çok yazarın 2011 yılında ilk baskısı yapılmış "Akıllı Küreselleşme" isimli çalışmasından faydalanacağız. Yazarın ilk baskısı 2007'de yapılmış "Tek Ekonomi Çok Reçete; Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme" isimli çalışması daha küreselleşmeci bir perspektifte yazılmıştır. Akıllı küreselleşme ise bu sürece daha dengeli yaklaştığından bu çalışmayı merkeze almayı tercih ettik.

Rodrik sadece Britanya'ya odaklanır³ ancak bu dönemde Fransız merkantilizmi özellikle Colbert'in maliye bakanlığı sırasında benzeri bir yol izler. Örneğin o dönemde, imalat sektörüne faizsiz kredi ile para ve sabit sermaye tahsisleri doğrudan devlet tarafından yapılır. Vergiden de muaf tutulan ulusal ve bölgesel düzeyde tekeller, üretimi hızlandırmak amacıyla kurulur. (Hamitoğulları, 1982, s. 68) Amaç devlet desteğiyle dış ticaret fazlası sağlayacak üretimin gerçekleştirilmesidir.⁴

Rodrik, bu imtiyazlı ticari şirketler sayesinde, ilk küreselleşmeye giden yolda “işlem maliyetlerinin” azaldığını iddia eder. Devlet destekli bu tekeller; güvenli ticareti sağlarlar, mübadelenin sağlanabileceği pazarlar yaratırlar ve ticaret yapan gruplar arasındaki etkileşimi arttırlar. Burada mesele devletin güçlü olmasıdır. Zira piyasalar gelişebilmek ve sermayenin birikimini sağlayabilmek için güçlü devlet kurumlarına ihtiyaç duyarlar, devletler ve piyasalar rakip değil tamamlayıcı iki kavramdır (Rodrik, 2011, s. 14).

19. Yüzyıl'a geldiğinde sanayi kapitalizminin ağırlığını arttırması ve ticaretin büyük bir hızla artması söz konusuysa, aynı zamanda, Britanya'nın tavizsiz serbestleşmesi ve başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş ülkelerin korumacı politikaları ortaya çıkar. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında ticarete her yıl % 4 oranında muazzam bir artış gözlenir. Ulaşım ve haberleşme zorlukları, güvenlik sorunu gibi uluslararası ticarete ket vuran işlem maliyetleri azalmış ve sermaye akışı büyük oranda hızlanmıştır (a.g.e, s. 21). Aynı zamanda gelir de ciddi biçimde artmıştır. Dönem istatistiklerine bakılırsa ekonominin keskin yükselişi 1780'lere tarihlenir, İngiltere'de başlayan ve 1830'larda Fransa, Alman Devletleri ve ABD'ye yayılan bu süreçte üretici güçler durmaksızın muazzam bir mal ve hizmet artışı gerçekleştireceklerdir (Hobsbawm, 2012, s. 37).

Bu dönemi yaratan gelişmeler nelerdir? Başlangıçta, teknolojinin hızlı gelişimi önemlidir. Daha önce deniz aşırı ticarete ciddi bir önemi olmayan değirmen ve baskı makinesinin yerini alan mekanik çıkırcık ve dokuma makineleri, bundan böyle dünya pazarları için üretim yapmaya başlamıştır (Fulberth, 2010, s. 149). Yeni makinelerin keşfi ile enerji kaynağı olarak, buhar ve kömürün kullanılması çok önemlidir. Uluslararası taşımacılık ve haberleşmeyi geliştirerek ticaret maliyetlerini ciddi oranda düşüren, vapur, demiryolu, yeni teknoloji gemilerin inşası ile birlikte telgrafın gelişmesi yine bu süreçte kayda değerdir. Bununla birlikte, dikkat çekici bir ideolojik değişim olur, merkantilizmin önemini yitirmesi ve Adam Smith ve David Ricardo'nun fikirlerinin iktisadi anlatıda önem kazanmasıyla birlikte, birçok gelişmiş ülke serbest ticaret politikalarına geçer ve gümrük vergileri büyük oranda kaldırılır. Bunun en net örneği İngiltere'de görülür; İngiltere 1. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar serbestleşmeden hiçbir biçimde taviz vermez.

Burada bir parantez açarak; önemli bir örnek olay üzerinden serbestleşmenin boyutlarına ve bu tartışmaların gözler önüne serdiği sınıf çelişkilerine bakmak gerekir. İngiltere'de, büyük toprak sahibi aristokrasi ve soyluların çıkarlarını koruyan “Tahıl Yasaları” 1846 yılında kaldırılır. Bu aslında iki mülk sahibi sınıf arasındaki çatışmanın boyutlarını ortaya koyar. Hububat ithalatına konulan vergiler, içerde tarım ürünlerinin fiyatlarını yüksek tutarak aristokrasinin gelirlerini arttırıcı bir işlev görürken, tarım ürünlerindeki yüksek fiyatlar ücretlerin de yüksek tutulmasını gerektirdiğinden yeni gelişen sanayi kapitalistlerinin çıkarlarına terstir (Rodrik, 2011, s. 23). Vergilerin kalkmasıyla içerdeki gıda arzı artar, gıda fiyatları azalır ve bu geçimlik ücretlerin düşmesini sağlar. Böylelikle sanayi kapitalistlerinin

³ İngiliz deneyimine dair daha kapsamlı bir analiz için bkz. Tilly (1995), Hill (2019), Faulkner (2017).

⁴ Britanya, Orta ve Doğu Avrupa, Rusya, Japonya ve Osmanlı Türkiye'sini de içerecek bir biçimde kapitalist gelişme ile modern devletin oluşum sürecinin kavramsal bir tarihi olarak Anderson'ın (1974) “Lineages of the Absolutist State”i bu süreçlerle ilgili önemli tafsilat içerir.

karı da artmış olur. Serbestleşme tartışmaları açısından bu, çok önemli bir gelişme olmakla birlikte aynı zamanda, aristokrasi ve burjuvazi arasındaki çıkar çatışmasının burjuvazi lehine sonuçlanması dönemin iktisadi algısını göstermektedir.

Dönem serbestleşmesinin ne kadar “serbest” olduğu da ayrı bir tartışma konusudur. Yapılan ticaret antlaşmaları aslında, ekonomi dışı zoru da kimi durumlarda gerektirir. Rodrik’in deyişiyle az gelişmiş ülkelerdeki yerel yöneticiler Adam Smith ve David Ricardo’nun fikirlerine yeterince rağbet göstermeyince, gelişmiş ülkelerin orduları devreye girer. Örneğin, dış ticaret açısından hali hazırda serbestleşmiş Osmanlı Türkiye’si ile Britanya arasında imzalanan 1838 Antlaşması ithalat vergilerine üst sınır belirlemiş ve yed-i vahit (tek) uygulamasını kaldırmıştır ve bu antlaşma 1827 Navarin Yangını’ndan ya da batılıların tahrikinin de rolü olduğu Kavalalı M. Ali Paşa isyanından azade düşünülemez.⁵ 1839-1842 yıllarında Afyon Savaşları’nın mantığı Çin piyasalarını İngiliz malları ile doldurmaktır (Rodrik, 2011, s. 29). 1854’te Japonya dış ticarete ABD’nin askeri donanmasının etkisiyle ikna olur (Fulberth, 2010, s. 151). Özetle ister ekonomik ister siyasi veya askeri yöntemler kullanılsın, temel dış ticaret stratejisi az gelişmiş ülkeleri bir hammadde deposu ve gelişmiş ülkelerde üretilen mamul mallar için birer pazara dönüştürmektir.

Ayrıca serbestleşmenin tüm dünyada geçerli olduğunu iddia etmek de çok mümkün değildir. Özellikle 1870’li yıllar bunalımından sonra, kimi ülkelerin de korumacı tedbirler aldığı görülür. Bunalım yıllarında ABD gibi ülkeler serbest ticaret politikalarına mesafeli durmuştur. Kıta Avrupa’sındaki birçok ülke ise korumacılık politikalarını cesaretle uygulamaya koymuştur (Rodrik, 2011, s. 29). ABD’nin 1866 yılından itibaren on yıl boyunca mamul mallar üzerindeki ithalata koyduğu gümrük tarifesi oranı % 45 civarındadır ve Birinci Dünya Savaşı’na kadar bu oran hep yüksektir. Ayrıca bu yıllar ABD’nin endüstriyel açıdan Britanya’nın önüne geçtiği dönemdir (a.g.e, s. 25). Aynı politikalar Fransa, Almanya ve İtalya’da da uygulanır. Bu süreçle ilgili olarak karşılaştırmalı gümrük tarifesi oranları 1914 yılı için incelendiğinde; Britanya hiç tarife uygulamazken, Almanya’nın % 13, Avusturya-Macaristan ve İtalya’nın % 18, Fransa’nın % 20, İspanya’nın % 40 ve ABD’nin % 30 gümrük tarifesi uyguladığı görülür (Hobsbawm, 1999, s. 49).

Rodrik, 19. Yüzyılda finansın küreselleşmesi sürecinde altın standardından bahsederek analizi genişletir. Aslında bugüne göre çok daha basit bir para sistemi söz konusudur. Burada yine “dünyanın atölyesi” olarak gelişen Britanya’nın dış ticaret çıkarlarına uygun bir sistem tesis edilmiştir.

Öyle ki; *“başlangıçta sorun, esas olarak Britanya’nın uluslararası ticaretinin ve finansmanının çıkarları açısından sterlinin nasıl sabit tutulacağıydı” ve böylece “döviz birimi ve sabit bir altın miktarı arasındaki basit ve katı bir ilişkiyi ifade eden altın standardı”* oluşmuştur (Hobsbawm, 2003, s. 216-217).

Bu sistemde ulusal para birimleri belirli bir parite üzerinden altına sabitlenir. Burada bir İngiliz sterlinin altın karşılığı 113 gren yani yaklaşık 0,065 gramdır, ABD doları 23.22 grene denk gelir (Rodrik, 2011, s. 30). Merkez Bankaları bu pariteler üzerinden ulusal paraları altına dönüştürebilir. Hükümetler vatandaşlarının talebi halinde bu parite üzerinden altın almak ve satmakla yükümlüdür. Bu sistem aslında, bir “otomatik ayarlama mekanizması” oluşturur. Örneğin bir ülkenin dış ödemeler dengesi açığı verdiği varsayılınsın. Bu durum, ülkenin altın kaybetmesine ve para arzının düşmesine neden olur. Faiz oranları yükselecek, yurt içi fiyatlar düşecek, harcamalar azalacak ve ülke yeniden dış ticarete rekabetçi bir hale gelecektir. Sonuç olarak dış ödemeler dengesi yeniden kurulacaktır (a.g.e, s. 30).

⁵ Detay için bkz. Geyikdağı (2011), Avcıoğlu (1976).

Bu dönem, finansal küreselleşmenin de yoğun olduğu dönemdir. Bununla ilgili Rodrik 1919 yılında bir Londra sakininin herhangi bir güçlük olmadan veya yatırımın meyvelerini alamayacağından korkmaksızın dünyanın herhangi bir yerine özgürce yatırım yapabildiğinden bahseder (Rodrik, 2011, s. 32; Keynes, 2013, s. 5).⁶ Dönem için benzeri bir vurgu Lenin (2001) tarafından da yapılır; üretimin hiçbir aşamasında bulunmaksızın, deniz aşırı coğrafyalara yatırım yapan bir “rantiyeci tabaka” söz konusudur (a.g.e, s. 103). Bu süreç öyle bir hale gelir ki;

“(...) dünyanın, o dönem, en az korumacı, en dışa açık ve en "ticaretçi" ülkesinde (Britanya) rantıye geliri dış ticaret gelirinden beş kat fazladır” (a.g.e, s. 104).

Rodrik’e (2011) göre, bu dönem dünya finans piyasaları çok etkin bir şekilde faaliyet yürütür. Londra, New York ve Avrupa’nın diğer önemli finans merkezleri belirledikleri faiz oranları ile ortak bir piyasadaymış gibi hareketler ederler (a.g.e, s. 32). Sermaye bol olduğu gelişmiş ülkelerden, kıt olduğu az gelişmiş ülkelere akmaktadır. Bu bağlamda dünya artık meta ihracıyla birlikte sermaye ihracının ağırlığını arttırdığı bir evreye girer.⁷

Bu noktada, Rodrik bugün için de geçerli olan, uluslararası finansla ilgili bir sorundan bahseder; borcun ödenmesi sorunu. Yerel piyasalarda, ödenmeyen bir borç için yerel müeyyideler borçlunun karşısına çıkabilir, ama uluslararası piyasalarda böyle bir mekanizma söz konusu değildir. Borcun dönmemesi ciddi iflasları ve ekonomik krizleri yaratan bir süreç olarak karşımıza çıkar. Sonuç olarak, altın standardının sonu aslında Britanya’nın dış ticaretteki rekabetçiliğini ABD lehine yitirmesi ve borçlu bir ülkeye dönüşmesi sonucu ortaya çıkar. Özellikle 1. Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere kuru koruyamayacak, ödemeler dengesi bilançosu açıklarının artmasıyla birlikte, ABD’ye olan borçlarını ödeyemeyecek hale gelecektir. Altın Standardı da bir sabit döviz kuru sistemi olduğu için, özellikle ABD’nin 1930’lu yıllarda faiz arttırması sonucu, açık veren ve altın stokları azalan İngiltere’nin kuru koruyamamasına ve altın standardını terk etmesine şahit olunur.

3. TİCARET VE TİCARİ POLİTİKA

Kapitalist gelişme ve genel olarak küreselleşme süreçlerinde dış ticaret ve ticaret politikalarının analizi de önemlidir. Burada Rodrik (2011) serbest ticaretin gelişme, korumacılığın ise gerileme olduğuna ilişkin vurguları fazlasıyla kolaycı bulur. Bu anlamda Rodrik’in ilk küreselleşme evresi dediği süreci, serbestleşmede taviz vermeyen İngiltere’nin yoğun bir borç stokuyla ve gelişme sürecine girmiş korumacı ülkelerin gelişerek kapattığını görürüz.

Buradan hareketle “ticaret her zaman yararlı mıdır?” sorusu ortaya çıkar. Rodrik; Adam Smith, David Ricardo gibi iktisatçıların sadece emek gereksinimine ve üretim maliyetlerine

⁶ 1919’da ilk baskısı yapılan Keynes’in “Economic Consequences of the Peace” eserinde bir İngiliz yatırımcının telefon yardımıyla “sabah çayını yudumlarken” servetini herhangi bir yer altı kaynağına ya da yeni kurulmuş bir şirkete yatırılabildiğinden ve birçok riskten de neredeyse muaf olduğundan bahseder. Genel Teori’de (1980) de benzeri bir vurgu vardır; herhangi bir girişimci örneğin tarımsal işletmeye yatırdığı sermayeyi çok rahat bir şekilde başka bir alana kaydırabilir (s. 152). Bu esasen borsaların kolaylaştırdığı bir süreçtir. Öte yandan 1936’da ilk baskısı yapılan bu ikinci eser, finansal yatırımın irrasyonel doğası ile bağlantılı istikrarsızlık ve kriz dinamiklerine işaret eder. detay için bkz. Keynes (1980), Gürgör ve Baydur (2022).

⁷ Lenin (2001) de benzeri bir süreçten bahseder; kapitalist merkezlerde kurulan tekelci birlikleri ciddi bir sermaye birikimi ve bunun yarattığı sermaye fazlası takip eder. Bu sermaye fazlasının ihracı kaçınılmaz hale gelir ve bunun için de geri kalmış-geç kapitalistleşme sürecinde olan ülkeler tercih edilir. Bu ülkelerde sermayenin azlığı, toprağın görece ucuzluğu, ücretler ve hammadde fiyatlarının düşüklüğü ile bağlantılı olarak karlar genellikle yüksektir (s. 65). Sermaye ihracının meta ihracını dışlaması da söz konusu değildir. Sermaye ihraç eden ülke sermayenin gittiği ülkeyi dış ticaret antlaşmalarıyla kendisine bağımlı hale getirir.

bakarak kolaycılık yaptıklarını savunur. Bunlar dışında, pozitif veya negatif dışsallıklar gibi ticaretin yararını kuşkuya düşüren etmenler de vardır. Örneğin, üretimin çevre üzerinde yarattığı tahribat durumunda, sosyal maliyet özel maliyeti aşar ve negatif dışsallık söz konusudur. Bunun tersi de mümkündür; üretim ekonomide veya başka alanlarda teknolojik yayılmalar yaratarak pozitif bir dışsallığa sebep olabilir.

Bu bağlamda; *“Ekonomi sadece kar maksimizasyonu ile ilgilenmeyen sosyal bir bilimdir ve toplumun piyasa fiyatlarının yanı sıra pek çok başka maliyet muhasebesi araçları vardır”* (Rodrik, 2011, s. 47).

Gelir adaletinin bozulması işin başka bir yönüdür. Örneğin küreselleşme tartışmalarının hız kazandığı 1990’lı yıllarda, birçok ticaret engeli aşılmışken en fakir ve en zengin % 20’lik gelir grubunun ortalama gelir farkı 1:60’a çıkmış durumdadır (Yeldan, 2006, s. 18). Bu anlamda, Rodrik’in belirttiği üzere serbest dış ticaret savunucuları kısa vadede olmasa bile uzun vadede herkesin bundan yarar sağlayacağını iddia eder ama uzun vade yararlarını sağlayacak bir mekanizma yoktur. Bu anlamda Rodrik’e göre ticaret politikası siyasetten uzaklaştırılarak salt teknokrasinin alanı olarak kalırsa tüm önemini yitirir, zaten bu hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Tüm bu ticaret tartışmalarının siyasi yönünün tarihsel olarak da çok ciddi olduğu, 1800’lü yıllara ilişkin olarak Luxemburg’un verdiği bir örnek üzerinden tartışılabilir; İtalya ve Fransa arasındaki Tunus üzerine olan çıkar çatışması aslında, Avrupa üzerinde serbest ticaretin çıkar uyumuna kesin bir son verecek olan İtalyan-Fransız gümrük savaşının tipik bir uvertürü olur (Luxemburg, 1984, s. 149). Bu durum bugün de farklı değildir; ticari engeller siyasi bir amaç için kullanılacak araçlardır. Tüm ticari ulus üstü kuruluşların aynı zamanda siyasi lobi faaliyetlerine sahne olduğu da sır değildir; bu anlamda, siyaset ve ticaret birbirinden ayrılamaz.

1944’te Bretton Woods sistemiyle İngiliz iktisatçı Keynes ile ABD’li Harry Dexter White yeni uluslararası kurallar koyar. Bu sistemin esas amacı; Avrupa’nın yeniden inşasının finansmanı ve dünyayı gelecekteki ekonomik buhranlardan kurtarmaktır. (Stiglitz, 2008, s. 566). Burada iki yeni kuruluş söz konusu olur; IMF ve Dünya Bankası. Aslında bu sistem özellikle GATT (Genel Gümrükler ve Ticaret Antlaşması) ile birlikte, ticari serbestleşme için uluslararası bir disiplin sağlamanın yanı sıra, ulus devletleri sosyal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap verme yönünde serbest bırakır. Tam istihdam, ekonomik büyüme, eşitlik, az gelişmiş-gelişmekte olan ülkeler için kalkınma hedefleri gibi ulus ölçeğinde hedefler, uluslararası ekonomik saiklerin önüne geçer. Hedef hiper küreselleşme değil ılımlı küreselleşme olur (Rodrik, 2011, s. 61).

GATT’ın rolü bu süreçte çok önemlidir. 1947’den GATT’ın DTÖ’ye dönüştüğü 1995 yılına kadar yapılan görüşmeler ithalat kısıtlamalarını ciddi oranda kaldırır ve gümrük tarifelerini düşürür. 1948’den 1990’a kadar yıllık ortalama ticaret hacmi % 7 oranında artar (a.g.e, s. 63). Ancak GATT’ın tam anlamıyla, bir finansal ve ticari serbestleşmeye sebep olduğu da söylenemez. Özellikle tarım GATT müzakerelerinin dışında tutulur. Sigorta, bankacılık, inşaat gibi ticareti kolaylaştıran hizmetler de tam anlamıyla serbestleştirilemez. Zira bu dönem kapitalizmin otuz altın yılı olarak geçmekle birlikte, ulusal kalkınmacılığa önem verilen bir dönemdir. Bu nedenle, henüz tüm sektörlerde bir liberalleşmeden söz etmek mümkün değildir. GATT’ın amacı serbest ticaretin merkeze alınması değil farklı ulusların iktisadi yapılarına uygun bir küresel ticaret mozaiği yaratmaktır ve bunda başarılı da olmuştur (a.g.e, s. 66).

Öte yandan Wood (2016) gibi tüm bu süreçlere eleştirel bakan bir yazara göre Hiroşima ve Nagasaki’ye atılan atom bombaları nasıl ABD askeri üstünlüğünün aracıysa, Bretton Woods Sistemi, IMF, Dünya Bankası ve GATT ABD iktisadi hegemonyasının tesisi merkeze alınarak kurulmuştur. Bunlar görünüşte dünya ekonomisinde istikrar, doların konvertibilitesi, geç kapitalistleşmiş coğrafyaların kalkınması gibi amaçlar gütsede asıl mesele bu coğrafyaların

kaynaklarının, işgücünün, piyasaların vs. başta ABD olmak üzere batı sermayesine açılmasıdır (a.g.e, s. 148-149). Yani bunlar aslında küresel hegemonik güç değişikliğinin kurumsal görünümü ve aracı olarak oluşmuştur.

1995 yılındaki “Uruguay Round’ında” GATT Dünya Ticaret Örgütüne dönüşür. DTÖ aslında ulusal kalkınmacılığın bitişiyle birlikte küreselleşmenin tam anlamıyla egemen olduğu bir dönemin ulus üstü kuruluşu olarak karşımıza çıkar. Rodrik (2011) bir devletin egemenlik alanı içerisindeki yerel ekonomi yönetiminin artan bir biçimde uluslararası ticarete ve finansa bağımlı hale geldiğini iddia eder. Küreselleşmenin ekonomik boyutunda piyasalar mal ve sermaye açısından uluslararası entegrasyon adına yerel düzlemde çıkmak durumunda kalırlar; ancak aynı ilişki işgücü piyasası için geçerli değildir (a.g.e, s. 67). DTÖ’nün GATT’tan farkları şu şekilde özetlenebilir; DTÖ’yle birlikte geçmişte müzakerelerin dışında bırakılan tarım liberalleşir. Tarımda kotalar, kotayı hesaplamanın zor olduğu gerekçesiyle kaldırılır ve gümrük tarifesi sistemine geçilir. Hizmetlerde de özellikle, telekomünikasyon ve bankacılık alanında, ülkeler düzeyinde farklılık göstermekle birlikte serbestleşme söz konusu olur. Rodrik önemli bir düzenleme olarak patent ve telif hakları üzerine de bir tartışma açar; Patent ve telif haklarının gelişmekte olan ülkelerin aleyhine geliştiğini ve bu ülkelerin gelişmiş ülkelere uygun bir biçimde pozisyon almak zorunda kaldığını söylemektedir. Tüm bunların yanında, devlet sübvansiyonlarına kısıtlamalar, firmaların yerel ürünleri üretim sürecinde kullanmalarının engellenmesi, ithalat kısıtlamalarının engellenmesine yönelik girişimler dikkat çekicidir (a.g.e, s. 68). Sonuç olarak, küresel ekonominin gerekleri olarak tanımlanan kurallar dizini yerel ekonominin üzerine demoklesin kılıcı gibi dikilir ve bunu "laissez-faire/laissez-passer" ideolojisine çok da uygun olmayacak bir kurallar manzumesiyle yapar. İktisatçılar ve teknokratlar, o dönemde savaş sonrası artan dış ticaretin nedeni olarak serbestleşmeyi görürler. Bununla birlikte Çok Uluslu Şirketlerin de ağırlığını koymasıyla GATT’ın kalkınmacılığa izin veren politikasından DTÖ’nün serbestleşmeciliğe yönelik politikalarına geçiş ile küreselleşmeciliğe giden sürecin önem kazandığı ortadadır. Özellikle patent politikalarına değinen Wallach ve Sforza’ya göre (2002) DTÖ’nün serbestleşmedeki ısrarı her şeyi metalaştırıcı bir etmen olarak karşımıza çıkar (a.g.e, s. 26). Örneğin yeni sistem, yerel düzeydeki canlı türleri ve halkın bunlarla uygulamalarına dahi patent verir. Yazarlar bu noktada, Hindistan’daki yerli halkın yıllardır tıbbi amaçlar için kullandığı neem ağacının patente konu olması örneğini verir; ağacın bu özelliği Amerikan ve Japon firmaları tarafından fark edilir ve onlar tarafından patenti alınır. Yerli halk kendi zenginliğinden ekonomik olarak faydalanamaz. Yine yazarlara göre, DTÖ’nün fikri mülkiyet hakkı birçok sorunu beraberinde getirir. Bir şirket bir tohuma yönelik mülkiyet hakkı elde ettiğinde, kuşaklar boyunca var olan ve yerel çiftçilerin bilgi ve tecrübelerini dikkate almadan ürün ile ilişkili tüm haklara sahip olurlar. Bu noktada, firmanın çiftçiden telif talep etme veya söz konusu tohumu artık kullanmamasını isteme hakkı doğar (a.g.e, s. 26-27). Bu patent sisteminin eşitsiz gelişimi çok uluslu şirketler lehine bir sürecin gelişmesine neden olur.

DTÖ’nün çeşitli ihtilafları çözme biçimi de ciddi eleştirilere neden olur.⁸ Bir ülkenin yasalarının DTÖ’nün yasalarına uymadığı gerekçesiyle ülke şikayet edildiğinde, davayı bu kurallara uymadığı için kaybeden ülke kurallara uymayan politikaları kaldırmak ve davacıya tazminat ödemek zorundadır (Rodrik, 2011, s. 69). Kararı veren DTÖ jürileri söz konusu politikanın kaldırılması için bir tarih limiti koyar. O tarih geçildiğinde hala ülke karara konu olan politikayı değiştirmediyse, davacı ülkenin davalı ülkeden tazminat talep etme hakkı doğar. Eğer tazminatta anlaşılamazsa, davacı devlet DTÖ’den davalı devlet aleyhine ticari yaptırım uygulamasını ister;

⁸ Detay için bkz. Burbach, Danaher (2004)

"bir kez bu talepte bulunuldu mu, yaptırımlar sadece tüm DTÖ üyelerinin oybirliğiyle buna karşı çıkması halinde durdurulabilir; bu da kazanan ülkenin de yaptırım talebini geri çekmesini gerektirir" (Wallach, Sforza, 2002, s. 31).

Burada çok ilginç bir şeye dikkat çekmek gerekir; *"Dünya Ticaret Örgütü, ABD'nin politikalarını değiştirmeye zorlamayı başarmış tek uluslararası kurumdur; ABD'nin vergileri ve çevre politikalarına ilişkin konularda bunu başarmıştır"* (Rodrik, 2011, s. 69).

İngiltere de tazminat ödemiştir. Bu kuruluş, süper güç denilen ülkeler aleyhine de serbestleşmeciliğe karşı bir politikayı yaptırıma bağlayabilir. Bu bağlamda aslında gelişmiş ülkelerin de yaptırıma bağlanabilmesi hali, bu kuruluşun küreselleşme sürecinde ne kadar ciddi bir rol oynadığını göstermektedir.

4. SERMAYE HAREKETLERİ

Küreselleşme hususunda bir diğer önemli mesele de sermaye hareketleridir. Aslında Lenin (2001) gibi yazarlarda sermaye ihraçları olarak da görünen bu süreç, özellikle 19. Yüzyıldan itibaren ağırlığını arttırmıştır. Bretton Woods sisteminde, altınla değiştirilebilen tek para birimi dolar olacaktır ve diğer para birimleri dolara göre ayarlanacaktır. Bu anlamda sistem bir sabit kur sistemidir ve Keynesyen politikaların hakim olduğu İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden itibaren kapitalizmin 1945-1971 arası döneminde uluslararası para sistemi olması noktasında önemlidir. Bretton Woods sistemi başta "sıcak para" olmak üzere, ülkelere sermaye girişlerini denetleme hakkı tanıyan bir sistemdir. Bu dönem sermaye kontrollerinin yoğunlaştığı bir dönemdir ve bununla ilgili hem akademik çevrede hem de devletler ve özel sektör ile finasta da bir uzlaşma oluşmuştur.

Özel sermaye akışları 1920 ila 30'lu yıllarda denge bozucu bir rol oynarken Keynes sermaye hareketlerinin hem mali istikrarı hem de makro ekonomik dengeleri bozduğunu fark eder (Rodrik, 2011, s.85). Özellikle tam istihdam ve ücretlerin istikrarlı bir şekilde devamı zorlaşır. Hem altın standardı hem de Bretton Woods bilindiği üzere sabit kur sistemi üzerine kurulur. Faizler yüksekse herhangi bir ülke de faizini yüksek tutmak zorunda kalır, aksi halde ciddi bir sermaye çıkışı yaşayacaktır. Altın standardı sistemi bir sabit kur sistemiyken sermaye serbestisini tanıması bu tarz bunalımları tetiklemiştir ve Bretton Woods bu bağlamda sermaye denetimini önemser. Özellikle 1970'lerde önem kazanan başka bir alternatif vardır; ülkeler sermaye kontrolü uygulamamak için kuru esnetebilirler. Böylece, bu politikaların bir çıktısı olarak para politikalarının görece daha istikrarlı bir yapıya kavuşması sağlanabilir. Döviz kurlarının belirlenmesinde de sermaye girişi önem kazanır. Paranın değer kaybetmesi istenirse faiz oranları düşürülebilir ve bunun tersi de geçerlidir. Aslında konu yine üçlü açmazaya dayanır (a.g.e, s. 86).

Alternatif seçeneğe Keynes itiraz eder. Çünkü bu seçenek mali piyasalarda iyimser veya kötümser beklentiler nedeniyle para birimlerinin aşırı değişken hale gelmesini tetikler. Diğer bir neden de aşırı değişken para biriminin dış ticarete yaratacağı zorluklardır. Aslında Keynes burada, üretim sektörünün ekonomik refahın kaynağı olduğunu ilan eder ve finans piyasalarını kumarhaneye benzetir. Bu bağlamda, asıl önemli olan kısa vadeli finansı değil ticareti desteklemektir. Burada çok önemli biri ikileme karşılaşıyor; ticarete düşürülen işlem maliyeti, sermaye kontrolleri yoluyla finasta yüksek işlem maliyetleri anlamına gelecektir (a.g.e, s. 86).

Bretton Woods sistemi bu haliyle dönemi için başlangıçta verimli olur, ama özellikle Vietnam Savaşıyla ekonominin güç kaybetmesi ve Avrupa ile Asya'daki hızlı büyüme nedeniyle Amerikan ekonomisi açık vermeye başlar. Bu açıklar bir yerden sonra dolara duyulan güveni azaltır ve iktisadi birimler mevcut pariteden altın talep etmeye başlar. 1971'de Nixon'un başkanlığı döneminde doların sabit bir oran üzerinden altına çevrilmesi durdurulur. Bunun

sebepleri şu şekilde özetlenebilir; dünya ticareti ve finans genişledikçe, sermaye kontrollerinin yarattığı politik alan daralır ve dış kısıtlar önem kazanmaya başlar. Kredilendirmeyi arttırmak için kullanılan, özel fon çekme hakkı veya SDR gibi varlıklara rağmen IMF'in kaynaklarının yeterli olmadığı ortaya çıkar. ABD, 60'lı yılların sonunda, tüm bu dış açıklar veriyken, bir de spekülasyon saldırısına maruz kalınca, sabit kur rejimi daha fazla sürdürülemez. Burada gördüğümüz; yerel ekonomilerin gereklerinin küresel ekonominin gereklerini aşması durumudur. Tüm dünyada, ticareti ve finansı belli kurallarla yönetme iddiası taşıyan Bretton Woods Amerikan ekonomisinin yerel gereklerine yenilmiştir.

Bundan sonra dönem, yetmişlerle birlikte hem finasta hem ticarete serbestleşme dönemi olarak anılır ve bu, günümüzde de devam eden sistemdir. 1961'de kurulan OECD'nin (Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü) 1980'li yıllarda kısa vadeli sermaye girişleri ile uzun vadeli yatırımlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırması ve OECD'ye üyelik için tam sermaye hareketleri kısıtlamalarının ortadan kaldırılmasını şart koşması, bu serbestleşme sürecinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte IMF'deki ciddi bir paradigma değişikliği, özellikle 1997 yılında sermaye kontrollerinin kaldırılmasına ilişkin ülkelere baskı yapılmasına dair öneri kabul edilince söz konusu olur (a.g.e, s. 91). Stiglitz'e göre, (2008) IMF aslında piyasaların sık sık iyi çalışmadığının kabulü üzerine kurulur ki bu piyasalar ciddi istihdam sorunlarına neden olabilmektedir. Bu bağlamda, kurum ekonomik istikrarsızlığa karşı küresel düzeyde kolektif bir hareket olarak formüle edilir. Ancak kurulduğu günden beri IMF, özellikle ikinci küreselleşme sürecinde ciddi bir değişikliğe uğrar. Piyasaların iyi çalışmadığına ilişkin ön kabul değişir ve yerini piyasa üstünlüğüne dayanan bir ideolojiye bırakır. IMF, ülkelere, harcamaları yükseltmek, vergileri veya ekonomiyi canlandırmak için faiz oranlarını düşürmek gibi daha ekonomiyi genişletici tedbirler önerirken finansal küreselleşmeyle birlikte ülkelere açıkların kapatılması, vergilerin yükseltilmesi gibi politik öneriler getirir; "Keynes herhalde çocuğuna olanları görseydi yattığı yerde ters dönerdi" (a.g.e, s. 567). Gerçekten de IMF'in hiçbir politika önerisinin uygulamasında başarı sağlanamaz. IMF'in dayattığı olgunlaşmamış sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi yüze yakın ülkede istikrarsızlık ve kriz tetikler. Ülkeler krizdeyken, IMF fonları ve programları istikrarı sağlamaktan ziyade, yoksulların daha da yoksullaşmasına katkı sunar (a.g.e, s. 568).

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi olağanüstüdür; Rodrik'in deyişiyle 30'lu yaşlarındaki insanlar, bilgisayarlarının başında çok büyük bir hızla milyonlarca doları transfer edebilir. Bu eylem ise paraların değerlerini gerçek ekonomik değerlerine çekerek verimsizlikleri gidermeye hizmet etmez, spekülasyon kar peşinde koşma eğilimini artırır. Bu ise piyasadaki iniş-çıkışları büyütür (Rodrik, 2011, s. 94). Bu noktada, ülkelerin, istihdam, üretim ve enflasyon bakımından ulusal politikalarından ödün vermeden, fonların dövizler arası geçişine kendilerini uyarlayamayacağını savunan Tobin, bugün kendi adıyla anılan bir vergiyle, para işlemlerine vergi konulmasını önerir (a.g.e, s. 94). Ama küresel ekonomik politika yapımcıları bu önerileri de ciddiye almazlar. Kendilerini uluslararası sermayenin insafına bırakan ülkeler, Latin Amerika borç krizlerinde, Avrupa'daki ve ülkemizdeki krizlerde olduğu gibi, ciddi bir tahribata uğrarlar.

Bu krizlerin çoğu aynı büyüme ve çöküş dönemlerini izler. İlk etapta krediler şeklinde elde edilen dış borçlar ile ülkelerin ekonomisi canlanır. Yeni bir üretim dalgasıyla gelirlerin artacağına ve borçların finanse edilebileceğine ilişkin bir pembe tablo çizilir. Sonrasında ise, hızla yurtiçinden veya dışından kötü haberler özellikle mali piyasalarda yayılmaya başlar. Ülkenin borç stoğu artmış ve durum kötüleşmiştir. Yatırımcıların yüksek risk algısı yabancı finansman musluğunun kesilmesine neden olur, bu da faizlerde muazzam artışları tetikler. Para değer kaybeder, firmalar kredi sıkışıklığına maruz kalır ve yerel talep düşer. Piyasa güvenini sağlamak için yapılan sıkı maliye politikaları durumu daha da kötüleştirir. Buna "Minsky Anı"

denmesindeki mantık budur, Minsky'nin (2013) analizinde olduğu gibi, borcun finansmanı sorunu, daha doğrusu, sözleşmeye tabi kısa vadeli borcun üretimle finanse edilmesindeki gecikmeler ve eş zamansızlık durumu, doğrudan ekonominin krize girmesine zemin hazırlar. Rodrik burada Rogoff ve Reinhart'ın istatistiki çalışmasına atıf yaparak, tarihsel olarak, finansal serbestleşmeyle bankacılık krizleri arasındaki pozitif yönlü ilişkiye vurgu yapar (a.g.e, s. 96) Gerçekten de Rogoff ve Reinhart'ın yaptıkları kriz şemasında; finansal liberalleşme sonucu bankacılık krizlerinin başlamasından, bunun para krizlerine neden olmasından, devamında bankacılık krizlerinin yoğunlaşmasından ve iflaslar ile iç ve dış borcun ödenememesi sonucu paranın değer yitirerek ülkelerin krize girmesinden söz edilir (Reinhart, Rogoff, 2013, s. 17).

5. ÜLKELER ARASI EŞİTSİZLİKLER

Rodrik, ülkeler arasındaki eşitsizlikleri anlatırken, fakir bir ülkenin zengin bir bireyi ile zengin bir ülkenin fakir bir bireyi olmak arasında hangisinin daha tercih edilebilir olduğunu sorar. Rodrik'e göre sorunun cevabı zengin ülkede fakir olmanın tercih edilesi olmasıdır. Zira zengin bir ülkedeki fakir, fakir bir ülkedeki zenginden ortalama üç kat fazla kazanır. Rodrik kalkınmayla ilgili, eğitim ve sağlık gibi diğer faktörler hesaba katıldığında aradaki farkın daha da artacağını belirtir. Eğer hesaplama en çok kazanan ilk % 10 ile en fakir % 10 arasında yapılırsa, yoksul ülkenin BMW kullanabilen zenginleri o ülkenin toplam nüfusunun % birinin % biri kadar olacaktır (Rodrik, 2011, s. 120). Bu bağlamda zengin bir ülkedeki fakir, fakir bir ülkedeki zenginden daha fazla şeye sahiptir.

Sanayi devriminin başlangıcında bu eşitsizliğin çok daha az olduğu açıktır, bugün en zengin ülke en fakir ülkeyle kıyaslandığında 80 kat daha zengindir (Rodrik, 2011, s. 120). Bugünün dünyası, çok zengin az sayıda ülke ile yoksulluk sınırında bulunan çok sayıda ülke arasında bölünmüştür. Rodrik'e göre yoksulluğun en önemli nedeni düşük verimliliklerdir. Fakir ülkede işgücü asgari yaşam koşullarını sağlayabilmek için dahi çok düşük bir verimlilikle üretim yapar. Verimliliğin düşük olması, düşük teknolojiyle, kredi yetersizlikleriyle, zengin ülkelerin desteklediği yerli elitlerin daha fazla zenginlik hırsıyla, beceri, bilgi ve iş fırsatlarının olmamasıyla da açıklanabilir. Burada asıl sorulması gereken şudur ki yerel ekonomi tüm yoksulluğuna rağmen kendi ekonomisini küresel ekonominin gereklerine tamamıyla uydurmalı mıdır? Böyle bir uyum sürecinin nasıl krizlere gebe olduğunu önceki bölümlerde anlatan Rodrik, daha ılımlı bir küreselleşmeyi, hatta yerelin gereklerine saygı duyan Bretton Woods sistemine dönüşmesini önerir.

Eşitsizliğin kaynağı aslında çok daha gerilerde saklıdır. Rodrik bu noktada 19. Yüzyıl'da yaşandığı iddia edilen küreselleşme sürecini göz önüne alır. Bu süreçte dünya ekonomisi, sanayisi hızla gelişen merkez ile hammadde üretimini merkeze almış çevre arasında bölünür (a.g.e, s. 120).⁹ Burada, dış ticarete ve sermaye hareketleriyle eş anlamlı hareket eden, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasına bakmakta fayda var. Sermayenin yoğunlaşmasından anlaşılan her bir kapitalistin kontrolündeki sermayenin daha büyük miktarda üretimi mümkün kılacak şekilde artmasıdır ve sermaye birikimi sonucunda ortaya çıkar. Yoğunlaşma üretim miktarında belli bir artış meydana getirmeye muktedirdir ve çeşitli sanayi kollarında rekabeti dışlayabilen bir birikim biçimidir (Sweezy, vd., 1975, s. 29). Merkezileşme ise, hali hazırda var olan sermayelerin bir araya gelmeleridir (a.g.e, s. 30). Bu dönemde sermaye gelişmiş ülkelerde yoğunlaşır ve merkezileşir, yaratılan meta ve sermaye fazlası dışarıya ihraç edilir.¹⁰ Bu durum yoksul ülkelere sanıldığı gibi refahı arttırmaktan ziyade, meta ihracı onları

⁹ Bununla ilgili çok daha derli toplu bir yaklaşım için bkz. Wallerstein (2015).

¹⁰ Sermayenin birikim, yoğunlaşma ve merkezileşme dinamikleri özellikle İngiltere'deki deneyim üzerinden Kapital'in birinci cildinde anlatılır. Detay için bkz. Marx (2016).

hammadde deposu ve mamul mal pazarına, sermaye ihracı da işgücünü düşük ücretli işçilere dönüştürür.

Bu cendereden kendini kurtarabilen ülkeler de vardır. Bunlardan biri Japonya olarak karşımıza çıkar. Aslında Japonya 1600’lü yıllarda bir kapitalistleşme süreci başlatır ama güçlü yarı feodal yapı bu dışa açılmacı durumu sekteye uğratar. Ülke 1850’li yıllarda ABD donanmasının baskısıyla kapitalist ilişkilere girmek zorunda kalır. Bunun üzerine ülkede Meiji adıyla anılan bir restorasyona gidilerek, feodal dönemi sona erdiren yukarıdan aşağıya bir reform süreci başlatılır (Fulberth, 2008, s. 151). Bu aynı zamanda bir kalkınma planı gibi uygulanarak, bugün sanayi politikası denilen, yeni sanayilerin teşvik edilmesine yönelik devlet desteği sağlanır. Devlet, pamuklu tekstili ve gemi yapımı alanlarında tesisler kurar. Kurulan Kamu İktisadi Teşebbüsleri, sonrasında özel sektörün güçlenmesi için özelleştirilir. Aynı zamanda, Japonya kendi iç pazarını korumak için belirli mallarda ithalat vergisi oranlarını arttırır (Rodrik, 2011, s. 126).

Benzeri gelişmeler, Doğu Asya ülkelerinde de söz konusu olur. Hong Kong, Güney Kore, Tayvan gibi ülkeler, sanayileşir ve bazı alanlarda -örneğin Güney Kore hem gemicilik hem otomobil sektöründe- dünyanın sayılı ülkeleri haline gelirler (Fulberth, 2008, s. 280). Özellikle Güney Kore üzerinden bir okuma yaparsak; Güney Kore savaştan çıkmış yoksul bir ülkedir ve özellikle Kore bölündükten sonra bütün yer altı zenginlikleri Kuzey Kore’de kalır. Güney Kore’ye ise tarım alanları kalır, özellikle savaştan sonra başkent Seul’da bulunan endüstri tesisleri ve altyapı imkanlarının % 80’den fazlası kullanılamaz hale gelir (Çakmak, 2016, s. 153). Ama bu şartlarına rağmen, bu ülke ciddi bir demir çelik KİT’i kurabilir hale gelir. Bu noktada, Güney Kore’nin de yaptığı, aynı Japonya gibi planlı bir kalkınma stratejisi izlemektir. Tam bu süreçle ilgili, Japonya’nın isteği üzerine, Dünya Bankası *Doğu Asya Mucizesi: Ekonomik Büyüme ve Kamu Politikası* isimli bir rapor hazırlar. Rapor Doğu Asya ülkelerinin devlet müdahalesi ile geliştiğini görmek istemez. Rapor bölümlerden oluşur ve Stiglitz’in yazdığı bölüm kamunun ekonomideki yararlarından bahseder ama diğer bölümler bunu gizlemekten yanadır;

“Hangi bölümü okuduğunuza bağlı olarak, yeni sanayiler devlet tarafından desteklendiği için mi, yoksa bu desteklere rağmen mi Asya devletlerinin başarılı olduğuna ilişkin farklı bir düşünceyle karşılaşıyordunuz.” (Rodrik, 2011, s. 128)

Halbuki tablo çok nettir, bu ülkeler, modern üretimde yatırımları canlandırmak amacıyla öncelikli sektörler seçip bunları sübvans ederler. Ayrıca KİT’ler özel sektöre rakip değil, sektörü destekleyici bir rol oynarlar. Ayrıca aşırı vergilendirme, kırtasiyeciliğe varan aşırı bürokrasi, bürokratik yozlaşma, yüksek enflasyon gibi yatırımları engelleyici faktörlerden ekonomilerini kurtarırlar. Özellikle bürokrasi, bu süreçte ciddi rol oynar; özel şirketlerin yatırımlarını koordine eder, girdileri tedarik eder ve ihtiyaç duyulduğunda teşvik sağlar. Henüz olgunlaşmamış sektörlerini ithalat rekabetine sokmazlar, çok uluslu firmaları piyasaya sokmayarak, yerli üreticinin teknolojisini geliştirmesi için onlara zaman kazandırır (a.g.e, s. 129). Sonuç olarak, Rodrik’in çok isabetli tespitiyle; *“ne üretirseniz o olursunuz”* (a.g.e, s. 136). Hammadde alanında uzmanlaşmak bir ülkeyi mamul mal pazarı yapacaktır. Dış ticarete ve bütün uluslararası ekonomide rekabetçiliği ve bağımsızlığı korumak güçlü bir devletin varlığını gerektirir.

Tüm bunlarla bağlantılı olarak Rodrik’te küreselleşme sürecinin önemli bir politikalar bütünü olarak 1989 yılında ilk kez söz edilen Washington Uzlaşısına dair eleştiri önemlidir. Washington uzlaşısında temel öneriler; mali disiplin yani kamu dengesinin sağlanması, faiz oranlarının serbest bırakılması, ticaretin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırım girişinin serbestleştirilmesi, özelleştirmeler, deregülasyon (mal ve faktör giriş-çıkışlarının önündeki

engellerin kaldırılması), rekabetçi bir döviz kuru, vergi reformu, vb. olarak sayılabilir. Bu aslında serbestleşmenin ve ekonomik küreselleşmenin bir manifestosu olarak değerlendirilebilir. Ülkeler bu politikaları uyguladılar, zira IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan alınacak destekler bu önerilerin uygulanmasına bağlı olur. Ancak bu öneriler krizleri daha da derinleştirmiştir ve bu noktada, Rodrik çok önemli bir tespit yapar;

“(İstenilen politika önerilerini gerçekleştirmiş olmasına rağmen çok düşük bir büyüme elde eden bir Latin Amerika ülkesinden bahsederken) *bu ülkenin karşılaştığı güçlük reformlar konusundaki uzun listenin eksikliklerini gösterir. Gündem bütün gelişmekte olan ülkelerin aynı sorunu yaşadığını ve bütün sorunların eşit derecede önemli olduğunu kabul eder*” (a.g.e, s. 152).

Gerçekten de bu politikaları uygulayan kurumlar, zamandan ve mekandan bağımsız olarak, her gelişmekte olan ülkenin aynı sorunları taşıdığını, aynı gelişme düzeyinde olduğunu ve aynı sermaye birikimine sahip olduğunu veri kabul ederek, her ülkeye aynı reçeteyi verir.

6. RODRIK’İN ÜÇLÜ AÇMAZI

Aslında Rodrik’in küreselleşme analizinin kendi üçlü açmazına varmak için yapıldığı da söylenebilir. Yazarın makro iktisattaki üçlü açmazın metodolojisini kullanarak ortaya koyduğu ekonomik ve politik analiz gerçekten çok gerçekçi ve reddedilmesi zor bir fikir olarak karşımıza çıkar. Rodrik’e göre, demokrasi, ulusun kendi kaderini tayin etmesi ve ekonomik küreselleşme aynı anda takip edilemeyecektir. Eğer bir ülke, kendi kaderini tayin edip ekonomik küreselleşmeye yönelecekse demokrasiden vazgeçmek zorundadır.

“*Küresel ekonominin sıklıkla yarattığı sosyal ve ekonomik darbeleri göz önünde bulundurmayarak, uluslararası işlem maliyetlerini en aza indirmek adına demokrasiyi kısıtlayabiliriz. Yurtiçinde demokratik meşruluk yaratmak adına küreselleşmeyi kısıtlayabiliriz. Ya da ulusal egemenlik pahasına demokrasiyi küreselleştirebiliriz. Dünya ekonomisini yeniden yapılandırma seçeneklerimiz bunlardır*” (a.g.e, s. 175).

Bu aslında tarihsel olarak çok doğru bir analizdir. Şunu not edelim, küreselleşme temelde hem dış ticarete hem de finansa serbestleşmeyi gerektiren bir süreçtir. İki örnekle bu analizi detaylandırmaya çalışalım. 1964 yılında Brezilya’nın ulusal kalkınmacı Goulart hükümeti bir askeri darbeyle düşürülür. Cuntanın ilk işi, ABD, IMF ve Dünya Bankası ile bir stabilizasyon programı hazırlayıp uygulamak olur (Gülalp, 1983, s. 57). Programın özü şöyledir; yüksek oranlı bir devalüasyon ve onu takip eden gerçekçi bir kur politikası, yabancı sermayenin teşviki, fiyatların serbestleşmesi ancak ücretlerin kontrolü, ihracatın teşvikinin yanı sıra ithalatın liberasyonu ve anti-enflasyonist bir harcama ve para politikası ile gerçekçi bir faiz haddi politikası (a.g.e, s. 57-58). Yani bu liberalleşme sürecine geçiş bir askeri darbeyle demokrasinin askıya alınmasını gerektirmiştir. Çünkü hem serbestleşme hem de ücretlerin sermayenin çıkarlarına uygun bir biçimde realize edilmesi, aksi halde, daha zor olacaktır. Yaklaşık 16 sene sonra ülkemizde olan askeri darbenin de amacı aslında budur. 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye’deki dönüşüm süreci, ihracata dönük olarak dünya ekonomisiyle daha derin bir bütünleşmeyi, devlet müdahalesinin ve korumacılığın ortadan kaldırılmasını hedefleyen piyasaya dönük bir süreçtir (Savran, 2013, s. 255). Tüm bu sürecin daha rahat uygulamaya sokulabilmesi için, içerideki muhalefetin büyük çaplı tavsiyesi gerekir, bunu sağlayan da 12 Eylül darbecileri olur. Gerçekten de siyasi partileri kapatan, çeşitli sendikaların faaliyetlerini durduran, kimi dergi, gazete vb. yayımı yasaklayan 12 Eylül darbesi, liberalleşme için demokrasinin askıya alınması sürecidir. Bu bağlamda Rodrik’in üçlü açmazı net bir perspektif olarak karşımıza çıkar.

Rodrik, üçlü açmazını Arjantin krizi üzerinden temellendirir. Arjantin’de 1990’daki

krizden sonra ekonominin başına Domingo Cavallo getirilir. Cavallo, ilk etapta yabancı ödemeler üzerindeki kısıtlamaları yasaklayan ve bir pesoyu bir dolara eşitleyen bir konvertibilite kanunu çıkartır. Bu hiper enflasyonu ortadan kaldırarak fiyat istikrarını sağlar. Yarattığı güven ortamı ciddi oranda sermaye akışına neden olur ve yatırım, ihracat ve gelir artışını tetikler. Aynı zamanda, Cavallo, özelleştirmeler ve vergi reformuna ilişkin düzenlemeler getirir. 1990'larda Arjantin çok uluslu kuruluşların örnek olarak gösterdiği bir ülke olur (Rodrik, 2011, s. 163). On yıllık bir göreceli istikrar döneminden sonra, özellikle Asya krizi sonucu yatırımcılar gelişmekte olan ülkelerle ilgili görüşlerini büyük oranda değiştirir. Fakat asıl darbe, Arjantin'in küresel rakibi Brezilya'nın uyguladığı devalüasyon olur. Brezilya'nın ihracatçıları piyasalarda daha düşük dolar fiyatı talep eder ve Brezilya'nın maliyet avantajı Arjantin pezosunun haddinden fazla değer kazanmasına neden olur. Arjantin kendi borçlarını ödemekte zorlanır, bu ülkeye olan güven azalır, piyasalar çökme eğilimini girer ve borçlanma olasılığı büyük oranda azalır. Kötü gidişatı engellemek için, bütçe kısıntıları sonucu memur ve emekli maaşları düşürülür. Bu mali paniği tetikleyici bir etki yapar ve insanlar paralarını çekmek için bankaya koşar. Hükümet bankadan nakit çekimlerine kısıt getirir. Sonucunda; "Mali kesintiler ve bankalardan para çekilmesinin kısıtlanması" toplu protestoları beraberinde getirir. Bunu sendikaların genel grev çağrısı, büyük kentlerdeki isyanlar ve yağmalamalar izler (a.g.e, s. 163).

Sonuç olarak hükümet istifaya eder. Yeni hükümet, yerel banka hesaplarını dondurur, yurtdışı borçlarını geciktirir. Sermaye kontrolleri yeniden devreye girer ve pezonun değeri düşürülür. Sonuç olarak, küreselleşmeye entegrasyonun gerektirdiği düzenlemeler yerel şartlara uyum sağlayamaz. Burada, hükümet ya demokrasiyi askıya alıp küreselleşmenin hedeflerinden taviz vermeyecek ya da yerelin gerekliliklerini küresel gerekliliklerin önüne koyarak demokrasiyi koruyacaktır. Rodrik'in tespitine göre, yerel ekonominin gereklilikleri her zaman küresel olanın önüne geçecektir.

Küreselleşme tartışmaları aslında ulus devletin eski gücünü yitirmesine dayanır. Küreselleşme tahayyülüne göre ulus devletler eskimiş, sınırlar aşınmış ve dünya düzleşmiştir ve

"Yerel siyasetin yerini ulusal siyaseti aşan daha akıcı ve daha yeni temsil şekilleri aldı. Yetki, yerel kural koyucuların elinden milletler üstü düzenleyicilere kayıyor" (a.g.e, s. 183).

Rodrik'in özetlediği bu argümanlar, aslında küreselleşmeyi savunan iktisatçı veya siyaset bilimci ve sosyolog liberallerin genel savlarıdır. Bu hususta, benzeri görüşlere sahip olan neo-marksist yazarlar da vardır. Örneğin, Castells'e göre (2008) enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, uluslararası kuruluşların ve devletlerin ticaret ile sermayeye koyduğu sınırlamaları kaldırması ve serbestleşme politikaları, küresel ekonominin "tüm gezegen ölçeğinde tek bir birim olarak işleme kapasitesindeki" bir ekonomiye dönüşmesine neden olmuştur (a.g.e, s. 367). Negri ve Hardt'ta, bir iktidar teorisi kurulurken her yere nüfuz edebilen "imparatorluk" adı altında, bir küreselleşme analizi yapılır ve bu, önceki dönem emperyalizminden ayrılır. İmparatorluk olarak adlandırdıkları küreselleşme döneminde teknolojik araçlar, para, insanlar ve mallar başta olmak üzere üretim ve mübadeleye konu olan unsurların ülkelerin sınırları arasındaki hareketi kolaylaştırmıştır. Bu durum ulus devletin ekonomi üzerindeki düzenleyici gücünü ciddi oranda azaltır. Negri ve Hardt'a göre emperyalizm ile Avrupa'daki ulus devletler kendi egemenliklerini siyasal sınırlarının dışına taşıma gücü elde etmiştir. Öte yandan imparatorlukta teritoryal temellere dayanan bir "iktidar merkezi" yoktur; sabit sınırlar ya da engeller tanınmaz.

"İmparatorluk, giderek bütün yer küreyi kendi açık ve genişleyen hudutları içine katmakta olan merkezlessiz ve topraklessiz bir yönetim aygıtıdır" (Negri, Hardt, 2003, s. 18-19).

Bu bağlamda, ulus devlet tam olarak bitmese bile sınırları büyük oranda aşınmış, kimi yetkilerini ulus ötesi kuruluşlara devretmiştir. Ancak ulus devletin bittiği söylenebilir mi? Soruya 2008 Krizinden yola çıkılarak izah geliştirilebilir. Bu kriz sürecinde ulus devlet finansal krizin etkisini azaltmak için küresel düzeyde bankaları desteklemiş, uluslararası kredi piyasalarını sakinleştirmek adına yeni kaynaklar yaratmış, maliye politikaları ile ekonomiyi güçlendirmiş, işsizlik tazminatlarını daha aktif hale getirmiş, büyük bankalara yönelik tazminat, sermaye yeterliliği ve likiditeye ilişkin yeni kuralları koymuştur. Ancak ironik bir biçimde, krizden önce, kriz sırasında ve sonrasında kötü gidişatın sorumlusu yine ulus devlet ilan edilir (Rodrik, 2011, s. 183).

Bu noktada, özellikle ulus devletin artan uluslararasılaşma nedeniyle yetkilerini ulus üstü bir teknokrasie devri, liberal iktisatçıların talebidir ve hatta dünyanın buraya doğru gittiğini savunurlar. Bu teknokrasinin başında, DTÖ, IMF gibi kurumları varsaysak bile, bunlar hala yerelin çok sert eleştirilerine tabi tutulurlar. Ayrıca yaşadığımız dünyada yetki devri, kanun koyucunun bu yetkisinden vazgeçmesini gerektirecektir. Bu bağlamda yazara göre gerçek bir küreselleşmeden bahsedebilmek için normlar ortaklaştırılıp, uluslar üstü siyasi topluluğa ve küresel arenaya uygun yeni hesap verme mekanizmalarına sahip bir küresel siyasi yapı kurulmalıdır (a.g.e, s. 185). Bugünün dünyasında, her üyenin bir oy hakkı olduğu, giriş ve çıkış serbestisi olan ve görece olarak daha demokratik mekanizmaların işleyebildiği DTÖ bile, - yukarıda bahsettiğimiz üzere- çok ciddi eleştirilere tabi tutulmaktadır. Bu anlamda, Rodrik'in önerdiği küreselleşmenin kurumsal yapısı olmaya henüz uzaktır.

Küresel yönetim salt ekonomik amaçları değil, sosyal amaçları da içermelidir. Bunun sağlanması için ise, Rodrik, Bretton Woods'a geri dönüşü önerir. Bretton Woods'un ulus devletlere de inisiyatif tanıyan sistemi, daha doğru bir küreselleşmenin var olmasını sağlar. O yüzden aslında yeni bir mekanizmaya gerek olmadığını ve eskisine geri dönüşü gerektiğini sürekli önerir.

Bununla birlikte böyle bir küresel yönetim, ihraç edilen mallarda sorun çıktığında, herhangi bir ülkede çocuk işçi çalıştırdığında veya zehirli varlıklar ihraç edildiğinde, buraya müdahale edebilecek durumda olacak mıdır? Bu nedenle, Rodrik'e göre bir küresel yönetim söz konusu olacaksa, bütün ülkelerin uymak zorunda olacağı küresel standartlar konulmalıdır. Bu hem mal, sermaye ihracında hem de hukuk alanında var olmalıdır. Bu bağlamda, standart koymak en iyi küresel yönetim biçimidir.

7. KÜRESELLEŞME TEZLERİNİN ELEŞTİRİSİ VE ÖNEMİ

Burada ilk olarak yazarın tezlerinin eleştirisine değinmek gerekir. Yazarın tarihsel perspektifi en azından süreçlerin ve ilişkilerin ortaya konulması açısından gayet yerindedir. Bununla birlikte 19. yüzyıldan 1914'e kadar olan dönemi ilk küreselleşme olarak algılamının sorunlu olduğunu belirtmek gerekir. Aslında Rodrik süreci 16. Yüzyılın başına kadar geri götürür ve devletin merkeziliğini ortaya koyar. Wallerstein'in (2015) da ortaya koyduğu üzere kapitalist dünya sistem -doğal olarak daha sınırlı coğrafi alanda- 16. Yüzyılın başında gelişimine başlamıştır. Bununla birlikte bu dönem aynı zamanda Batı Avrupa'da mutlakiyetçi monarşilerin de gelişme dönemidir. Öte yandan eğer küreselleşme devletlerin ekonominin gelişimi karşısında zayıflaması üzerinden telakki edilecekse 19. yüzyıl -İngiltere'de 17. yüzyıl devrimler dalgasının ve Fransız Devrimi'nin de etkisiyle- devletin mevcut kapitalist gelişmeye uyum sağladığı ancak bürokrasinin de gelişimiyle etkinliğini arttırdığı bir dönemdir. Özellikle Tilly'nin (2020) ortaya koyduğu üzere devletlerin ulusallaşması ve maliye ile askeriye net bir şekilde ayrılması üzerinden görünen uzmanlaşma süreci 18. yüzyıl'dan itibaren 19. yüzyılda ağırlığını arttıracak bir biçimde söz konusu olur (a.g.e, s. 100). Bu dönem aynı zamanda emperyalist müdahiliet süreçlerinin de öne çıktığı bir süreçtir. Rodrik'in kendisinin de işaret

ettiği Balta Limanı ya da aynı dönemde İran'da akdedilen 1841 İran-İngiliz Antlaşması¹¹ gibi batı mamul malları nam-ı hesabına ticaretin canlanmasını sağlayan antlaşmalarda dahi geç kapitalistleşmiş coğrafyaların uluslararası ticarete açılması noktasında devletin etkinliği görünür haldedir. Dolayısıyla Rodrik aslında emperyalizmi bir kavram olarak kullanmamak adına küreselleşmeye başvurmuş intibası yaratır. Bu durum Harvey'in (2019) işaret ettiği üzere mülksüzleştirme yoluyla birikim kanalıyla batı sermayesinin Türkiye ya da İran gibi ülkelerde yer altı-yer üstü zenginliklerine el atılırken emperyalist devletlerin özneliğinin görülmesine engel olur.¹²

Buradan Rodrik'in tezlerinin önemine işaret edilirse, yazarın devletin kolayca aşılamayacağına dair vurgusu kuşkusuz yerindedir. Onun üçlü açmazında uluslararası ekonominin gereklerine tam uyum ile ulus devletin birlikteliği demokrasiden vazgeçmeyi gerektirecekse devletin merkeziliği daha da artar. Ayrıca yazarın küreselleşmedeki temel gerilim olarak uluslararası ekonominin gerekleriyle yerelin kısıtları arasındaki çatışmaya yaptığı vurgu devletin burada gereğinde zor kullanan bir yasal dengeleyici olarak varlığını ortaya koymasından önemlidir. Rodrik tüm bunların farkındayken ekonomi ve hukuk alanında küresel standartlar koyma gereğinden bahseder ancak devletlerarasındaki hegemonik güç ilişkileriyle bağlantılı siyasi-askeri ve iktisadi asimetriyi görmezden gelir. Bu durum da haliyle küresel standartlara uyulmaması halinde müeyyidelerin kimler tarafından nasıl uygulanacağı sorusunu akla getirir. Bugün en geniş tabanlı uluslar üstü kuruluş olarak Birleşmiş Milletler'de BMGK'nın konumu düşünüldüğünde hangi devletlerin egemenlik alanı içerisinde yönetim merkezleri bulunan sermaye gruplarının daha avantajlı olacağı da açığa çıkar.

Buradan hareketle askeri-siyasal güçten tamamen ayrılmış ve hatta onu aşan bir iktisadi düzey anlatisinin küreselleşme anlatılarına rağmen henüz gerçeklik düzeyine ulaşmadığını belirtmek gerekir. Bu anlamda Wood'un (2016) devlete dair yaklaşımı Rodrik'in krizlerle bağlantılı düzenleyici rol yaklaşımını fazlasıyla aşar. Yazara göre refah devletinin geri çekilmesini devletin geri çekilmesi olarak görenler vardır (a.g.e, s. 157). Rodrik (2009) de kurumsal olarak güçlendirilmiş ve kitlesel refahı sağlamış bir kapitalizmin, serbestleşmeyi merkeze alan 19. yüzyılda değil 20. yüzyılda oluştuğunu belirtir (a.g.e, s. 201). Ancak SSCB'nin çözülmesi ile birlikte tek kutuplu dünyada refah devletine olan ihtiyacın azalması bir yana devletin kendisinin her zaman kitlesel refaha göre daha birincil amaçları vardır. Wood'un (2016) belirttiği üzere bunlar sermaye birikiminin önündeki her tür engelin kaldırılması ve bunun sürdürülmesi, mülkiyet ilişkilerinin garantörlüğü ve sözleşmelerinin sonuç doğurabilmesinin sağlanmasıdır. Küreselleşme de bu durumu henüz değiştirebilmiş değildir (a.g.e, s. 156). Sonuç olarak en azından 17. yüzyıl İngiliz Devrimler dalgası ve Fransız Devrimi'nden itibaren devletler, "de facto" kapitalist gelişmeye "de jure" uyumlu hale gelmiştir ancak bu uyumlanma ölçüsünde sermaye birikimi açısından kaçınılmaz olan bir sistematik iktidar kurumsallaşması ve hukuk ile zor aygıtı olarak varlığını sürdürmektedir.

8. SONUÇ

Rodrik'teki üçlü açmaz irdelendiğinde bu kavram, kapitalistlerin daha fazla kar elde edebilmesi, emperyalist merkezlerin daha avantajlı ticareti, doğrudan yabancı yatırım adı altında kamu kaynaklarının peşkeş çekilmesi ve karların artan biçimde bu merkezlere transfer olarak finansal piyasalarda yeniden ve yeniden değerlendirilmesinin merkeze alındığını ve bu amaçlar için gerekirse demokrasinin de feda edilebilir olduğunu gösterir. Ulus devlet feda edilemeyecektir. Zira ulus devletler hem emperyalist merkezler için -hukuki değil- yasal

¹¹ İran pazarlarının batı mamul mallarına ve yabancı sermayeye açılmasının detayı için bkz. Amanat (2022).

¹² Tüm bu mekanizmaların Türkiye üzerinden gösterildiği önemli bir kaynak Morawitz'in (1902) "Les Finances De La Turquie" isimli çalışmasıdır.

yaptırım ya da gereğinde ekonomi dışı zor kullanım aracı olarak hem de diğer devletler için tüm bu sürece hukuki-siyasi zeminin sağlanması açısından hala kaçınılmazdır. Ayrıca krizlerin kimi zaman sermayeyi sarsan zararlı etkilerine karşı onları kurtaracak kaynak transferini ücretli kesimlerden -vergiler ya da kemer sıkma politikaları ile- sağlayacak olan yine devletlerdir. Dolayısıyla küreselleşmenin siyasal hedeflerinin henüz sağlanabilir olmadığı açıktır.

19. yüzyıldan itibaren sanayi kapitalizminin gelişimi sonucunda, kapitalizmin kendisinin varlığını sürdürebilmesi açısından daha da kaçınılmaz hale gelen uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin sürekli artışını küreselleşme olarak telakki etmenin kavramsal olarak sorunlu olduğu söylenebilir. Mutlakiyetçi monarşilerden modern-merkezi-bürokratik devletlere geçiş, devletin özneliğini ortadan kaldırmış değildir. Bugün de bu devletlerin kendi egemenlik alanlarında merkezleri bulunan sermaye gruplarının çıkarlarını merkeze alan politikalar uygulamaya çalıştıkları açıktır. Bu anlamda küreselleşmenin tam anlamıyla yerleşmesine dair ulusları aşan kurumsal önerilerin ne kadar gerçekçi olduğu da tartışmalıdır. Sonuç olarak yapılması gereken eğer kapitalizmin kendisi tüm küresel satıhta aşılamayacaksa eğitimi, bilimi ve liyakati temel alan politikalarla ciddi bir üretim temeli yaratarak uluslararası ekonomi politik rekabet düzleminde ayakta kalmaktır. Burada özellikle yeniden kalkınmacı politikalara dönülmeli, toplam bütçe içerisinde ar-ge'nin payı arttırılmalı, kısa vadeli spekülatif sermaye hareketlerine karşı dirençli bir finansal sistem inşa edilmeli, gelir adaleti noktasında sistematik politika uygulanmalı ve tarım ile sanayi politikasının eş anlı olduğu bir ekonomi politikası planlanmalı ve uygulanmalıdır. Güçlü bir ekonominin güçlü bir iç ve dış politikayı eş anlı var ederek demokrasiyi feda etmeme olasılığı yaratması her zaman mümkündür.

KAYNAKÇA

- Amanat, A. (2022). *Modern İnan Tarihi*. S. Sarı (Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları.
- Anderson, P. (1974). *Lineages of Absolutist State*. London: NLB.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiyenin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Baran, P. Magdoff, H. Sweezy, P. (1975). *Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı*. Y. Koç (Çev.) Ankara: Bilgi Basımevi.
- Castells, M. (2008). Küresel Enformasyon Kapitalizmi. D. Held, A. Mc Grew (Ed.) *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (s. 367-395). A. R. Güngen (Çev.) Ankara: Phoenix.
- Çakmak, U. (2016). Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 151-171.
- Danaher, K. Burbach, R. (2004). *Hadi Bunu Küreselleştirin- DTÖ ve Şirket Egemenliğine Karşı Mücadele*. Ö. Dalkıran (Çev.) İstanbul: Metis.
- Faulkner, N. (2017). *Marksist Dünya Tarihi Neandertallerden Neoliberalere*. T. Öncel (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Fulberth, G. (2008). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. S. Usta (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Geyikdağı, V.N. (2011). *Foreing Investment in the Ottoman Empire: International Trade and Relations 1854-1914*. London: Tauris Academic Studies.
- Gülalp, H. (1983). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt Yayınevi.

- Gürgör, K. Baydur, C. M. (2022). Keynes'in İktisadı: Yatırım, Spekülasyon, Kriz ve Ütopya. *Efil Journal*, 1(5), 8-23.
- Harvey, D. (2019). *Yeni Emperyalizm*. A. N. Bingöl (Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hill, C. (2019). *İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714*. U. Kocabaşoğlu (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1999). *İmparatorluk Çağı 1875-1914*. V. Aslan (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (2003). *Sanayi ve İmparatorluk*. A. Ersoy (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (2012). *Devrim Çağı 1789-1848*. B.S. Şener (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Keynes, J.M. (1980). *İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi*. A. Baltacıgil (Çev.) İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Keynes, J.M. (2013). *Economic Consequences of the Peace*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lenin, V.I. (2001). *Emperyalizm Kapitalizmin Yüksek Aşaması*. S. Kaya (Çev.) İstanbul: İnter Yayınları.
- Luxemburg, R. (1984). *Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları*. N. Kalaycıoğlu (Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.
- Hamitoğulları, B. (1982). *Çağdaş İktisadi Sistemler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Marx, K. (2016). *Kapital Cilt 1*. M. Selik, N. Satlıgan (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Minsky, H. (2013). *İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı*. O. Esen (Çev.) Ankara: Efil Yayınları.
- Morawitz, C. (1902). *Les Finances de la Turquie*. Paris: Guillaumin et C.
- Negri, A. Hardt, M. (2003). *İmparatorluk*. A. Yılmaz (Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Reinhart, C. Rogoff, K. (2013). Financial and Sovereign Debt Crises: Some Lessons Learned and Those Forgotten. *IMF Working Paper*, 1-20, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13266.pdf>
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete; Küreselleşme Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*. N. Domaniç (Çev.) Ankara: Efil Yayınları.
- Rodrik, D. (2011). *Akıllı Küreselleşme*. B. Aksu (Çev.) Ankara: Efil Yayınları.
- Savran, S. (2013). *Üçüncü Büyük Depresyon- Kapitalizmin Alacakaranlığı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Stiglitz, J. (2008). Küresel Kurumların Vaatleri. HELD, D., MC GREW, A. (Ed.) *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (s. 566-570). A. R. Güngen (Çev.) Ankara: Phoenix.
- Tilly, C. (1995). *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*. Ö. Arıkan (Çev.) İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Tilly, C. (2020). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu 990-1992*. K. Emiroğlu (Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Wallach, L. Sforza, M. (2002). *DTÖ; Kimin Ticaret Örgütü- Şirket Küreselleşmesine Direnmek İçin Nedenler*. D. Aytas (Çev.) İstanbul: Metis.

- Wallerstein, I. (2015). *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*. N. Ersoy, E. Abadođlu (Çev.) İstanbul: BGST Yayınları.
- Wood E.M. (2016). *Sermaye İmparatorluğu*. O. Köymen (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Yeldan, E. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi; Bölüşüm, Birikim, Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇOCUĞU ANAOKULUNA GİDEN ANNELERİN ÇOCUKLARININ KIYAFET SEÇİMİNDEKİ TERCİHLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Geliş Tarihi : 07.11.2023

Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT¹

Kabul Tarihi : 14.12.2023

Aynur IŞIK²

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Ayben BOYRAZ³

Özet

Çocuk hazır giyim pazarı gün geçtikçe önem kazanmaya başlamıştır. Çocuk hazır giyim hedef kitlesini çocuklar ve onların anneleri oluşturmaktadır. Hedef kitlenin ihtiyaçlarını belirleyebilmek için de çocukların kıyafet seçiminde dikkat edilen noktaları belirlemek önem arz etmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı çocuğu anaokuluna giden annelerin çocuklarına kıyafet seçerken önem verdikleri unsurlar ile çocuğun bu süreçteki rol ve tercihlerini ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubunu Adana'da ikamet eden ve çocuğu anaokuluna giden 31 anne oluşturmaktadır. Veriler annelerden yüz yüze derinlemesine görüşme yöntemi ile toplanmış, içerik analizi ve betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre anneler en çok ihtiyaç olması veya mevsim geçişlerinde çocuklarına kıyafet almaktadır. Kalite, bütçeye uygun olma ve kumaşın pamuklu olmasına önem verilmektedir. Kıyafet alımında çocuğun fikri sorulmakta, çocuklar genellikle çizgi film karakterinin bulunduğu kıyafetleri ve pullu renkli elbiseleri almak istemektedir. Açık renkler, pembe ve mavi en çok tercih edilen renklerdir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Anaokulu, Anne, Çocuk Hazır Giyim

JEL Kodları: M31.

PREFERENCES OF MOTHERS WHOSE CHILDREN GO TO KINDERGARTEN IN SELECTING THEIR CHILDREN'S CLOTHES: A QUALITATIVE RESEARCH

Abstract

The market for children's ready-to-wear is becoming increasingly important. The target audience for children's clothes is the children themselves and their mothers. To understand their needs and preferences, it is crucial to identify the factors that are taken into consideration when choosing children's clothing. For this reason, this research aims to reveal the factors that mothers whose children go to kindergarten care about when choosing clothes for their children, and the child's roles and preferences in this process. The research group consisted of 31 mothers in Adana whose children attended kindergarten. Data were collected through face-to-face in-depth interviews and analyzed using content and descriptive analysis methods. Based on the results of the research, mothers tend to buy clothes for their children as per their needs or during seasonal transitions. Quality, affordability, and cotton fabric are the most important factors for mothers when selecting clothes. Children's opinions are also taken into account when buying clothes. It was found that children generally prefer clothes with cartoon characters, colorful dresses with sequins, and light colors such as pink and blue.

Keywords: Child, Kindergarten, Mother, Children's Ready-to-Wear.

JEL Codes: M31.

¹ Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, sbozyigit@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0951-3588, Sorumlu yazar

² Milli Eğitim Bakanlığı, aybenur@hotmail.com, ORCID: 0009-0004-8470-6365

³ Milli Eğitim Bakanlığı, aybenkilinc@gmail.com, ORCID: 0009-0007-7319-4108

1. GİRİŞ

İşletmelerin en önemli kuruluş amaçlarından birisi kar elde etmektir. Kar elde etmeyen bir işletmenin varlığını sürdürmesi pek de mümkün değildir. Bir işletmenin varlığını sürdürebilmesi ise hedef kitlesini iyi bir şekilde tanımasına bağlıdır. Çünkü tüketiciler sadece mantıklarıyla ve temel ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmemektedir. Bu konuda Odabaşı ve Barış (2007, s. 22) tüketicilerin çoğunlukla ürünleri temel fonksiyonları nedeniyle değil, içerdikleri anlamdan dolayı satın aldıklarını belirtmektedir. Tüketicilerin ürün satın alırken nelere dikkat ettiklerinin ve ürünlerin en çok ne zaman satın alındığının bilinmesi işletmelerin pazarlama stratejileri oluştururken göz önünde tutması gereken unsurlardır.

İşletmeler hedef pazarlarını belirlerken tüketicilerin demografik, psikografik, coğrafik ve davranışsal özelliklerini dikkate almaktadır. Bu hedef pazarlardan bir tanesi de yaş temelli olan çocuk pazarıdır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre çocuk olarak adlandırılan 0-18 yaş arası kişilerin toplam nüfus içerisindeki oranı 2022 yılında %26,5 iken, bu oranın 25,1'i 0-4 yaş, %29,4'ü ise 5-9 yaş grubunda yer almaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 01.11.2023).

Tüketici olarak çocuk incelendiğinde çocukların dört yaşından itibaren kendi başlarına alışveriş yapmaya başladığı, beş yaşında satın alma gücünü ellerinde tuttukları ve yedi yaşında da istedikleri ürünleri satın alabilmek için paraya önem vermeye başladıkları görülmektedir (Ercan, 2017, s. 7). Daha küçük yaşlarda çocukların tüketimde söz sahibi olması çocuk pazarlarının gün geçtikçe önemini artırmıştır. Böylelikle önceden sadece yetişkin kesime hitap eden işletmeler çocuk tüketicilerin ve çocuk pazarlarının artan önemi neticesinde çocuk ürünlerine daha fazla pay ayırmaya başlamıştır (Karadağ, 2011, s. 76)

Çocuk tüketicilerin oranının dikkat çekici olması hazır giyim sektörünün de hedef kitle olarak çocukları seçmesine neden olmuştur. ABD'de çocuk kıyafetleri sektörünün gelişmesi çocuk tüketim kültürünün daha da ön plana çıkmasına neden olmuş ve çocuklar kendi istek ve arzuları olan kişiler olarak düşünülmüş, işletmeler çocukların istedikleri tarzda kıyafetler üretmeye başlamıştır (Bal ve Onay, 2020, s. 202).

Alanyazın incelendiğinde 3-6 yaş çocuklarının cinsiyet temelli tüketimi (Ada ve Erdaş Kartal, 2022), bebek ve çocuk kıyafetlerinin özellikleri (Dirgar ve Oral, 2020), 2-4 yaş çocuklarının kıyafet seçimi (Guatam, 2005) gibi konularda çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Ercan (2017) da 5-10 yaş arası çocukların kıyafet tercihini incelemiştir. Ancak anaokulu dönemine tekabül eden 4-6 yaş çocuklarının kıyafet seçimini doğrudan ve nitel yöntemler kullanarak detaylı olarak inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı çocuğu anaokuluna giden annelerin çocuklarına kıyafet seçerken önem verdikleri unsurlar ile çocuğun bu süreçteki rol ve tercihlerini ortaya koymaktır. Çocukların hangi kıyafeti, hangi renk ve deseni tercih ettiğinin, annelerin çocuklarına kıyafet seçerken hangi markaları neden satın aldığının, kıyafette en çok neye dikkat ettiklerinin ortaya konmasının çocuk hazır kıyafet sektöründe faaliyet gösteren işletmelere pazarlama stratejilerini belirlerken yol göstereceği düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Son yıllarda çocuk pazarı hızla gelişmektedir. Özellikle batılı toplumlarda çocuklara kendi istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için aile bütçesinden pay ayrılması, bugünün çocuklarının geleceğin yetişkin tüketicisi olacak olması ve çocukların ailenin tüketim kararlarında oldukça etkili hale gelmesi pazarlamacıların çocuk pazarını hedef almasına neden olmuştur (Kılıçer ve Boyraz, 2019, s. 4).

Çocuk pazarı kendi içinde çeşitli bölümlere ayrılrsa da yasal olarak 18 yaşına kadar herkes çocuk sayıldığı için çocuk pazarı 18 yaşına kadar olan tüm yaş gruplarını kapsamaktadır.

Bu yaş grupları içerisinde okul öncesi dönemin ayrı bir özelliği vardır. Okul öncesi dönem, çocuğun gelişimin en hızlı olduğu, tutum ve kişilik özelliklerinin kazanıldığı ve temel kişilik özelliklerinin oluştuğu dönemdir (Saygılı, 2014, s. 51). Bu dönemde anne babaların çocukları için kaliteli, güvenli ve sağlıklı ortamlar yaratma sorumlulukları bulunmaktadır (Arslan, 2022, s. 1677). Yapılan çalışmalarda bu dönemde annelerin babalara oranla çocuklar tarafından daha fazla rol model alındığı ve annenin çocuk üzerinde daha fazla etkisinin olduğu görülmektedir (Kazan ve Sarısoy, 2021, s. 448). Çocukların kişiliğinin gelişmesi ve davranışlarının şekillenmesi annenin çocuk ile kurduğu ilişki ve oluşturduğu bağa bağlıdır (Maden vd., 2020, s. 526). Çocuğun kişiliğinin gelişmesi için de bugünün ebeveynleri çocuklarına mevcut alternatifler arasında en iyisini sağlamaya çalışmakta, bu durum da ebeveynlerin çocuklarının istek ve ihtiyaçlarına önem vermesini ve onları kabul etmesini daha kolay hale getirmektedir (Kılıçer ve Boyraz, 2019, s. 2)

Okul öncesi dönemdeki çocuk tüketim tercihinde bulunabilse de bu kararında ailesinin de bir rolü bulunmaktadır. Çocuklar yiyecek, kıyafet veya oyuncak tercihinde bulunabilmekte, hatta istedikleri alınsın diye ailelerine baskı yapabilmektedirler. Ancak genelde son kararı aileler vermekte, çocukları istese de uygun görmedikleri ya da sağlıksız buldukları ürünleri satın almamaktadırlar. Bu noktada Rhee ve Lee (2021, s. 1102) de çocuk kıyafetlerinin satın alınmasında satın alan ile kullanıcı genelde farklı olduğu için satın alıcı olan ailelerin kararının da oldukça önemli olduğunu dile getirmektedir.

Bebeklik döneminde tamamen ebeveynlerin tercihine bağlı olan kıyafet seçimi çocuğun büyümesiyle çocuğun tercihlerinin de önemsendiği bir karar haline gelmektedir. Normal şartlarda dış etkenlerden korunmak için giyilen kıyafetler sosyal ve psikolojik anlamlar da içermektedir. Örneğin kıyafet seçimi çocukların cinsiyet farklılığını vurgulamakta kullandığı unsurlardan bir tanesidir (Ada ve Erdaş Kartal, 2022, s. 733). Güzel giyinmek çocuğun kendine güveninin bir göstergesidir, çünkü çocuk bu yaşlarda güzel veya çirkin gibi beğeni kavramlarını anlamaya başlamaktadır (Saygılı, 2014, s. 54). Çünkü günümüzde çocuklar giydikleri kıyafetler ve kullandıkları eşyalar ile kendilerini ifade edebildiklerinin farkına varmış durumdadır (Kılıçer ve Boyraz, 2019, s. 180).

Yetişkinlerin kıyafetlerinden farklı olarak çocuk kıyafetleri daha renkli, süslü ve aksesuarlı olarak tasarlanmaktadır (Dirgar ve Oral, 2020, s. 2). Hossain vd. (2021, s. 720) okul öncesi dönemi çocuklarının daha renkli ve dikkat çekici kıyafetler giymeyi sevdiğini, çoğu zaman ebeveynlerinin onlar için seçtiği şeyleri giyseler de bazen televizyonun bazen de arkadaşlarının kıyafetlerinin etkisiyle kıyafetlerini kendilerinin seçtiğini bunu yaparken de renge ve markaya önem verdiklerini vurgulamaktadır. Çocukların çizgi film karakterlerine olan düşkünlüğü işletmeler tarafından bilindiği için de kıyafetlerde çizgi film karakterlerine sıklıkla yer verilmektedir.

Çocuk kıyafetlerinin tercih edilmesinde güzel görünüm tek başına yeterli değildir, buna ek olarak ergonomi, uygun kullanım özelliği, giysinin güvenli ve sağlıklı olması da gerekmektedir (Ercan, 2017, s. 32). Ayrıca ebeveynler, çocuklarının maddi durumuna ve kültürüne göre kıyafet seçimi yapmasına izin verse de marka, kültür, referans grubunun etkisi ve fiyat bu seçimlerde önemli faktörlerdir (Hossain vd., 2021, s. 720).

Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde Harper vd. (2003) çocuklara kıyafet seçerken çocukların güçlü bir etkisi olsa da son kararı ebeveynlerin verdiğini, ebeveynlerin hangi kıyafetin satın alınacağına karar vermede çok etkili olduğunu, sekiz ila on yaşına kadar markalamanın ve akran baskısının kıyafet seçiminde önemli olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Ek olarak Gautam, (2005) kırsal kesimde yaşayan 2-4 yaş arası okul öncesi eğitime devam eden çocuğa sahip anneler üzerinde yürüttüğü araştırma sonucunda

annelerin kıyafetlerin güvenliği konusunda çok az bilgi sahibi olduğu, annelerin az bir kısmının kumaşın dokusunu konfor özelliği olarak değerlendirdiği, kısaca, araştırma için kullanılan kırsal kesimdeki annelerin, okul öncesi çocukları için giyimin genel önemi konusunda çok az farkındalık gösterdiklerini ortaya koymuştur. Köksal (2007) çocukların kıyafet tercihini incelediği çalışmasında çocuk için yapılan alışverişin belirli bir periyodu olmadığını, tüketicilerin bağımsız mağazalardan alışveriş yapmayı tercih ettiğini, perakendecilerin seçiminde tüketicilerin ödeme koşullarını, fiyatlandırmayı ve ürün çeşitlerini dikkate aldığını, ailede çocukların kıyafetlerine ilişkin satın alma kararlarının çoğunlukla ebeveynler tarafından verildiğini, çocukların kendi giyim kararlarını verme yaşlarının altı ile on arasında değiştiğini ve tüketicilerin çocuk giyim alışverişi yapma kararını etkileyen en önemli faktörlerin giysinin fiyatı, kalitesi, rahatlığı, ödeme koşulları ve bedeni olduğunu saptamıştır. Uzun vd. (2014) çalışmalarında annelerin yarısının çocuğuna kıyafet seçerken kıyafetin dokusuna ve pamuklu olmasına özen gösterdiğini tespit etmiştir. Saygılı (2014) ebeveynlerin kız çocukları için çoğunlukla etek-bluz ve elbiseyi tercih ettiklerini, çocukların kıyafetlerinin öncelikle dokusuna sonra tasarım, renk ve kullanılabilirliğine önem verdiklerini, erkek çocuklarının genellikle mavi, kızların ise pembe renk kıyafetleri seçtiğini ortaya koymuştur. Ercan (2017) 5-10 yaş arası çocukların giysi tercihini incelediği çalışmasında ebeveynlerin ihtiyaç olduğunda çocukları için alışveriş yaptığını, en çok alışveriş merkezlerinin tercih edildiğini, kıyafetin çocuğa yakışması, rahat olması, modelinin ön planda tutulduğunu, renk ve kaliteye önem verildiğini, çocuk kıyafetlerinin pamuklu olmasına dikkat edildiğini vurgulamıştır. Hossain vd. (2021) anaokuluna ve ilkokula giden çocukları karşılaştırdığı çalışmasında ilkokula giden çocukların giyim trendlerini anaokuluna giden çocuklara göre daha az takip etme eğiliminde olduğunu, şehir çocuklarının ihtiyaç, çocuğun büyümesi ve mevsim değişikliğinin bir karışımı olarak kıyafet satın aldıklarını, kızların dikişsiz giysileri daha çok sevdiğini, hem kız hem de erkeklerin rahat kıyafetleri tercih ettiğini dile getirmiştir. Ada ve Erdaş Kartal (2022) da cinsiyet bağlamında çocukların kıyafetleri ile fark yarattığını, bu farklılığın renk seçimine yansıdığını, karşı cinsle olan farklılığı renk tercihi ile açıklamada özellikle altı yaşındaki çocukların öne çıktığını tespit etmişlerdir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu başlık altında araştırmanın deseni, evren ve çalışma grubu, veri toplama ve analiz yöntemi ile geçerlik ve güvenilirliği hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma nitel olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmada insan davranışının bulunduğu ortamda en iyi biçimde anlaşılması söz konusudur. Nitel araştırmada kullanılan yöntemlerden bir tanesi de fenomenolojidir. Amacı insan deneyimini aktarmak olan fenomenoloji, insanların belirli konu ya da kavramla ilgili düşüncelerini, duygularını veya algılarını dile getirmeleri hatta bu olayı nasıl yaşadıklarını anlatmalarını sağlayan nitel bir araştırma yöntemidir (Tekindal ve Arsu, 2020, s. 156). Fenomenoloji farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanılmasını sağlayan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 78) Bu araştırmada annelerin çocuklarına kıyafet seçimindeki düşünceleri ve bu süreçteki deneyimleri ortaya çıkartılmaya çalışıldığı için fenomenolojinin araştırmanın amacına en uygun yöntemlerden biri olduğu düşünülmüş ve araştırmada bu yöntem kullanılmıştır.

3.2. Araştırma Sorusu

Araştırma nitel temellere dayandığı için hipotez yerine araştırma sorusu kullanılmıştır. Araştırma iki ana soru çerçevesinde ele alınmıştır. Bu iki ana soruya uygun olarak da katılımcılara alt sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın ana soruları şu şekildedir:

- 1) Çocuğu anaokuluna giden anneler çocuklarına kıyafet alırken nelere dikkat etmektedir?
- 2) Çocuğun kıyafet seçimindeki rolü ve tercihleri nelerdir?

3.3. Araştırmanın Evren ve Çalışma Grubu

Fenomoloji çalışmalarında veri kaynakları “araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 143). Araştırmanın evrenini de Adana’da ikamet eden ve çocuğu devlet anaokuluna giden anneler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına 4-6 yaş arasında bulunan ve devlet anaokuluna giden çocuklar alınmıştır. Çünkü bu çocuklar her gün anaokuluna gitmekte ve anaokuluna giderken forma giymeyip günlük kıyafet giymektedir. Kıyafet konusunda arkadaşlarından etkilenmekte, ek olarak bu dönemde kendi tercihlerini rahatlıkla dile getirebilmektedirler. Dirgar ve Oral, (2020, s. 2) ise sosyal statüyü belirlemesi dışında çocuğu sıcaktan ve soğuktan koruma işlevi olan kıyafetin çocuğun sağlığı ve konforu açısından önemli olduğunu, bu nedenden dolayı da çocukların giyimlerinden yüzde yüz ebeveynlerinin sorumlu olduğunu belirtmektedir. Çocukların bu yaşta kendi tercihleri olsa da araştırma çoğunlukla son kararı veren ve satın alma işlevini gerçekleştiren ebeveynlerden sadece anneler üzerine odaklanmıştır. Araştırma evreninin anneler olarak seçilmesinin nedeni, daha önce yapılan çalışmalarda (Çiftçi, 1991; Bozyiğit, 2013; Kazan ve Sarısoy, 2021) da belirtildiği gibi özellikle okul öncesi dönemde annelerin babalardan daha etkili bir rol model olması, anne ile olan ilk ilişkilerin çocuğun daha sonraki tüm faaliyetlerini etkilemesi ve annenin çocuğun yaşamının her alanında önemli bir etkiye sahip olmasıdır.

Evrenin hepsine ulaşmak mümkün olmadığı için araştırma çalışma grubu üzerinden yürütülmüştür. Çalışma grubuna katılımcılar yargısal örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Çünkü nitel araştırmanın arkasında yatan fikir “araştırmacının araştırma problemi ve sorularını en iyi şekilde anlamasına yardımcı olacak katılımcıları veya çalışma yerlerini amaca yönelik olarak” seçmektir (Creswell, 2017, s. 189). Annelerin anaokuluna giden birden fazla çocuklarının olması durumunda sadece bir çocuklarını düşünerek soruları yanıtlamaları istenmiştir. Çalışma grubunun kaç kişi olacağına araştırmanın başında karar verilmemiş, cevapların birbirini tekrar etmeye başladığı noktada araştırmaya katılımcı eklemeye son verilmiştir. Bu konuda Yıldırım ve Şimşek (2013, s. 143) araştırmacının ortaya çıkan kavramlar ve süreçler birbirini tekrar etmeye başladığı zaman yeterli sayıda veri kaynağına ulaşıldığına karar verilebilir derken, Creswell (2017, s. 189) de veri toplama sürecinin temalar doygunluğu ulaştığında ve yeni verilerin toplanmasıyla ilgili durumlar ortaya çıkmadığında durdurulmasını önermiştir. Bu nedenle araştırmanın çalışma grubu 31 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Yaş	n	Çalışma Durumu	n	Aylık Hane Geliri	n
26-31	10	Ev hanımı	13	20000 TL ve daha az	11
32-36	11	Özel Sektör	10	20001-30000 TL	10
37-43	10	Kamu Sektörü	8	30001-40000 TL	7
Toplam	31	Toplam	31	40001 TL ve üstü	5
		Toplam		Toplam	31
Medeni Durum		Çocuğun Cinsiyeti			
Evli	30	Kız	15		
Bekar	1	Erkek	16		
Toplam	31	Toplam	31		

Araştırmaya katılan annelerden 11’i 32-36 yaş aralığındayken, 10’ar kişi de 26-31 ve 37-43 yaş aralığında bulunmaktadır. 13 katılımcı ev hanımı, 10 katılımcı özel, 8 katılımcı da kamu sektöründe çalışmaktadır. 11 katılımcı 20000 TL ve daha az, 10 katılımcı ise 20001-

30000 TL aylık hane gelirine sahiptir. 16 katılımcının erkek, 15 katılımcının da kız çocuğu bulunmaktadır. Katılımcılardan sadece bir kişi bekarlıdır.

3.4. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın veri toplama yöntemi derinlemesine görüşmedir. Bir fenomeni deneyimleyen az sayıda kişinin yaşamış olduğu deneyimi ortaya çıkarmayı amaçlayan derinlemesine görüşmenin odak noktası, belirli bir durum veya olayın, yaşandığı şekliyle doğrudan tanımlanmasıdır (Cypress, 2018, s. 304). Esneklik, yanıt oranı, derinlemesine bilgi, veri kaynağının teyit edilmesi gibi güçlü yönleri bulunan derinlemesine görüşme yöntemi yoluyla deneyimler, tutumlar, düşünceler, yorumlar, zihinsel algılar ve tepkiler gibi gözlenemeyen durumlar ortaya konmaya çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 148-151). Bu nedenle bu yöntemde 5N 1K sorularına sıklıkla yer verilmektedir.

Araştırmanın ana sorularına uygun biçimde katılımcılara aşağıda sunulan sorular sorulmuştur. Sorular hazırlanırken Gautam (2005), Ercan (2017), Hossain vd. (2021) ile Uzun vd. (2014) çalışmalarından faydalanılmıştır.

1. Çocuğunuz için alışveriş yapma sıklığınız nedir?
2. Nereden alışveriş yapıyorsunuz? Neden?
3. Belirli bir marka tercihiniz var mı? Varsa hangi markaları tercih ediyorsunuz? Neden?
4. Çocuğunuza kıyafet alırken nelere dikkat ediyorsunuz?
5. Alışveriş yaparken çocuğunuzun fikrini alıyor musunuz? Neden?
6. Çocuğun sürekli giymek istediği bir kıyafet var mı? Varsa bu nedir?
7. Çocuğun asla giymediği kıyafet var mı? Varsa nedir? Neden?
8. Çocuğunuzun kıyafet seçiminde tercih ettiği renk var mı? Varsa bu renk nedir?
9. Çocuğunuz için satın aldığınız kıyafetten beklentiniz nedir?

Sorular oluşturulduktan sonra öncelikle araştırma ve pazarlama alanında uzman iki akademisyene sorular gösterilmiş, araştırmanın amacı belirtilmiş ve bu soruların amacı karşılayıp karşılamadığını incelemeleri istenmiştir. Daha sonra dört kişi ile ön test yapılmıştır. Gelen geri bildirimler sonucu kıyafet seçiminde ve kıyafet alımında dikkat edilen unsurların katılımcılar tarafından aynı şekilde anlaşıldığı fark edilmiş ve bu sorular ”Çocuğunuza kıyafet alırken nelere dikkat ediyorsunuz?” sorusu altında birleştirilmiştir. Sonuç olarak geri bildirimler neticesinde görüşme formuna son şekli verilmiştir. Katılımcılar ile görüşmeler 01 Mayıs-16 Haziran 2023 tarihleri arasında, 17 katılımcının evinde, 14 katılımcının ise iş yerinde yapılmıştır. Her görüşme yaklaşık olarak 25-40 dakika sürmüştür. Görüşme sırasında katılımcılar sorulara verdikleri yanıtların cep telefonuna kayıt edilmesini kabul etmedikleri için görüşmeler not tutma yöntemiyle kayıt altına alınmıştır.

3.5. Araştırmanın Analiz Yöntemi

Araştırmanın verilerini analiz etmek için içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bengtsson (2016, s. 9) içerik analizinin, sistematik ve kapsamlı bir araştırma yöntemi olduğunu ve objektif, belirli bir olguyu tanımlamak ve ölçmek için sözlü, görsel veya yazılı verilerden geçerli çıkarımlar yapmak anlamına geldiğini ifade etmektedir. Olguları tanımlamanın ve ölçmenin sistematik ve nesnel bir yolu olan içerik analizinde amaç, söylemlerden çıkarımlar yaparak analiz sonucu, olguyu tanımlayan kavramlar veya kategoriler oluşturmaktır (Elo ve Kyngäs, 2008, s. 108). Betimsel analizde ise elde edilen veriler daha önceden kararlaştırılan temalara göre özetlenip yorumlanmakta ve görüşülen kişilerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla sık sık doğrudan alıntılara yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256).

3.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Her araştırma nicel veya nitel olmasına bakılmaksızın geçerlik ve güvenilirlik koşullarını sağlamalıdır. Bu araştırmanın inanırılığını artırmanın yollarındandır. Nitel araştırmalarda geçerlik belirli süreçler vasıtasıyla bulguların doğruluğu için araştırmacı kontrolünü ifade etmekten, nitel güvenilirlik farklı projeler ve farklı araştırmacılar açısından da araştırmacının yaklaşımın tutarlılığını işaret etmektedir (Creswell, 2017, s. 201). Araştırmanın geçerliğini sağlamak adına sorular oluşturulduktan sonra araştırma ve pazarlama alanında uzman iki akademisyene gösterilmiş, dört kişi ile de ön test yapılmıştır. Böylelikle araştırmanın kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmıştır. Noble ve Smith (2105, s. 34) geçerlik için katılımcıların bakış açılarının açık ve doğru bir şekilde sunulmasının önemine değinmiştir. Bu nedenle katılımcıların cevaplarının sunulduğu tabloların altında katılımcı görüşlerinden alıntılar yapılmıştır.

Bağımsız bir araştırmacının benzer veya karşılaştırılabilir bulgulara ulaşabilmesi için araştırmacı görüşme sürecini açık ve şeffaf bir biçimde, detaylı olarak açıklamalıdır. (Noble ve Smith, 2105, s. 34). Bu nedenle araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için araştırma kapsamında yapılanlar yöntem kısmında nedenleriyle beraber detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Ek olarak veriler önce 25- 27 Eylül 2023, daha sonra da 18-20 Ekim 2023 tarihlerinde aynı araştırmacı tarafından tekrar analiz edilmiş ve birbirine benzer sonuçlar bulunmuştur. Tüm bu yapılanlar neticesinde araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik koşullarını taşıdığı düşünülmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Katılımcılara sorulan sorular ve onların verdiği cevaplar bulgular kısmında tablolar halinde sunulmuştur. Araştırmaya toplamda 31 anne katılmış olmasına rağmen bazı sorulara katılımcılar birden fazla cevap verdikleri için tabloların bir kısmında 31'den fazla cevap yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların birinci soruya verdiği cevaplar

Soru	Cevaplar	n
Çocuğunuza kıyafet alışverişi yapma sıklığınız nedir?	İhtiyaç halinde	13
	Mevsim geçişlerinde	10
	Ayda 1-2 kez	4
	2-3 ayda bir	2
	Yılda 2-3 kez	2
	Toplam	31

Tablo 2'de katılımcıların çocuklarına kıyafet alışverişi yapma sıklığı görülmektedir. 13 katılımcı bu soruya ihtiyaç halinde, 10 katılımcı mevsim geçişlerinde ve 4 katılımcı da ayda 1-2 kez cevabını vermiştir. 2-3 ayda bir ve yılda 2-3 kez cevapları da katılımcılar tarafından verilen cevaplar arasındadır. Katılımcılardan bazılarının cevapları şu şekildedir:

“İhtiyaç halinde.” (Katılımcı 1)

“Ayda 1-2 kez.” (Katılımcı 13)

“Genelde mevsim geçişlerinde.” (Katılımcı 30)

Tablo 3. Katılımcıların ikinci soruya verdiği cevaplar

Soru	Cevaplar	n
Çocuğunuza kıyafet alırken genellikle nereden alışveriş yapıyorsunuz?	Kurumsal işletme	15
	AVM	6
	Her yer	6
	Esnaf-Çarşı	4
	İnternet	2
	Toplam	31
Neden?	Bütçeye uygun	11
	Kalite-sağlık	9
	Çeşit çokluğu	3
	Ulaşım rahatlığı	3
	Kolaylık	3
	Samimiyet	1
	Çocukları oyalama şansı	1
	İade kolaylığı	1
Toplam	32	

Tablo 3'ten katılımcıların çocuklarına kıyafet alışverişi yaparken nereleri tercih ettikleri anlaşılmaktadır. 15 katılımcı kurumsal işletmelerden kıyafet satın aldığını belirtmiştir. Kurumsal işletmelerden kasıt LCW, Koton gibi bilinen markalardır. 6'şar kişi AVM ve her yer cevabını vermiştir. 4 kişi ismi bilinmeyen mağaza ya da butikleri kast ederek esnaf çarşı ifadesini kullanmıştır. Katılımcıların 11 tanesi bütçelerine uygun diye bu işletmeleri tercih etmekteyken, 9 tanesi kalite-sağlık, 3'er katılımcı da çeşit çokluğu, ulaşımın rahat olması ve kolaylıktan bahsetmiştir. Katılımcılardan bazılarının cevapları şu şekildedir:

“ Genelde esnaf, samimiyet, kolaylık daha değerli oluyor oralardan yapılan alışveriş.”
(Katılımcı 2)

“ LCW, Koton gibi kurumsal mağazalardan. Daha kaliteli olup uzun süre kullanıldıkları için”
(Katılımcı 8)

“ Belirli bir yer yok, bütçemize uygun olan her yer.” (Katılımcı 14)

Tablo 4. Katılımcıların üçüncü soruya verdiği cevaplar

Soru	Cevaplar	n
Çocuğunuza kıyafet alırken belirli bir marka tercihiniz var mı?	Evet	18
	Hayır	13
	Toplam	31
Varsa hangi markaları tercih ediyorsunuz?	LCW	16
	Defacto	3
	Koton	3
	H&M	3
	Civil	3
	Zara	2
	Toplam	30
Neden?	Kaliteli	9
	Bütçeye uygun	7
	Sağlıklı	1
	Pamuklu	1
	Değişim imkanı	1
Toplam	19	

Tablo 4'te katılımcıların çocuğuna kıyafet alırken tercih ettiği markalar ve neden bu markaları satın aldıklarına dair verdikleri cevaplar görülmektedir. 18 katılımcı marka tercihi olduğunu, 13 katılımcı da olmadığını dile getirmiştir. Marka tercihi olan katılımcılardan 16 kişi LCW, 3'er kişi de Defacto, Koton, H&M ve Civil markalarını tercih etmektedir. Bu cevaplardan katılımcıların sadece bir markadan alışveriş yapmadıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcılardan 9 kişi kalite, 7 kişi de bütçesine uygunluk nedeniyle bu markalardan ürün satın almaktadır. Sağlık, pamuklu olma ve değişim imkanı da verilen diğer cevaplardır. Cevaplardan bazıları şöyledir:

“ *Yok, sadece aldığım kıyafetin kumaşının pamuklu olmasına dikkat ediyorum.* ” (Katılımcı 3)

“ *Evet, LCW, Civil ve Defacto. Çünkü hem kaliteli ürünler hem de uygun.* ” (Katılımcı 19)

“ *LCW, daha hesaplı ve uygun* ” (Katılımcı 25)

Tablo 5. Katılımcıların dördüncü soruya verdiği cevaplar

Soru	Cevaplar	n
Çocuğunuza kıyafet seçerken nelere dikkat ediyorsunuz?	Pamuklu olması	17
	Rahatlık	15
	Renk	6
	Kaliteli olması	4
	Baskı olmaması	3
	Kolay ütülenmesi	1
	Toplam	46

Tablo 5’te katılımcıların çocuğuna kıyafet seçerken dikkat ettikleri unsurlar sunulmuştur. 17 katılımcı kıyafetin pamuklu olmasına, 15’i rahatlığına, 6’sı rengine, 4’ü kaliteli olmasına ve 3’ü üzerinde baskı olmamasına dikkat ettiğini ifade etmiştir. Cevaplardan bazıları şöyledir:

“ *Rahat olmasına, pamuklu olmasına, renginin solmamasına ve kolay ütülenmesine dikkat ederim.* ” (Katılımcı 4)

“ *Daha çok baskısız ve pamuklu ürünler tercih ediyorum.* ” (Katılımcı 15)

“ *Çocuğumun rahat etmesi için rahat kıyafetler seçiyorum* ” (Katılımcı 20)

Tablo 6. Katılımcıların beşinci soruya verdiği cevaplar

Soru	Cevaplar	n
Çocuğunuza kıyafet alırken çocuğunuzun fikrini alıyor musunuz?	Evet	29
	Hayır	2
	Toplam	31
Neden?	Giyemez	11
	Kendi zevkine göre alır	10
	O kullanacak	8
	Zevkime güvenir	1
	Daha küçük seçemez	1
	Toplam	31

Tablo 6’ya göre 29 katılımcı çocuğuna kıyafet alırken çocuğunun fikrini sormaktadır. Sadece 2 katılımcı bu soruya hayır cevabını vermiştir. 11 katılımcı çocuğunun fikrini sormazsa çocuğun alınan kıyafeti giymeyeceğini, 10 katılımcı çocuğun kendi zevkin göre seçim yaptığını, 8 katılımcı da çocuk giyeceği için onun seçiminin önemli olduğunu dile getirmiştir. Hayır cevabını veren iki katılımcıdan biri çocuğunun kendi zevkine güvendiğini, diğeri ise çocuğun küçük olduğu için seçim yapamayacağını ifade etmiştir. Katılımcılardan bazıların cevapları şöyledir:

“ *Evet, çünkü çocuğum kullanacak.* ” (Katılımcı 5)

“ *Evet, kendi zevk ve tercihinine göre seçim yapıyor.* ” (Katılımcı 18)

“ *Hayır, yaş itibariyle doğru tercihleri yapamayacağını düşünüyorum* ” (Katılımcı 28)

Tablo 7. Katılımcıların altıncı soruya verdiği cevaplar

Soru	Cevaplar	n
Çocuğunuzun sürekli giymek isteği bir kıyafet var mı?	Evet	23
	Hayır	8
	Toplam	31
Varsa nedir?	Çizgi film karakterli kıyafetler	9
	Pullu-renkli elbise	7
	Spor kıyafetler	4
	Şort	2
	Gömlek	2
	Futbol takımı armalı kıyafet	1
	Toplam	25

Tablo 7’den 23 katılımcının çocuğunun sürekli giymek istediği bir kıyafet olduğu anlaşılmaktadır. 9 katılımcı üzerinde çizgi film karakterlerinin bulunduğu kıyafetleri, 7 katılımcı pullu-renkli elbiseyi, 4 katılımcı spor kıyafetleri, 2’şer katılımcı da şort ve gömleği cevap olarak vermiştir. Cevaplardan bazıları şu şekildedir:

“ Rengarenk elbiseler giymek istiyor, sanırım bunlarla kendini daha daha özgür ve güzel hissediyor.” (Katılımcı 7)

“ Gömlek ve futbol takımı armalı kıyafetleri sürekli giymek istiyor.” (Katılımcı 17)

“ Var, şort açık olduğu için giymeye heves ediyor.” (Katılımcı 22)

Tablo 8. Katılımcıların yedinci soruya verdiği cevaplar

Soru	Cevaplar	n
Çocuğunuzun hiç giymek istemediği bir kıyafet var mı?	Evet	14
	Hayır	17
	Toplam	31
Varsa nedir?	Kot pantolon	7
	Tayt	2
	Kalın kıyafetler	2
	Koyu renk kıyafetler	1
	Uzun kıyafetler	1
	Rahat edemediği kıyafetler	1
	Toplam	14
Neden?	Rahat edemiyor	6
	Sıkıyor	5
	Sıcaklıyor	2
	Sevmiyor	1
	Toplam	14

Tablo 8’e göre 14 katılımcının çocuğunun hiç giymek istemediği kıyafet bulunmaktadır. 8 katılımcı bu kıyafetin kot pantolon olduğunu beyan ederken, 2’şer katılımcı tayt ve kalın kıyafetlerden bahsetmiştir. Neden olarak da 6 kişi çocuğun o kıyafet içinde rahat edemediğini, 5 kişi de kıyafetin çocuğu sıkıldığını vurgulamıştır. Katılımcılardan bazılarının cevapları şu şekildedir:

“ Hayır, yok.” (Katılımcı 6)

“ Kalın kıyafetler, sıcak olduğu için.” (Katılımcı 12)

“ Kot pantolon giymez, çok sıkıyormuş.” (Katılımcı 29)

Tablo 9. Katılımcıların sekizinci soruya verdiği cevaplar

Soru	Cevaplar	n
Çocuğunuzun kıyafet seçiminde tercih ettiği renk var mı?	Evet	26
	Hayır	5
	Toplam	31
Varsa nedir?	Açık renkler	9
	Pembe	7
	Mavi	7
	Canlı renkler	4
	Mor	3
	Siyah	2
	Toplam	32

Tablo 9 çocuk kıyafetlerinde tercih edilen renkleri göstermektedir. 26 katılımcı çocuğun kıyafet seçiminde renk tercihi olduğunu belirtmiştir. Bu soruya 9 katılımcı açık renk, 7'şer katılımcı pembe ve mavi, 4 katılımcı canlı renkler, 3 katılımcı mor ve 2 katılımcı siyah cevabını vermiştir. Cevaplardan bazıları şöyledir:

“ Açık renkler, sade ve doğal olduğu için.” (Katılımcı 11)

“ Pembe ve mor, kendisi bu renkleri çok seviyor.” (Katılımcı 12)

“ Canlı renkleri tercih ediyoruz.” (Katılımcı 23)

Tablo 10. Katılımcıların dokuzuncu soruya verdiği cevaplar

Soru	Cevaplar	n
Çocuğunuz için satın aldığınız kıyafetten beklentiniz nedir?	Kalite (Uzun ömür-Rengin solmaması)	23
	Rahatlık	12
	Sağlığı tehdit etmemesi	6
	Kolay ütülenmesi	2
	Toplam	43

Tablo 10'a göre 23 katılımcı çocuğu için satın aldığı kıyafetin kaliteli olmasını beklemektedir. Bu soruya doğrudan kalite cevabını veren katılımcılar varken, kıyafetin renginin solmaması ve uzun ömürlü olması diyen katılımcılar da olmuştur. Bu iki cevaba da kalite kelimesi altında yer verilmiştir. 12 katılımcı rahatlık, 6 katılımcı sağlığı tehdit etmemesi ve 2 katılımcı da kolay ütülenmesi cevaplarını vermiştir. Verilen cevaplardan bazıları şunlardır:

“ Uzun ömürlü olması ve renginin solmaması.” (Katılımcı 9)

“Uzun süre kullanılsın, rengi solmasın, rahat olsun.” (Katılımcı 24)

“ Kaliteli olsun ve sağlığını tehdit etmesin.” (Katılımcı 23)

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk hazır giyim pazarının gittikçe büyümesi bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin hedef kitleye ve onun ihtiyaçlarına daha fazla önem vermesine neden olmuştur. Rakiplerine fark atmak isteyen işletmeler için hedef kitlenin çocuk kıyafeti seçerken nelere dikkat ettiğini bilmek önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı da çocuğu anaokuluna giden annelerin çocuklarına kıyafet seçerken önem verdikleri unsurlar ile çocuğun bu süreçteki rol ve tercihlerini ortaya koymaktır. Araştırmaya katılan annelerin çoğu 32-43 yaş aralığında, 30000 ve daha az gelire sahip olan kadınlardır ve bir kişi hariç hepsi evlidir. Katılımcıların yarıdan fazlası ev dışında çalışmakta olup yarısı kız yarısı da erkek çocuğa sahiptir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu ihtiyaç halinde ve mevsim değişikliklerinde çocuklarına kıyafet almaktadır. Bulunan bu sonuç Ercan (2017) ve Hossain vd. (2021) çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Çocukların büyümesi yeni kıyafetlere ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Özellikle mevsim geçişlerinde anneler yazlık-kışık kıyafet

ayrımı yaparken çocuklarının yeni kıyafetlere ihtiyacı olduğunu fark edebilmektedir. Mayıs-Haziran ve Eylül-Ekim aylarının bu ihtiyaçların ortaya çıktığı aylar olma ihtimali yüksek olduğu için işletmeler bu aylarda yaptıkları reklam kampanyalarını artırıp hedef kitleye çeşitli reklam mecralarını kullanarak ulaşmalıdır.

Katılımcıların yarıya yakını kurumsal işletmelerden kıyafet satın aldığını belirtmiştir. AVM ve esnaflardan alışveriş yapan katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcılar bütçelerine uygun olması, kalite ve sağlık faktörlerine dikkat etmeleri, ulaşımın rahat olması ve çeşidin bol olması nedeniyle buraları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Sonuçlar Köksal (2007) ve Ercan (2017)'nin çalışma sonuçları ile uyumludur. İşletmeler özellikle kıyafetlerin kaliteli olmasına ve sağlığa aykırı olmamasına dikkat etmelidir. Kıyafetlerde kullanılan malzemeler çocukların vücuduna zarar vermemelidir. İşletmenin kurumsal olması tercih edilirliliğini artırmaktadır. Ek olarak katılımcılar bütçelerine uygun olan, çok pahalı olmayan yerlerden alışveriş yapmak istemektedir. Bu nedenle işletmelerin hedef pazar analizini yaparken gelir faktörünü mutlaka göz önünde tutması gerekmektedir. Hedef kitlenin gelirine uygun ürünler üretmek ürünlerin daha çok satılmasını sağlayacaktır.

Katılımcıların yarısından fazlasının çocuğuna kıyafet alırken marka tercihi bulunmaktadır. En çok tercih edilen marka LCW'dir. LCW'yi Defacto, Koton, H&M ve Civil markaları takip etmektedir. Cevaplardan katılımcıların sadece bir markadan alışveriş yapmadıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılar kaliteli ve bütçelerine uygun olduğu için bu markaları tercih etmektedirler. Altun (2018, s. 34) anne ve anneannelerin çocuk ve torunları için LCW'yi tercih ettiğini ve ürünlerin sağlıklı olmasından dolayı markadan memnun olduklarını dile getirmiştir. Köksal (2007) da tüketicilerin ödeme koşulları ve fiyatlandırmaya önem verdiğini vurgulamaktadır. İşletmeler fiyat konusuna önem verip bu konularda promosyon yapabileceği gibi, taksit seçeneklerini artırarak da hedef kitlenin dikkatini çekebilir. LCW de olduğu gibi perakende, AVM ve web yoluyla tüketicilere hizmet vermek de tercih edilebilirliği artıracaktır.

Katılımcılar çocuklarına kıyafet seçerken kıyafetin pamuklu olmasına, rahatlığına, rengine, kaliteli olmasına ve üzerinde baskı olmamasına dikkat etmektedir. Bu sonuç Uzun vd. (2014), Saygılı (2014) ve Ercan (2017)'in çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Pamuklu kumaşların diğer kumaş türlerine kıyasla sağlığa zararlı olmadığı, ısıya dayanıklı olup soğuktan koruduğu bilinmektedir. Yılmaz (2021, s. 71) de pamuk ya da pamuk karışımı kumaşların yüksek nem çekme özelliğinin yanı sıra ekonomik olmasından dolayı da sıklıkla çocuk kıyafetlerinde tercih edildiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle çocuk kıyafeti satan işletmeler mümkünse yüzde yüz pamuktan üretilen kıyafetler satmalıdır. Ek olarak kıyafetler sağlığa aykırı olmayan şekilde renklendirilmelidir. Kıyafetlerin üzerinde çocukta alerji yapabilecek, içten rahatsız edecek özellikle dikişli armalar ya da baskılar olmamalıdır. Çocuklar özellikle 4-6 yaş arası oldukça hareketli olduğundan bu kıyafetlerin rahat olmasına, kıyafetlerin içerisinde çocuğun rahat hareket edebilmesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Katılımcıların yarıya yakını çocuğunun hiç giymek istemediği kıyafetin kot pantolon olduğunu belirtmiştir. Kot pantolonların sert yapısından dolayı çocukların rahat hareket etmesine izin vermediği, çocuğu sıkıdığı bu nedenle de çocuklar tarafından pek tercih edilmediği ifade edilmiştir. Rahatlık çocuklar için oldukça önemli olduğundan dolayı işletmeler kumaş seçiminden kıyafetin tasarımına kadar rahatlık unsurunu göz önünde tutarak ürün üretmeli ya da satmalıdır.

Katılımcıların tamamına yakını çocuğuna kıyafet alırken çocuğunun fikrini sormaktadır. Sadece iki katılımcı çocuğun fikrini sormadan alınacak kıyafete kendi karar verdiğini beyan etmiştir. Çocuğunun fikrini soran katılımcılar çocuğunun fikrini sormazsa çocuğun alınan kıyafeti giymeyeceğini, çocuğun kendi zevkine göre seçim yaptığını, çocuk giyeceği için onun seçiminin önemli olduğunu belirtmiştir. Kılıçer ve Boyraz (2019, s. 2)

bugünün çocuklarının dinlenen, fikirleri sorulan çocuklar olduğunu belirtirken, Bozyiğit (2013, s.20) de bu dönemdeki çocukların isteklerini aldırma konusunda ısrarcı olduğunu, istedikleri alınmazsa bağırıp çağırdıklarını ve aileleri ile çatışmaya girdiklerini vurgulamaktadır. Elbette ki anneler çocukları için en iyi düşünmektedir ve satın alma işlemini anneler gerçekleştirmektedir. Bu nedenle annelerin fikirleri önemlidir. Ancak alınan kıyafeti çocuklar giyecektir. Bu nedenle çocukların fikirlerinin sorulması önem arz etmektedir. Seçimi çocuk yaptığı için çocuk alınan kıyafeti sorun çıkartmadan seve seve giyecektir. Çocuğun fikrinin alınmış olması da çocuğun gelişimini de desteklemektedir. Bu sonuç da işletmelerin hedef kitlesinin hem anneler hem de çocuklar olduğunu göstermektedir. İşletmeler anne ve çocukların istek ve ihtiyaçlarını belirlemeli ve ona uygun ürünler üretip doğru stratejiler geliştirmelidir.

Katılımcıların çoğunluğunun çocuğunun sürekli giymek istediği bir kıyafet bulunmaktadır. Bu kıyafetlerin üzerinde çizgi film karakterlerinin bulunduğu kıyafetler, pullu-renkli elbise, spor kıyafetler olduğu dile getirilmiştir. Saygılı (2014, s. 53) kızların genellikle elbiseyi tercih ettiğini belirtirken, Gümüş ve Adam (2020, s. 415) çocukların kıyafet tercihleri ile çizgi film karakterlerini rol model aldığını ifade etmektedir. Çocuklar üzerinde sevdiği çizgi film karakterlerinin bulunduğu kıyafetleri tercih ettiği için işletmeler o dönemde çocukların yoğun ilgi gösterdiği çizgi filmleri takip etmeli, gerekirse lisans anlaşmaları yaparak kıyafetlerde bu çizgi film kahramanlarına yer vermelidir. Özellikle bu yaş kız çocuklarında kendini prensese benzetme davranışı yaygın olarak görüldüğü için işletmeler pullu ya da tüllü elbise ya da etek tarzı kıyafetler üretebilir. 4-6 yaş çocuğunun annesi kumaşın cinsiyetle ilgilenirken, bu yaş çocukları için önemli olan kıyafetin görselidir. Yani desen ve renk çocuğun ilgisini çekmektedir. Zaten çoğu katılımcının çocuğu kıyafet seçiminde belli renkleri tercih etmektedir. Açık renkler, pembe ve mavi renkler en çok sevilen renklerdir. Saygılı (2014) ile Ada ve Erdaş Kartal (2022) da renk seçiminin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini vurgulamaktadır. Her ne kadar çocuklar açık renkler tercih etse de hala kızlar pembeye, erkekler de maviye ilgi göstermektedir. İşletmeler çocukların sevdiği renklerde kıyafetler üretirse bu kıyafetlerin beğenilip satılma olasılığı artacaktır.

Katılımcıların çoğunluğu çocuğu için satın aldığı kıyafetin kaliteli olmasını beklemektedir. Kıyafetin renginin solmaması, uzun ömürlü olması, sağlığı tehdit etmemesi, rahatlık ve kolay ütülenmesi verilen cevaplar arasındadır. Köksal (2007) ve Ercan (2017) da bu sonuca paralel sonuçlar bulmuşlardır. Aslında katılımcılar diğer sorulara cevap verirken de kalite, sağlık ve rahatlık unsurlarına vurgu yapmışlardır. Çocuklar kıyafetleri yetişkinler gibi dikkatli kullanmamaktadır. Kıyafetler daha kolay kirlenmekte ve daha sık yıkanmaktadır. Bu nedenle kıyafetlerin uzun ömürlü olması ve renginin solmaması önem taşımaktadır. İşletmeler çocuk kıyafetlerinin hemen bozulmayacak, cilde zarar vermeyecek, esnek kumaştan yapılmasına özen göstermelidir.

Araştırma çeşitli kısıtlara sahiptir. İlk olarak çalışma grubuna sadece anneler dahil edilmiştir. Sonraki çalışmalar baba etkisini de hesaba katarak anne ve babalarla beraber görüşme yapılabilir. İkinci olarak araştırma 4-6 yaş arası ve devlet anaokuluna giden çocuğu olan annelerle yapılmıştır. İlerideki çalışmalar farklı yaş gruplarının annelerini katılımcı olarak belirleyebilir. Son olarak bu çalışmada orta gelire sahip annelerle çalışılmıştır. Diğer çalışmalarda farklı gelir gruplarının karşılaştırması yapılarak gelir grubunun kıyafet seçimi üzerindeki etkisi ortaya çıkartılabilir.

KAYNAKÇA

- Ada, E. ve Erdaş Kartal, E. E. (2022). 3-6 yaş dönemindeki çocuklarının cinsiyet algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26(3), 729-740. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/616699>.
- Altun, S. (2018). *Müşteri memnuniyeti ölçütünde itibar performansı değerlendirmesi: LC Waikiki üzerine bir uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, A. (2022). Erken çocukluk döneminde çocuğun gelişiminin desteklenmesinde aile. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(4), 1676-1684. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2681855>.
- Bal, D. ve Onay, A. (2020). Televizyon reklamları, çocuk ve tüketim: Tarz mısın, değil misin?. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 2023(32), 198-219. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/download/article-file/1176390>
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *Nursing Plus Open*, 2, 8-14. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352900816000029>.
- Bozyiğit, S. (2013). *Çocukların çevre bilinçli tüketici olarak sosyalleşmesinde annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Çiftçi, O. (1991). Çocuğun sosyalleşmesinde ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-4. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198114>.
- Creswell, J. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (Çeviren Yüksel Dede). Ankara: Eğiten Kitap.
- Cypress, B. (2018). Qualitative research methods: A phenomenological focus. *Dimensions of Critical Care Nursing*, 37(6), 302-309. <https://doi.org/10.1097/dcc.0000000000000322>.
- Dirgar, E., ve Oral, O.. (2020). Bebek ve çocuk giysilerinin sağlık ve güvenlik açısından değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Fashion Design and Management*, 2(1), 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/986951>.
- Elo, S., ve Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal Of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Ercan, D. (2017). *5-10 yaş arası çocuk tüketicilerin giysi tercihleri ve giysi satın alma davranışlarına etki eden faktörler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gautam, S. (2005). Concept of general consideration of clothing for preschool children (2-4 years) among rural mothers of Palampur Tehsil. *Journal of Social Sciences*, 11(3), 253-254. <https://doi.org/10.1080/09718923.2005.11892522>
- Gümüş, Ç. ve Adam, H. (2020). Çizgi filmlerin okul öncesi dönem çocukları üzerine etkisi: Açık hava Tasarımları. *Ulakbilge*, 4(2020Mart), 409-421. <https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1588444519.pdf>
- Harper, S.J.A., Dewar, P. ve Diack, B.A. (2003), The purchase of children's clothing – who has the upper hand?, *Journal of Fashion Marketing and Management*, 7(2), 196-206. <https://doi.org/10.1108/13612020310475483>

- Hossain, S., Hossain, M. I., ve Rahman, S. A. (2021). Factors influencing for apparel selection in Bangladesh: A comparative analysis of pre-school and school going children in Khulna city. *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science*, 3(1), 719-729. https://www.irjmets.com/uploadedfiles/paper/volume3/issue_1_january_2021/5735/1628083233.pdf.
- Karadağ, L. (2011). Çocuk pazarları, çocukların aile kararlarına etkisi: Marmaris örneği. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 3(10), 73-92. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319338>.
- Kazan, H., ve Sarısoy, S. (2021). Anne-çocuk ilişkisi bağlamında okul öncesi dönemde iletişim becerileri üzerine bir araştırma. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 441-472. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1677490>.
- Kılıçer, T ve Boyraz, E. (2019). *Tüketimin Çocuk Hali*, Ankara: Pegem Akademi.
- Köksal, M. H. (2007). Consumer behaviour and preferences regarding children's clothing in Turkey. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 11(1), 69-81. <https://doi.org/10.1108/13612020710734418>.
- Maden, K., Uzkul, S., ve Öğretir, A. (2022). 4-6 yaş çocukların öz düzenleme becerileri ile anne tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (64), 525-551. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2085062>
- Noble, H., ve Smith, J. (2015). Issues of validity and reliability in qualitative research. *Evidence-Based Nursing*, 18(2), 34-35 <http://dx.doi.org/10.1136/eb-2015-102054>.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2007). *Tüketici Davranışı* (7.bs.), İstanbul: Mediacat.
- Rhee, Y. J., ve Lee, J. Y. (2012). A qualitative study on the consumption value of preschooler clothing by mothers. *Journal of the Korean Society of Clothing and Textiles*, 36(10), 1100-1116. <https://doi.org/10.5850/JKSCT.2012.36.10.1100>.
- Saygılı, B. B. (2014). Okul öncesi çocukların giyinme davranışlarını geliştirmeye yönelik giysi tasarımı. *Vocational Education*, 9(3), 50-59. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/112074>.
- Tekindal, M., ve Şerife, U. Ğ. U. Z. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-172. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1355632>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2022). İstatistiklerle Çocuk, 2022 Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674.0>
- Uzun, M., Atar, N. Y., Kar, M., Yılmaz, F., ve Karasakal, C. (2014). What do the mothers' prefer for materials about children's care?: Clothing, hygenic care and nutrition. *Archives of Disease Childhood*, 99(2), 543. <http://dx.doi.org/10.1136/archdischild-2014-307384.1515>
- Yıldırım, A., ve Şimşek, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMININ İŞLETME PERFORMANSI VE REKABET AVANTAJI ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI¹

Geliş Tarihi : 05.11.2023

Prof. Dr. Salih YEŞİL²

Kabul Tarihi : 25.12.2023

Dr. Yüksel MAVİ³

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Uzm. Sümeyye YILDIZ⁴

Özet

Bu çalışmanın amacı, bilişim teknolojileri kullanımının (bilişim teknolojileri bilgisi, bilişim teknolojileri uygulamaları, bilişim teknolojileri araçları) işletme performansı ve rekabet avantajı üzerine etkisini incelemektir. Çalışmanın diğer amacı ise rekabet avantajının işletme performansı üzerine etkisini test etmektir. Çalışmada, nicel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Veri toplama tekniği olarak anket formundan yararlanılmıştır. Çalışmanın evrenini, Kahramanmaraş'taki tekstil firmaları meydana getirmiştir. Tekstil firmalarındaki 311 yönetici örneklem grubunu oluşturmuştur. Veriler frekans analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve regresyon analiziyle test edilmiştir. Çalışmanın ana hipotez testi sonuçlarına göre bilişim teknolojileri araçlarının işletme performansını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bilişim teknolojileri uygulamaları ve bilişim teknolojileri araçlarının rekabet avantajını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Rekabet avantajının işletme performansını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Bilişim teknolojileri bilgisinin ve bilişim teknolojileri uygulamalarının işletme performansını etkilemediği tespit edilmiştir. Bilişim teknolojileri bilgisinin rekabet avantajını etkilemediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bilişim Teknolojileri Kullanımı, İşletme Performansı, Rekabet Avantajı

JEL Kodları: M10, M19

THE EFFECT OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON BUSINESS PERFORMANCE AND COMPETITIVE ADVANTAGE: A FIELD RESEARCH

Abstract

The aim of this study is to examine the impact of information technology use (information technologies knowledge, information technologies applications, information technologies tools) on business performance and competitive advantage. The other aim of the study is to test the impact of competitive advantage on business performance. In the study, quantitative research method was used. A survey form was used as a data collection technique. The universe of the study consists of textile companies in Kahramanmaraş. 311 managers in textile companies constituted the sample group. The data were tested with frequency analysis, reliability analysis, correlation analysis and regression analysis. According to the main hypothesis test results of the study It has been determined that information technology tools positively affect business performance. It has been observed that information technology applications and information technology tools positively affect competitive advantage. It has been determined that competitive advantage positively affects business performance. It has been determined that information technology knowledge and information technology applications do not affect business performance. It has been observed that knowledge of information technologies does not affect competitive advantage.

Keywords: Use of Information Technologies, Business Performance, Competitive Advantage

JEL Codes: M10, M19

¹Bu çalışma, Sümeyye YILDIZ'ın yüksek lisans tezinden türetilmiş ve BAP birimi tarafından desteklenmiştir.

²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, syes66@hotmail.com, ORCID:0000-0003-3237-2258

³yukselel4689@hotmail.com, ORCID:0000-0002-9724-7135, Sorumlu Yazar

⁴Uzm., sumeyyeyildiz44@hotmail.com, ORCID:0000-0002-7162-4617

1. GİRİŞ

Bilgi toplumuna dönüşüm hedefinde, bilgi ve iletişim teknolojisi kritik ve güncel bir konuma sahiptir. Kurum için önemli bilgi akışının etkinlikle sağlanmasında, bilişim teknolojileri kritik rol oynamaktadır (Karahana ve Bürkek, 2022, s. 71). Bunun yanında birçok firmanın bilgisayar sistemleri olmaksızın faaliyet yapamadığını da ifade etmek gerekir (Barnatt, 1996, s. 1). Nitekim iletişim ve bilgisayar teknolojisindeki ilerlemeler zaman, maliyet, kalite ve hizmet noktasında firmaların faaliyetlerini sürekli etkileyerek değiştirebilmektedir. Özellikle bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler, firmaların yapısında radikal değişiklikler yaşanmasına neden olmaktadır (Ceyhun ve Çağlayan, 1997, s. 12). Bilişim teknolojilerinin firmaların bütün faaliyetlerinde yoğun biçimde kullanılmaya başlanmasıyla firmalar, teknolojiyi etkinlikle kullanabilmek için yeniden yapılanmışlardır (Elibol, 2005, s. 155). Diğer taraftan bilişim teknolojilerinin gelişmesi, gümrük duvarlarının kalkması, uluslararası ticaretin tamamen serbestleştirilmesi çalışmalarıyla, dünya ekonomisinde yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bu doğrultuda teknolojinin getirdiği imkânlarda firmaları, daha verimli ve etkin hizmetler vermeye itmektedir (Tecim ve Gökşen, 2009, s. 2238).

Bilgi ve iletişim teknolojisi kavramının, bilişim teknolojisi kavramıyla eş anlamlı kullanıldığını söylemek gerekir (Bieser ve Hilty, 2018, s. 3). Bilişim teknolojisinin yerine, bilişim teknolojileri kavramı da kullanılmaktadır (Özdemir, 2009, s. 31). Tanım olarak bilgi ve düşüncenin hızlı akışını sağlayan araçlara, bilgi-iletişim (bilişim) teknolojileri denir (Afari-Kumah ve Tanye, 2009, s. 81). Bununla birlikte bilişim teknolojileri, veri toplamak ve değerli bilgiler oluşturmak için teknolojinin işletme süreçlerinde kullanılmasıdır. Genellikle donanım, yazılım, iletişim araçlarıyla bunları destekleyen kaynaklar ve personelden oluşmaktadır (Sohal vd., 2001, s. 31). Tippins ve Sohi (2003, s. 748)'e göre bilişim teknolojileri yeterliliği boyutları da bilişim teknolojileri uygulamaları, bilişim teknolojileri bilgisi ve bilişim teknolojileri araçları şeklinde ifade edilmiştir.

Bilişim teknolojileri ve faktörleri bazen çalışanlar tarafından süreçler içinde kullanılabilirdiği gibi bazen akıllı sistemler tarafından otomatik olarak kullanılmaktadır (Dulkadir, 2021, s. 194). Bilişim teknolojileri çevresel faktörlere duyarlı olmada, işletme içi ve dışı iletişimin sağlanmasında, çevresel faktörlere duyarlı olunmasında kritik derecede etkili olmaktadır (Elibol, 2005, s. 161). Diğer yandan bilişim teknolojilerini kullanmamak ise firmaların rekabet gücünde düşüş meydana getirmektedir (Hashim, 2007). Bu noktada firmaların giderek zorlaşan rekabet ortamlarında avantaj yakalayabilmeleri için sektör ve firma düzeyinde ihtiyaç analizleri gerçekleştirip, bunun sonuçlarından kendilerine uygun bilişim teknolojilerini seçmeleri ve bu teknolojilerin kullanım miktarını yükseltmeleri gerekmektedir (Karahana ve Bürkek, 2022, s. 83).

Literatür incelendiğinde bilişim teknolojileri kullanımıyla ilgili çalışmaların yapıldığı ve araştırmacıların konuya dikkat çektikleri görülmektedir. Bu çalışmada, bilişim teknolojileri kullanımı konusu ele alınmıştır. Çalışmada, bilişim teknolojileri kullanımının işletme performansı ve rekabet avantajı üzerine etkisini incelemek amaçlanmıştır. Çalışmanın diğer amacı ise rekabet avantajının işletme performansı üzerine etkisini test etmektir. Bu kapsamda bilişim teknolojileri kullanımı, rekabet avantajı ve işletme performansı değişkenleri bir model altında toplanmıştır. Çalışma, Kahramanmaraş'taki tekstil firmalarında görev yapan yöneticilere uygulanmıştır. Çalışmada, nicel araştırma yönteminden faydalanılmış ve veri toplama tekniği olarak anket formu kullanılmıştır. Çalışmanın verilerini analiz etmek için SPSS 23.0 yazılım programı kullanılmıştır. Bunlar, çalışmanın özgünlük ve değeri açısından önem taşımaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde bilişim teknolojileri kullanımı, işletme performansı ve rekabet avantajı konularına yer verilmiştir.

2.1. Bilişim Teknolojileri Kullanımı

Bugün firmalarda bilişim teknolojilerinin kullanımı, önemli gelişmeler içerisinde yer almaktadır (Dulkadir ve Akkoyun, 2013, s. 72). Küresel rekabet ortamındaki firmaların başarısı, etrafındaki değişimi zamanında algılayarak firmaya uyarlayabilme becerisine ve değişimin gerçekleştirilmesinde önemli paya sahip olan bilişim teknolojilerini kullanmalarına bağlıdır (Elibol, 2005, s. 161). Bilişim teknolojileri, üretimden satışa kadar firmalarda her aşamada kullanılabilir (Carbonara, 2005). Ayrıca çevresel fonksiyonları ve örgütsel işlevleri yerine getirmek amacıyla da bilişim teknolojilerinden faydalanılmaktadır (Özdemir ve Dulkadir, 2017, s. 25). Bu yönüyle bilişim teknolojilerinin kurumlar için yadsınamaz bir gelişme ve sürekli takip edilmesi gereken konu olduğu görülmektedir (Özdemir ve Dulkadir, 2017, s. 29).

Bilişim teknolojileri kavramı bilgisayarları, interneti, yazılımları, telekomünikasyonu, donanımları, elektronik ve teknoloji ürünlerini ifade etmede kullanılmaktadır (Gunasekaran vd., 2001, s. 350). Bilişim teknolojileri işle ilgili bilginin toplanması, işlenmesi, saklanması ve gerektiğinde herhangi bir yere iletimini ya da herhangi bir yerden bu bilgiye ulaşılmasını optik, elektronik gibi tekniklerle otomatik şekilde sağlayan teknolojiler bütünüdür (Akın, 1998, s. 240). Yönetimsel ve örgütsel etkinliğin sağlanmasında, bilişim teknolojileri yararlı olan önemli araçlardır (Perez-Arostegui vd., 2015, s. 4). Tippins ve Sohi (2003), bilişim teknolojileri yeterliliği boyutlarını ise bilişim teknolojileri uygulamaları, bilişim teknolojileri araçları, bilişim teknolojileri bilgisi şeklinde açıklamıştır. **Bilişim Teknolojileri Bilgisi:** Bilişim teknolojileri bilgisi, bilgisayar temelli sistemler gibi araçlarla ilgili firmanın sahip olduğu teknik bilginin derecesini belirtmektedir (Tippins ve Sohi, 2003, s. 748). **Bilişim Teknolojileri Uygulamaları:** Şirketin karar oluşturmak ve etkinliğini artırmak için bilişim teknolojilerini kullanım derecesi, bilişim teknolojileri uygulamalarını belirtmektedir (Lopez vd., 2009, s. 114). **Bilişim Teknolojileri Araçları:** Bilişim teknolojileri araçları ise bilgisayar temelli yazılım, donanım ve destek personelinin belirtmektedir (Tippins ve Sohi, 2003, s. 748-749).

Firmalardaki birçok sürecin her aşamasında bilişim teknolojilerinden yoğun biçimde yararlanılmaktadır (Dulkadir, 2021, s. 194). Nitekim üretim planlaması ve kontrolünü gerçekleştirmek amacıyla geliştirilen programlar sayesinde, birçok kompleks işlem kolay ve çabuk yapılabilmektedir. Finansal konularda tahminler yapılması, muhasebe kayıtları tutulması, planlama ve fatura hazırlama gibi faaliyetler de bilişim teknolojileri vasıtasıyla kolaylıkla ve hızla yapılabilmektedir (Tekin vd., 2005, s. 120). Bunun yanında bilişim teknolojilerinin kullanımı giderek yeni boyutlar kazanmakta ve birey hayatını olabildiği ölçüde olumlu etkilemektedir (Tecim ve Gökşen, 2009, s. 2237). Bu doğrultuda bilişim teknolojileri kullanımının sunmuş olduğu imkânların toplumun tamamına yayılmasıyla bilgi ve refah seviyesinde artış yaşanacaktır. Çalışma hayatında bilişim teknolojilerinden efektif ve sürekli faydalanmak bilgi toplumuna dönüşüm sürecine katkıda bulunacaktır (Karahana ve Bürkek, 2022, s. 82).

2.2. İşletme Performansı

Değişen çevre koşullarıyla birlikte rekabetin daha etkin hale gelmesi, birçok firma için tehdit oluşturmuştur (Becker ve Gethart, 1996, s. 779). Çalkantılı ve değişen çevrenin talep ve isteklerini kendi yetkinliklerini keşfederek karşılayan firmalar, rekabet ortamında başarı elde

edeceklerdir (Küçükler ve Yıldırım, 2022, s. 929). Hızla değişen bir çevrede firmaların yaşama şansları giderek güç hale gelmektedir. Bu noktada örgütsel performans böyle bir ortamda faaliyetlerini sürdürmek isteyen firmaların, uzun vadede kalıcı olmasını sağlayan unsurlardan biridir (Yeşil vd., 2021, s. 30). Firmaların varlıklarını sürdürmeleri beklenmeyen durumlara karşı kendilerine özgü beceriler belirlemek ve bunu performanslarına yansıtılmalarına bağlıdır (Küçükler ve Yıldırım, 2022, s. 929). Bu yönüyle rekabetçi piyasalarda var olma mücadelesinde anahtar faktör haline gelen örgütsel performansın geliştirilmesi, firmalar için bir zorunluluk olmuştur (Choi vd., 2021, s. 182). Firmalar değişen rekabet koşullarında varlıklarını sürdürebilmek adına performans ve bunun gelişimine önem vermeye başlamışlardır (Çalışkan vd., 2011, s. 364). Firmanın müşterinin talep, öneri ve şikâyetlerine hangi çeviklik ve kalitede yanıt verebildiği, beşerî sermayesi başta olmak üzere kaynaklarını ne ölçüde optimum kullandığı ve değişime ne ölçüde adapte olabildiği reflekslerinin birleşimi işletme performansını ifade etmektedir (Yaralıoğlu, 2001). İşletme performansının artması, firmaların sürekliliğinin sağlanması açısından önemlidir (İpçioğlu ve Kahya, 2016, s. 197). İşletme performansının en üst seviyeye getirilmesi de kurumun rekabet gücünün yükselmesi adına güçlü bir temel yaratacaktır (Kanıbir, 2004, s. 79). Örgütsel performansın fazla olduğu yapıların ise işgörenleri ile yöneticileri arasında güven, iletişimde kalite, iş doyumu, işyeri bağlılığı ve örgüt motivasyonunun üst seviyede olduğu görülmüştür (Çalışkan vd., 2011).

2.3. Rekabet Avantajı

20. yüzyılın sonunda dünya ekonomisi zenginlik ve ekonomik büyüme gibi unsurlar üzerinde belirleyici etkisi bulunan birtakım değişikliklerden geçmeye başlamıştır (Chaharbaghi ve Cripps, 2006). Küreselleşmeyle birlikte ticaret ve rekabet anlayışında farklılaşmalar meydana gelmiş ve rekabet büyük bir alana yayılmıştır. Bu kapsamda firmalar rekabet edebilmek için maliyet, kalite, yenilikçilik gibi konularda üstün olmak ve müşterilerin isteklerini hızla gidermek ve onlara değer yaratmak zorunda kalmışlardır (Bakan ve Şekkeli, 2016, s. 57). Rekabet yoğunluğunun artması sonucunda ise mevcut müşterileri elde tutmak, yeni müşteriler kazanmak için rekabet etmekten daha az maliyetli hale gelmiş ve sürdürebilir rekabet üstünlüğü yakalamada önemli olmuştur (Sheth ve Parvatiyar, 1995, s. 411). Tanım olarak rekabet avantajı, şirketlerin piyasalarda daha etkili şekilde rekabet edebilmesini sağlayan kaynak ya da yetenek şeklinde ifade edilebilir (Jap, 2001, s. 19). Rekabet avantajının yakalanmasını sağlayan tüm değer artırıcı çalışmalar, faktörler, analizler ve geliştirilen stratejilerin hepsi rekabet avantajının unsurlarıdır (Sözbilir, 2013, s. 148). Firmaların başarısı ya da başarısızlığı altında yatan nedenin rekabet olduğunu söylemek gerekir (Porter, 1985). Firmaların kazanım sağlamak istedikleri esas şey rekabet avantajı yakalayıp uzun dönemli olarak hayatlarını sürdürmektir (Hurst, 2000, s. 50). Ayrıca bir firmanın rekabet avantajı, dış çevresindeki riskler ve fırsatlardan faydalanmak için izlediği stratejiden kaynaklanır. Bu kapsamda firmanın rekabet avantajı ne derece fazla olur ise stratejik başarı olasılığının bir o kadar fazla olduğunu belirtmek gerekir (Robinson ve Minikin, 2012, s. 141).

3. HİPOTEZ GELİŞTİRME VE ARAŞTIRMA MODELİ

Bu bölümde bilişim teknolojileri kullanımı, işletme performansı ve rekabet avantajı arasındaki ilişki ve etkiler incelenecektir.

Teknolojik, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan hızlı ve sürekli değişimin firmalara etkisi bulunmaktadır. Bu değişime adapte olma çabalarının sonucunda firmaların rekabet aracı olarak kullanmaya başladığı bilişim teknolojileri kavramının, işletme performansına etkilerinin ölçülmesi bir zorunluluk olarak önümüze çıkmaktadır (Demirsel, 2014, s. 289). Bilişim teknolojileri kullanımının, ölçekleri önemli olmaksızın firmaların performansı üzerinde etkisi bulunmaktadır (Güleş vd., 2003, s. 62). Literatür incelendiğinde Güleş vd. (2003, s. 76), yaptığı

çalışmada işletme çalışanlarının, bilişim teknolojilerinin işletme performansını yükselttiği hususunda ortak bir görüşe sahip olduklarını belirlemişlerdir. Özdemir ve Dulkadir (2017, s. 29), çalışmada bilişim teknolojilerinin dışsal odaklanma amaçlı işlevleri ve bilişim teknolojilerinin içsel bütünleşme amaçlı işlevlerinin örgütsel performansı anlamlı bir şekilde etkilediğini görmüşlerdir. Tippins ve Sohi (2003, s. 745), örgütsel öğrenmenin bilişim teknolojileri yeterliliği ve firma performansı arasındaki aracı etkide anlamlı bir rolünün bulunduğunu saptamışlardır. Buna karşın Bülbül vd. (2014, s. 104) yaptığı çalışmada, bilişim teknolojileri ile işletme genel performansı arasında doğrudan bir ilişki bulunmadığını tespit etmişlerdir. Chae vd. (2014, s. 305) çalışmada, bilişim teknolojileri ile firma performansı arasında önemli bir ilişki bulunmadığını belirtmişlerdir.

Buradan hareketle bu çalışmada, bilişim teknolojileri kullanımının (bilişim teknolojileri bilgisi, bilişim teknolojileri uygulamaları ve bilişim teknolojileri araçları) işletme performansını etkileyeceği varsayımında bulunulmuş ve aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

H1. Bilişim teknolojileri bilgisi işletme performansını pozitif yönde etkiler.

H2. Bilişim teknolojileri uygulamaları işletme performansını pozitif yönde etkiler.

H3. Bilişim teknolojileri araçları işletme performansını pozitif yönde etkiler.

Değişimin itici gücünü teknolojik gelişmelerin meydana getirdiğini ifade etmek gerekir. Teknolojik gelişmelerin, endüstride rekabetin yapısını değiştirebilmesi mümkündür (Kanter, 1999, s. 124). Rekabetin hızla yükseldiği bir ortamda teknolojik üstünlük sağlayabilen firmalar, rekabet güçlerini de artırmaktadırlar (Özel ve Öztemel, 2018, s. 424). Bu noktada gelişmekte olan ülkelerin bilişim teknolojilerinin kullanımını artırması, bu ülkelerin gelişim ve rekabet gücünü pozitif olarak etkileyecektir (Orhan ve Yılmaz-Genç, 2018, s. 269). Literatür incelendiğinde Aslan ve Özata (2007, s. 22) yaptığı çalışmada, bilişim teknolojileri kullanım düzeyi ile rekabet gücü arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu saptamışlardır. Sözbilir (2013, s. 230-231) çalışmada, bilişim teknolojileri uygulamaları ve bilişim teknolojileri araçlarının rekabet avantajını pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Bilişim teknolojileri ile rekabetçi avantaj ilişkisinde bilgi yönetiminin kısmi aracılık etkisi bulunduğunu görmüştür. Buna karşın bilişim teknolojilerinin rekabetçi avantajı etkilemediğini belirlemiştir. Bilişim teknolojileri bilgisinin rekabet avantajını etkilemediğini saptamıştır.

Buradan hareketle bu çalışmada, bilişim teknolojileri kullanımının (bilişim teknolojileri bilgisi, bilişim teknolojileri uygulamaları ve bilişim teknolojileri araçları) rekabet avantajını etkileyeceği varsayımında bulunulmuş ve aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

H4. Bilişim teknolojileri bilgisi rekabet avantajını pozitif yönde etkiler.

H5. Bilişim teknolojileri uygulamaları rekabet avantajını pozitif yönde etkiler.

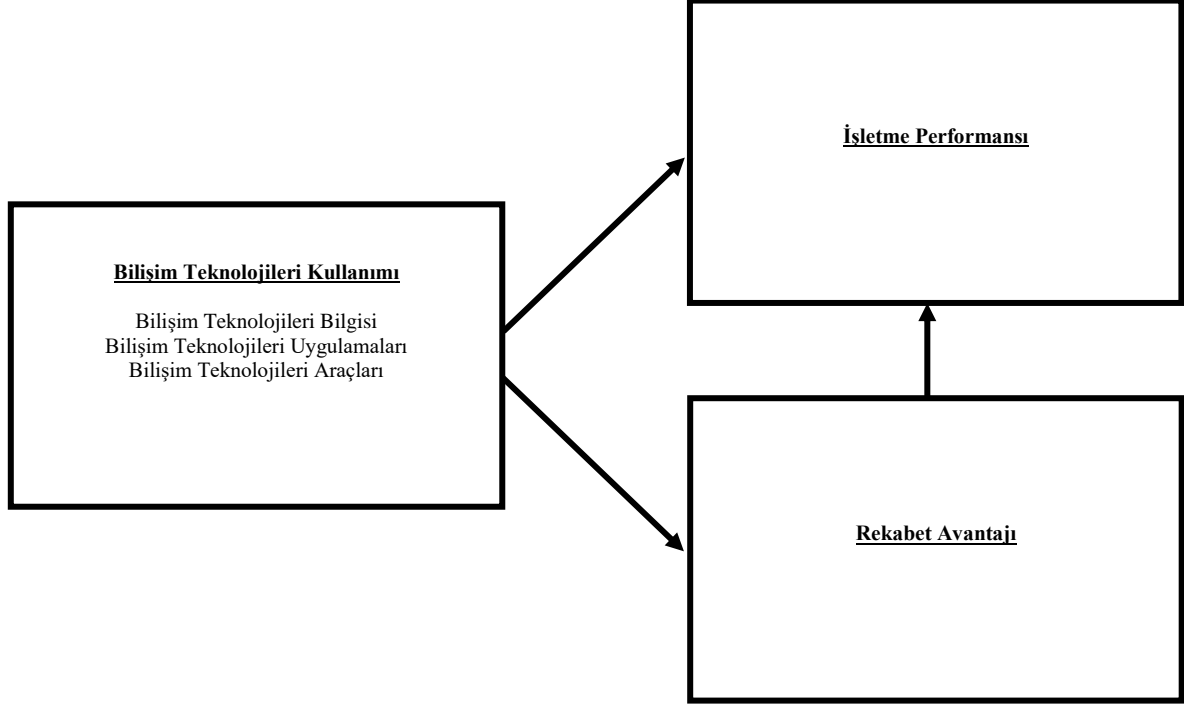
H6. Bilişim teknolojileri araçları rekabet avantajını pozitif yönde etkiler.

Rekabet ortamında uzun süre ayakta kalmak isteyen firmalar yalnızca teknolojik yeniliklere uyum sağlamakla kalmayıp, bu firmalar performanslarını da yükseltmelidirler (Bakan ve Kelleroğlu, 2003, s. 76). Kothandaraman ve Wilson (2001) rekabet avantajı yaratmanın, firmanın oldukça yüksek bir performans sunma yeteneği ve bu yeteneğin firmanın teknoloji ve iş alanındaki gücünden kaynaklandığını ifade etmişlerdir (Kothandaraman ve Wilson, 2001, s. 379). Nitekim rekabet avantajı, firmanın yetenek ve kaynaklarını kullanarak ortaya çıkan ekonomik değeri gösterirken, performans bu yetenek ya da kaynakları ticarileştirmekten sağlanan ekonomik değeri yansıtmaktadır (Newbert, 2008). Literatür rekabet avantajı ile işletme performansı arasında pozitif bir etki olduğunu birçok defa ortaya koymuştur (Örnek, Li vd., 2006; Raduan vd., 2009; Agha vd., 2012). Bununla birlikte Tuan ve Yoshi (2010) yaptığı çalışmada, rekabet avantajının performansı pozitif yönde etkilediğini tespit

etmişlerdir. Koban ve Eken-İşcioglu (2020, s. 45) çalışmasında, rekabet avantajının işletme performansını pozitif yönde etkilediğini saptamışlardır.

Buradan hareketle bu çalışmada, rekabet avantajının işletme performansını etkileyeceği varsayımında bulunulmuş ve aşağıdaki hipotez kurulmuştur.

H7. Rekabet avantajı işletme performansını pozitif yönde etkiler.

Şekil 1. Araştırma modeli

4. YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın amacına, kısıtlılıklarına, yöntemi, evreni ve örnekleme, ölçeklerine ve analizlerine ilişkin bilgiler açıklanmıştır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada bilişim teknolojileri kullanımı, işletme performansı ve rekabet avantajı konuları ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, bilişim teknolojileri kullanımının işletme performansı ve rekabet avantajı üzerine etkisini test etmektir. Çalışmanın diğer amacı ise rekabet avantajının işletme performansı üzerine etkisini incelemektir.

4.2. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Bu çalışma sadece Kahramanmaraş'taki tekstil firmalarında çalışan yöneticiler üzerinde uygulanmıştır. Katılımcıların bir kısmı anket formunu yanlış ve eksik doldurmuşlardır. Katılımcıların bazıları ise anket formunu doldurmak istememişlerdir. Bu durum, anket formlarının geri dönüş oranını olumsuz etkilemiş ve çalışmanın en önemli kısıtlılıklarını meydana getirmiştir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örnekleme

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemine başvurulmuş ve veri toplama tekniği olarak anket formundan faydalanılmıştır. Hazırlanan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, demografik özellikler ve firma özelliklerini ölçmeye ilişkin dokuz bulunmaktadır.

İkinci bölümde bilişim teknolojileri kullanımına, üçüncü bölümde işletme performansına ve dördüncü bölümde rekabet avantajına ilişkin ifade ölçmek için 5'li Likert tip kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini, Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı tekstil firmaları oluşturmuştur. Evren belirlenirken KMTSO 2022 yılı verileri dokuma ve boya kasar sanayi, iplik sanayi, örme ve konfeksiyon sanayi esas alınmıştır. Nitekim firma sayısı 407 olup, firmalardaki yönetici sayısı yaklaşık 1628'dir. Örneklemi ise tekstil firmalarındaki yöneticiler meydana getirmiştir. Bu noktada, %95 güven seviyesinde %5 kabul edilebilir hataya göre hesaplanan örneklem sayısı ise 1628 firma için 311'dir (Büyüköztürk vd., 2012).

4.4. Araştırmanın Ölçekleri

Bu çalışmada bilişim teknolojileri ölçeği, işletme performansı ölçeği ve rekabet avantajı ölçeği olmak üzere 3 ölçekten faydalanılmıştır. Ölçeklerle ilgili bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Bilişim Teknolojileri Ölçeği: Bu çalışmada, Glazer (1991)'in kullandığı ve Türkçe'ye Sözbilir (2013)'in uyarladığı ölçekten faydalanılmıştır. Bu ölçek, 15 ifade ve 3 boyuttan oluşmaktadır.

İşletme Performansı Ölçeği: Bu çalışmada, Watkins ve Marsick (1993)'ten uyarlanan ölçekten faydalanılmıştır. Bu ölçek, 12 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır.

Rekabet Avantajı Ölçeği: Bu çalışmada, Chen (2008)'in geliştirdiği ve Damar ve İraz (2020)'in Türkçe'ye uyarladığı ölçekten faydalanılmıştır. Bu ölçek, 11 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır.

4.5. Araştırmanın Analizleri

Bu çalışmanın verilerini analiz etmek için SPSS 23.0 yazılım programından faydalanılmıştır.

5. BULGULAR

Bu çalışmanın verileri frekans, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleriyle test edilmiştir. Bu analizlere ve yorumlarına aşağıda yer verilmiştir.

5.1. Frekans Analizi

Bu çalışmada, demografik özellikler ve firma özelliklerine ilişkin sorulara verilen cevaplar, frekans analiziyle test edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Frekans analizi

Demografik Özellik	Kategori	N	%
Cinsiyet	Bayan	119	33,9
	Bay	231	66,1
Medeni Durum	Evlü	272	77,8
	Bekâr	78	22,2
	18-24	54	15,4
Yaş Aralığı	25-30	171	48,7
	31-35	110	31,6
	36-40	15	4,3
	Lise ve Altı	33	9,4
Eğitim Düzeyi	Ön Lisans	73	20,8
	Lisans	209	59,5
	Yüksek Lisans	35	10,3
	İnsan Kaynakları	66	18,8
Departman	Finans/Muhasebe	119	33,9
	Ar-Ge	1	,3
	Bilgi İşlem	34	9,7
	Pazarlama	65	18,5
	Ürün/Hizmet Üretimi	57	16,2
	Diğer	9	2,6

Statü	Üst Kademe	109	31,1
	Orta Kademe	177	50,7
	Alt Kademe	65	18,2
Firma Özelliği	Kategori	N	%
Firma Büyüklüğü	Küçük Firma	48	13,7
	Orta Firma	131	37,3
	Büyük Firma	165	47,3
	Uluslararası Firma	6	1,7
Ana Faaliyet Alanı	İplik	7	2,0
	Pamuk İpliği	1	,3
	Tekstil	331	94,6
	Tekstil ve Makine	10	2,8
	Tekstil, Kâğıt, Çimento	1	,3
Ar-Ge Çalışma Durumları	Evet	48	13,7
	Hayır	303	86,3

Tablo 1’deki frekans analizi incelendiğinde katılımcıların 119’unu (%33,9) bayanların ve 231’ini (%66,1) bayların oluşturduğu görülmüştür. Bu sonuç, bayanların az sayıda olduğunu göstermiştir. Katılımcıların 78’inin (%22) bekâr ve 272’sinin (%77,8) evli olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, evli katılımcıların çoğunlukta olduğunu göstermiştir. Katılımcıların 171’inin (%48,7) 25-30, 110’unun (%31,6) 31-35, 54’ünün (%15,4) 18-24 ve 15’inin (%4,3) 36-40 yaş aralığında dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Katılımcılardan 33’ünün (%9,4) lise ve altı ve 209’unun (%59,5) lisans eğitim düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan 119’unun (%33,9) finans ve muhasebe, 66’sının (%18,8) insan kaynakları, 65’inin (%18,5) pazarlama, 57’sinin (%16,2) ürün/hizmet üretimi, 34’ünün (%9,7) bilgi işlem, 9’unun (%2,6) diğer ve 1’inin (%0,3) Ar-Ge departmanında çalıştığı saptanmıştır. Bu sonuç, Ar-Ge departmanında çalışanların az sayıda olduğunu göstermiştir. Katılımcılardan 65’inin (%18,2) alt kademede, 77’sinin (%50,7) orta kademede ve 109’unun (%31,1) üst kademede çalıştığı belirlenmiştir. Bu sonuç, orta kademede çalışan yöneticilerin az sayıda olduğunu göstermiştir. Firmalardan 6’sının (%1,7) uluslararası, 165’inin (%47,3) büyük, 48’inin (%13,7) küçük ve 131’inin (%37,3) orta büyüklükte olduğu tespit edilmiştir. Firmaların ana faaliyet alanlarından 331’i (%94,6) tekstil, 10’u (%2,8) tekstil ve makine, 7’si (%2,0) iplik, 1’i (%0,3) pamuk ipliği ve 1’i (%0,3) tekstil, kâğıt, çimento olarak saptanmıştır. Firmalardan 48’inin (%13,7) Ar-Ge çalışması yaptığı belirlenirken, 303’ünün (%86,3) Ar-Ge çalışması yapmadığı görülmüştür.

5.2. Güvenirlilik Analizi

Bir ölçme aracıyla farklı zamanlarda ulaşılan ve aynı nesnelere ilgili bir grup ölçüm ile ikinci grup ölçüm arasındaki tutarlılık eğimi, o aracın güvenirliliğini göstermektedir (Ergin, 1995). Bu çalışmada bilişim teknolojileri ölçeği, işletme performansı ölçeği ve rekabet avantajı ölçeği güvenirlilik analiziyle test edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Güvenirlilik analizi

Değişken	İfade Sayısı	Cronbach’s Alpha (α) Katsayısı
Bilişim Teknolojileri Bilgisi	4	,863
Bilişim Teknolojileri Araçları	5	,873
Bilişim Teknolojileri Uygulamaları	5	,856
İşletme Performansı	12	,934
Rekabet Avantajı	11	,929

Tablo 2’deki Cronbach’s Alpha (α) katsayıları incelendiğinde bilişim teknolojileri bilgisi (,863), bilişim teknolojileri araçları (,873), bilişim teknolojileri uygulamaları (,856), işletme performansı (,934) ve rekabet avantajı (,929) olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilir düzeyde olduğunu göstermiştir.

5.3. Korelasyon Analizi

İki değişken arasındaki ilişkinin yönü ve gücüne dair inceleme yapmak amacıyla korelasyon analizinden faydalanılır (Bayram, 2004, s. 115). Bu çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle test edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Korelasyon analizi

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	BTB	BTU	BTA	RA	İP
BTB	3,576	,869	1				
BTU	3,708	,792	,853**	1			
BTA	3,760	,807	,825**	,899**	1		
RA	3,717	,784	,713**	,785**	,796**	1	
İP	3,638	,799	,572**	,636**	,672**	,758**	1

Not: ** $p < 0,01$

Not: BTB= Bilişim Teknolojileri Bilgisi, BTU= Bilişim Teknolojileri Uygulamaları, BTA= Bilişim Teknolojileri Araçları, RA= Rekabet Avantajı, İP= İşletme Performansı

Tablo 3'teki korelasyon analizi incelendiğinde bilişim teknolojileri bilgisi ile rekabet avantajı ($r = ,713$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Bilişim teknolojileri uygulamaları ile rekabet avantajı ($r = ,785$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bilişim teknolojileri araçları ile rekabet avantajı ($r = ,796$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bilişim teknolojileri bilgisi ile işletme performansı ($r = ,572$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bilişim teknolojileri uygulamaları ile işletme performansı ($r = ,636$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Bilişim teknolojileri araçları ile işletme performansı ($r = ,672$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Rekabet avantajı ile işletme performansı ($r = ,758$; $p < 0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

5.4. Regresyon Analizi

İki değişken arasındaki ilişki basit regresyon analizi olarak adlandırılırken, ikiden çok değişken arasındaki ilişki çoklu regresyon analizi şeklinde nitelendirilmektedir (Çakıcı vd., 2015, s. 243). Bu çalışmada, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerine etkisi regresyon analiziyle test edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen hipotezleri (H1. Bilişim teknolojileri bilgisi işletme performansını pozitif yönde etkiler), (H2. Bilişim teknolojileri uygulamaları işletme performansını pozitif yönde etkiler) ve (H3. Bilişim teknolojileri araçları işletme performansını pozitif yönde etkiler) test etmek için regresyon analizi yapılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Bilişim teknolojileri bilgisinin, bilişim teknolojileri uygulamalarının ve bilişim teknolojileri araçlarının işletme performansını etkilemesine ilişkin regresyon analizi

Bağımlı Değişken: İşletme Performansı

	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	t	p	F	R ²	ΔR ²	Durbin-Watson
	B	Standart Hata	β						
Sabit	1,073	,155		6,937	,000				
BTB	-,003	,071	-,003	-,036	,971				
BTU	,168	,102	,167	1,649	,100	97,282	,457	,452	1,596
BTA	,518	,092	,524	5,606	,000				

Not: BTB= Bilişim Teknolojileri Bilgisi, BTU= Bilişim Teknolojileri Uygulamaları, BTA= Bilişim Teknolojileri Araçları

Tablo 4'teki regresyon analizi incelendiğinde bilişim teknolojileri araçlarının ($\beta=,524$; $p<0,05$) işletme performansını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Bilişim teknolojileri bilgisinin ($\beta=-,003$; $p>0,05$) ve bilişim teknolojileri uygulamalarının ($\beta=,167$; $p>0,05$) işletme performansını etkilemediği belirlenmiştir. İşletme performansına ait varyansın %45,7'si bilişim teknolojileri bilgisi, bilişim teknolojileri uygulamaları ve bilişim teknolojileri araçları tarafından açıklanmaktadır. Bu doğrultuda H3 kabul edilirken, H1 ve H2 reddedilmiştir.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen hipotezleri (H4. Bilişim teknolojileri bilgisi rekabet avantajını pozitif yönde etkiler), (H5. Bilişim teknolojileri uygulamaları rekabet avantajını pozitif yönde etkiler) ve (H6. Bilişim teknolojileri araçları rekabet avantajını pozitif yönde etkiler) test etmek için regresyon analizi yapılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Bilişim teknolojileri bilgisinin, bilişim teknolojileri uygulamalarının ve bilişim teknolojileri araçlarının rekabet avantajını etkilemesine ilişkin regresyon analizi

Bağımlı Değişken: Rekabet Avantajı

	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>R</i> ²	ΔR^2	Durbin-Watson
	<i>B</i>	Standart Hata	β						
Sabit	,672	,120		5,591	,000				
BTB	0,58	,056	,064	1,036	,301				
BTU	,318	,079	,324	4,011	,000	224,458	,660	,657	1,840
BTA	,441	,072	,454	6,142	,000				

Not: BTB= Bilişim Teknolojileri Bilgisi, BTU= Bilişim Teknolojileri Uygulamaları, BTA= Bilişim Teknolojileri Araçları

Tablo 5'teki regresyon analizi incelendiğinde bilişim teknolojileri uygulamalarının ($\beta=,324$; $p<0,05$) ve bilişim teknolojileri araçlarının ($\beta=,454$; $p<0,05$) rekabet avantajını pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Bilişim teknolojileri bilgisinin ($\beta=,064$; $p>0,05$) rekabet avantajını etkilemediği tespit edilmiştir. Rekabet avantajına ait varyansın %66,0'sı bilişim teknolojileri bilgisi, bilişim teknolojileri uygulamaları ve bilişim teknolojileri araçları tarafından açıklanmaktadır. Bu doğrultuda H5 ve H6 kabul edilirken, H4 reddedilmiştir.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen hipotezi (H7. Rekabet avantajı işletme performansını pozitif yönde etkiler) test etmek için regresyon analizi yapılmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Rekabet avantajının işletme performansını etkilemesine ilişkin regresyon analizi

Bağımlı Değişken: İşletme Performansı

	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	<i>R</i> ²	ΔR^2
	<i>B</i>	Standart Hata	β					
Sabit	,767	,135		5,677	,000			
RA	,772	,036	,758	21,705	,000	741,114	,574	,573

Not: RA= Rekabet Avantajı

Tablo 6'daki regresyon analizi incelendiğinde rekabet avantajının ($\beta=,758$; $p<0,05$) işletme performansını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Rekabet avantajına ait varyansın %57,4'ü işletme performansı tarafından açıklanmaktadır. Bu doğrultuda H7 kabul edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma yaşamında bir insanın çalıştığı işyerlerinden binlerce insanın çalıştığı büyük firmalara kadar her büyüklükteki firma, bilişim teknolojilerini kullanma ihtiyacı hissetmektedir (Acılar, 2009, s. 12). Kurumların faaliyetlerinde daha iyiye ulaşabilmesi, bilişim teknolojilerini bünyelerini aktarmalarını bağlı görünmektedir (Özdemir ve Dulkadir, 2017, s. 29). Bilişim teknolojilerinin stratejik kaynak haline gelmesiyle firmalar, rekabet koşullarına adapte olmak adına bilişim teknolojilere yönelerek, yatırımlarını bu yönde gerçekleştirmeye başlamışlardır

(Earl, 1991, s. 33; Akt. Durdu ve İpek, 2020, s. 107). Literatüre bakıldığında bilişim teknolojileri kullanımıyla ilgili teorik ve ampirik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada bilişim teknolojileri kullanımı konusu üzerinde önemle durulmuştur. Bilişim teknolojileri kullanımıyla birlikte işletme performansı ve rekabet avantajı çalışmanın diğer değişkenlerini oluşturmuştur. Çalışmada, bilişim teknolojileri kullanımının işletme performansı ve rekabet avantajı üzerine etkisi test edilmiştir. Rekabet avantajının işletme performansı üzerine etkisi incelenmiştir. Bu sonuçlara ise aşağıda yer verilmiştir.

Bu çalışmada, bilişim teknolojileri araçlarının işletme performansını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgu, çalışmadan beklenen sonucun teyit edildiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, (H3) kabul edilmiştir. Fakat bilişim teknolojileri bilgisinin ve bilişim teknolojileri uygulamalarının işletme performansını etkilemediği görülmüştür. Bu bulgular, çalışmadan beklenen sonuçların teyit edilemediğini göstermiştir. Bu doğrultuda, (H1) ve (H2) reddedilmiştir. Konuyla ilgili olarak yapılan başka bir çalışma incelendiğinde Tippins ve Sohi (2003, s. 745), örgütsel öğrenmenin bilişim teknolojileri yeterliliği ve firma performansı arasındaki aracı etkide anlamlı bir rolünün bulunduğunu saptamışlardır. Küresel rekabet ortamında bir firmanın başarı sağlayabilmesi ve ayakta kalabilmesi, yüksek performansta çalışabilmesi ve performanslarını etkin biçimde yönetebilmesine bağlıdır (Öztürk, 2016). Bu noktada, teknolojiyi özellikle bilişim teknolojilerini kurum içi süreçlerine uyarlayabilen firmalar performans artışları elde edebilecekler; yeni ürün ve hizmetlerin, yeni iş yollarının, yeni çalışma sistemlerinin, yeni bilgi edinme yollarının yaratılması gibi yararlar gündeme gelebilecektir (Demirsel, 2014, s. 280).

Bu çalışmada, bilişim teknolojileri uygulamalarının ve bilişim teknolojileri araçlarının rekabet avantajını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, çalışmadan beklenen sonuçların teyit edildiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, (H5) ve (H6) kabul edilmiştir. Fakat bilişim teknolojileri bilgisinin rekabet avantajını etkilemediği belirlenmiştir. Bu bulgu, çalışmadan beklenen sonucun teyit edilemediğini göstermiştir. Bu doğrultuda, (H4) reddedilmiştir. Literatür incelendiğinde bu bulgularla paralellik gösteren başka bir çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Sözbilir (2013, s. 230-231), bilişim teknolojileri uygulamalarının ve bilişim teknolojileri araçlarının rekabet avantajını pozitif yönde etkilediğini saptarken, bilişim teknolojileri bilgisinin rekabet avantajını etkilemediğini belirlemiştir. Teknolojik gelişme ile rekabet gücünün kazanılması, teknolojik ilerlemeyi teşvik etmektedir (Esen, 2010, s. 18). Firmalar arası hatta ülkelerarası yaşanan rekabette, bilişim teknolojilerindeki gelişimin etkisi oldukça dikkat çekmektedir (Porter ve Millar, 1985, s. 9-10). İşletmelerin büyük bölümü verimlilik, etkinlik, rekabet güçlerini geliştirmek adına bilişim teknolojisine güvenirken, birçok önemli görevin başarılmasında bilişim teknolojileri temel rolü üstlenmektedir (Barnatt, 1996, s. 1).

Bu çalışmada, rekabet avantajının işletme performansını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgu, çalışmadan beklenen sonucun teyit edildiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, (H7) kabul edilmiştir. Literatür incelendiğinde başka bir çalışmada benzer sonuca ulaşıldığı görülmüştür. Koban ve Eken-İşcioğlu (2020, s. 45), rekabet avantajının işletme performansını pozitif yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Yüksek performanslı çalışanlar, örgüt performansının yükselmesini sağlamakta ve bu artış firmalar için büyük önemi olan rekabet gücünü artırmaktadır (Krishnan, 2002). Yoğunlaşan rekabet ve çevresel belirsizlik ortamlarında sürdürülebilir rekabet avantajının yakalanabilmesi ve bunun olabildiğince korunabilmesiyle örgütsel performansın göstergelerinde pozitif sonuçlara ulaşılabilmektedir (Burak ve Deniz, 2021, s. 51).

Bu çalışmanın sonuçlarını genel olarak değerlendirmek gerekirse; bilişim teknolojileri araçlarının işletme performansını; bilişim teknolojileri uygulamalarının ve bilişim teknolojileri araçlarının rekabet avantajını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Bilişim teknolojileri bilgisinin ve bilişim teknolojileri uygulamalarının işletme performansını; bilişim teknolojileri bilgisinin rekabet avantajını etkilemediği belirlenmiştir. Rekabet avantajının işletme performansını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Buradan hareketle araştırmacılara ve uygulayıcılara öneride bulunmak faydalı olacaktır. Bu çalışmanın sadece Kahramanmaraş'taki tekstil firmalarında çalışan yöneticilere yapılması önemli bir kısıtını oluşturduğu için sonuçlarla ilgili genelleme yapılamamıştır. Dolayısıyla gelecekte yapılacak çalışmaların daha geniş katılımlı örneklem grupları, değişik işkolları veya sektörlerde gerçekleştirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acılar, A. (2009). Kobi'lerde bilişim teknolojileri güvenliği sorunu: Tehditler ve önlemler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1), 1-16. <https://dergipark.org.tr/en/pub/akuiibfd/issue/1627/20380>
- Afari-Kumah, E. ve Tanye, H.A. (2009). Tertiary students view on information and communications technology usage in Ghana. *Journal of Information Technology Impact*, 9(2), 81-90. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/4740339/jiti.v9n2.081-090-libre.pdf?>
- Agha, S., Alrubaiee, L. ve Jamhour, M. (2012). Effect of core competence on competitive advantage and organizational performance. *International Journal of Business and Management*, 7(1), 192-204. <https://www.researchgate.net/profile/Laith-Alrubaiee/publication>
- Akın, H.B. (1998). Bilişim teknolojilerinin evrimi ve bilişim teknolojilerinin çağdaş işletmelerde stratejik yönetim üzerindeki etkileri. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 239-253. <https://opendata.uni-halle.de/bitstream/1981185920/109497/31/688785468.pdf>
- Aslan, Ş. ve Özata, M. (2007). Kobi'lerde bilgi teknolojisi kullanımının, rekabet gücü, yenilikçilik, girişimcilik ve pazarlama kapasitesiyle ilişkileri: Otomotiv sektöründe bir araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 15-28. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/50370>
- Bakan, İ. ve Kelleroğlu, H. (2003). Performans değerlendirme: Çalışanların performans değerlendirme uygulamalarından beklentileri konusunda bir alan çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 103-127. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/195043>
- Bakan, İ. ve Şekkeli, Z.H. (2016). Lojistik koordinasyon yeteneği, lojistik inovasyon yeteneği ve müşteri ilişkileri (MİY) yeteneği ile rekabet avantajı ve lojistik performans arasındaki ilişki: Bir alan araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 39-68. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/en/download/article-file/107749>
- Barnatt, C. (1996). *Management Strategy and Information Technology: Text and Readings*. London: International Thomson Business Press.
- Bayram, N. (2004). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Becker, B. ve Gerhart, B. (1996). The Impact of human resource management on organizational performance: Progress and prospects. *Academy of Management Journal*, 39(4), 779-801. <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.5465/256712>
- Bieser, J.C.T. ve Hilty, L.M. (2018). Assessing indirect environmental effects of information and communication technology (ICT): A Systematic literature review. *Sustainability*, 10(8), 1-19. <file:///C:/Users/sauro/Downloads/sustainability-10-02662.pdf>
- Burak, M.F. ve Deniz, R.B. (2021). Kurum Kültürü, sürdürülebilir rekabet avantajı, çevresel belirsizlik ve kurumsal performans ilişkisi: Türk ihracatçı firmaları. *International Journal of Arts & Social Studies Dergisi*, 4(6), 49-83. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1859758>
- Bülbül, H., Özçifçi, V. ve Özoğlu, B. (2014). Tedarik zinciri ve işletme performansına bilişim teknolojilerinin etkisi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 95-106. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/185094>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Carbonara, N. (2005). Information and communication technology and geographical clusters: Opportunities and spread. *Technovation*, 25(2005), 213-222. [https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1016/S0166-4972\(03\)00095-6](https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1016/S0166-4972(03)00095-6)
- Ceyhun, Y. ve Çağlayan, M.U. (1997). *Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Chae, H.C., Koh, C.E. ve Prybutok, V.R. (2014). Information technology capability and firma performance: Contradictory findings and their possible causes. *MIS Quarterly*, 38(1), 305-326. file:///C:/Users/sauro/Downloads/MISQChaeKohPrybutok_10689.pdf
- Chaharbaghi, K. ve Cripps, S. (2006). Intellectual capital: Direction, not blind faith. *Journal of Intellectual Capital*, 7(1), 29-42. <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1108/14691930610639750>
- Chen, Y.S. (2008). The Positive effect of green intellectual capital on competitive advantages of firms. *Journal of Business Ethics*, 77(3), 271-286. <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1007/s10551-006-9349-1>
- Choi, W.S., Kang, S.W. ve Choi, S.B. (2021). Innovative behavior in the workplace: An Empirical study of moderated mediation model of self-efficacy, perceived organizational support, and leader-member exchange. *Behavioral Sciences*, 11(182), 1-17. <file:///C:/Users/sauro/Downloads/behavsci-11-00182.pdf>
- Çakıcı, M., Oğuzhan, A. ve Özdil, T. (2015). *İstatistik*. Bursa: Ekin.
- Çalışkan, A., Akkoç, İ. ve Turunç, Ö. (2011). Örgütsel performansın artırılmasında motivasyonel davranışların rolü: Yenilikçilik ve girişimciliğin aracılık rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 363-401. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/194469>
- Damar, A. ve İraz, R. (2020). Entelektüel sermaye ve rekabet avantajı ölçeklerinin Türkçe'ye uyarlanması ve değişkenler arasındaki ilişkiler: Kobiler üzerine bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(5), 4487-4520. <file:///C:/Users/sauro/Downloads/608a2c27-d1eb-460d-813b-7f43da0cd363.pdf>

- Demirsel, M.T. (2014). Kobi'lerde kullanılan bilişim teknolojilerinin örgütsel performansa etkileri: Konya Organize Sanayi Bölgelerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(28), 278-305. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/288834>
- Dulkadir, B. (2021). Bilişim teknolojisi tabanlı karar destek sistemleri ile iplik üretim tesislerinde üretimin planlanması. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), 193-209. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1010825>
- Dulkadir, B. ve Akkoyun, B. (2013). Bilişim teknolojilerinin işletme performansı üzerine etkileri ve Gaziantep ilinde tekstil sektöründe bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, 72-90. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/84412>
- Durdu, A. ve İpek, E. (2020). Bilgi yönetiminin işletmelere yenilik ve rekabet üstünlüğü sağlaması. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 11(43), 105-114. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ajit-e/article/746116>
- Earl, M.J. (1991). *Information Management: The Strategic Dimension* (Oxford Ins). Clarendon Press.
- Elibol, H. (2005). Bilişim teknolojileri kullanımının işletmelerin organizasyon yapıları üzerindeki etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 155-162. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1722212>
- Ergin, D.Y. (1995). Ölçeklerde geçerlik ve güvenilirlik. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(7), 125-148. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1697>
- Esen, Ş. (2010). Rekabet kavramına iktisat okulları açısından yaklaşım. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 17-26.
- Glazer, R. (1991). Marketing in an information-intensive environment: Strategic implications of knowledge as an asset. *Journal of Marketing*, 55(1991), 1-19. <https://sci-hub.se/https://www.jstor.org/stable/1251953>
- Gunasekaran, A., Love, P.E.D., Rahimi, F. ve Miele, R. (2001). A Model of investment justification in information technology projects. *International Journal of Information Management*, 21(5), 349-364. [https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1016/S0268-4012\(01\)00024-X](https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1016/S0268-4012(01)00024-X)
- Güleş, H.K., Bülbül, H. ve Çağlayan, V. (2003). Bilişim teknolojileri kullanımının işletme performansına etkisi: Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinde bir uygulama. *SÜ İİBF Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 61-83. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/289642>
- Hashim, J. (2007). Information communication technology (ICT) adoption among SME owners in Malaysia. *International Journal of Business and Information*, 2(2), 221-240. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/45485625/20-91-1-PB-libre.pdf?1462816021=&respon>
- Hurst, D.K. (2000). *Kriz ve Yenilenme*, E. Gürdemir, (Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- İpçioğlu, İ. ve Kahya, D. (2016). Bilgi yönetimi sürecinin örgütsel performansa etkisi ve otomotiv sektöründe bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(25), 179-204. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/276268>

- Jap, S.D. (2001). Perspectives on joint competitive advantages in buyer-supplier relationships. *International Journal of Research in Marketing*, 18(2001), 19-35. [https://scihub.se/https://doi.org/10.1016/S0167-8116\(01\)00028-3](https://scihub.se/https://doi.org/10.1016/S0167-8116(01)00028-3)
- Kanıbir, H. (2004). Yeni bir rekabet gücü kaynağı olarak entellektüel sermaye ve organizasyonel performansa yansımalar. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 1(3), 77-85. <file:///C:/Users/sauro/Downloads/hezarfen,+Journal+manager,+12.pdf>
- Kanter, R.M. (1999). From Spare change to real change: The Social sector as beta site for business innovation. *Harvard Business Review*, 77(3), 122.
- Karahan, M. ve Bürkek, N. (2022). Türkiye'deki işletmelerde bilişim teknolojileri kullanımı: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 71-87. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/en/download/article-file/2504042>
- Koban, E. ve Eker-İşcioglu, T. (2020). Lojistik işletmelerinin pazarlama yeteneklerinin rekabet avantajı ve işletme performansına etkisi. *UIİİD-IJEAS*, 2020(26), 35-52. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/927700>
- Kothandaraman, P. ve Wilson, D.T. (2001). The Future of competition: Value-Creating networks. *Industrial Marketing Management*, 30(4), 379-389. [https://scihub.se/https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(00\)00152-8](https://scihub.se/https://doi.org/10.1016/S0019-8501(00)00152-8)
- Krishnan, V.R. (2002). Transformational leadership and value system congruence. *International Journal of Value-Based Management*, 15(1), 19-33. file:///C:/Users/sauro/Downloads/Transformational_Leadership_and_Value_System_Congr.pdf
- Küçükler, M. ve Yıldırım, İ. (2022). İhracat yapan işletmelerin dinamik yeteneklerinin işletme performansına etkisinde örgütsel çevikliğin aracılık rolü (halıcılık sektöründe Gaziantep ili örneği). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 928-943. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1553289>
- Li, S., Ragu-Nathan, B., Ragu-Nathan, T.S. ve Rao, S.S. (2006). The Impact of supply Chain management practices on competitive advantage and organizational performance. *Omega*, 34(2006), 107-124. <https://scihub.se/https://doi.org/10.1016/j.omega.2004.08.002>
- Lopez, S.P., Peon, J.M.M. ve Camilo J.V. Ordas (2009). Information technology as an enabler of knowledge management: An Empirical analysis, knowledge management and organizational learning, *Annals of Information Systems* (Ed. William R. King), New York: Springer Science+Business Media.
- Newbert, S.L. (2008). Value, rareness, competitive advantage, and performance: A Conceptual-Level empirical investigation of the resource-based view of the firm. *Strategic Management Journal*, 29(7), 745-768. <https://scihub.se/https://doi.org/10.1002/smj.686>
- Orhan, A. ve Yılmaz-Genç, S. (2018). Bilişim teknolojisindeki gelişmenin sosyoekonomik etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 264-275. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/548917>
- Özdemir, L. (2009). *Yönetimde Bilişim Teknolojisi Etkinlik Sistemi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Özdemir, L. ve Dulkadir, B. (2017). Bilişim teknolojisi işlevlerinin örgütsel performans üzerine etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(29), 25-41. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/661170>
- Özel, S. ve Öztemel, E. (2018). İşletmelerde teknoloji yönetimi ve yetkinlik bazlı değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 409-425. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/698713>
- Öztürk, D. (2016). Tedarik Zinciri Yönetimi Süreçlerini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 6(1), 17-24. <https://ijses.org/index.php/ijses/article/view/175/181>
- Perez-Arostegui, M.N., Bustinza-Sanchez, F. ve Barrales-Molina, V. (2015). Exploring the relationship between information technology competence and quality management. *BRQ Business Research Quarterly*, 18, 4-17. <https://pdf.sciencedirectassets.com/308269/1-s2.0-S2340943615X00028/1-s2.0-S2340943614000073/main.pdf?X-Amz-Security-Token=IQoJb3>
- Porter, M.E. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Free Press.
- Porter, M.E. ve Millar, V.E. (1985). How information gives you competitive advantage. *Harvard Business Review*, 63(4), 149-160. <file:///C:/Users/sauro/Downloads/Reading%205-How%20Information%20Gives%20You%20Comp-Fall2015.pdf>
- Raduan, C.R. Uli, J., Abdullah, H. ve Ismail, A.I. (2009). A Conceptual framework of the relationship between organizational resources, capabilities, systems, competitive advantage and performance. *Research Journal of International Studies*, 12, 45-58.
- Robinson, L. ve Minikin, B. (2012). Understanding the competitive advantage of national olympic committees. *Managing Leisure*, 17(2-3), 139-154. <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1080/13606719.2012.674391>
- Sheth, J.N. ve Parvatiyar, A. (1995). The Evolution of relationship marketing. *International Business Review*, 4(4), 397-418. [https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1016/0969-5931\(95\)00018-6](https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1016/0969-5931(95)00018-6)
- Sohal A.S., Moss, S. ve Lionel, Ng. (2001). Comparing IT success in manufacturing and service industries. *International Journal of Operations & Management*, 21(1-2), 30-45. <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1108/01443570110358440>
- Sözbilir, F. (2013). *Bilişim teknolojileri, bilgi yönetimi ve inovasyon ilişkisi: Türkiye’de bir alan araştırması* (Doktora Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Tecim, V. ve Gökşen, Y. (2009). Bilişim teknolojilerinin üniversitelerde etkin kullanımı üzerine bir çalışma. *Journal of Yasar University*, 4(14), 2237-2256. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/179232>
- Tekin, M., Zerenler, M. ve Bilge, A. (2005). Bilişim teknolojileri kullanımının işletme performansına etkileri: Lojistik sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 4(8), 115-129. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/199468>

- Tippins, M.J. ve Sohi, R.S. (2003). IT competency and firm performance: Is Organizational learning a missing link? *Strategic Management Journal*, 24(8), 745-761. <https://scihub.se/https://doi.org/10.1002/smj.337>
- Tuan, N.P. ve Yoshi, T. (2010). Organizational capabilities, competitive advantage and performance in supporting industries in Vietnam. *Asian Academy of Management Journal*, 15(1), 1-21. https://www.researchgate.net/profile/Yoshi-Takahashi/publication/44035889_OR
- Watkins, K.E. ve Marsick, V.J. (1993). *Sculpting the Learning Organization: Lessons in the Art and Science of Sistematic Change*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Yaralıoğlu, K. (2001). Performans değerlendirmede analitik hiyerarşı proses. *Dokuz Eylöl Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 16(1), 129-142. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/211403>
- Yeşil, S., Demir, Z.F. ve Mavi, Y. (2021). Müşteri memnuniyeti, kurumsal imaj ve örgütsel güvenin örgütsel performansa etkisi: Bir alan araştırması. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi*, 5(1), 30-46. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1659197>

EMPLOYEES' PERCEPTION OF CRISIS AND METHODS OF COPING WITH STRESS

Geliş Tarihi : 12.07.2023

Dr. Fereshteh KARIMIVAND¹

Kabul Tarihi : 19.12.2023

Makale Türü : Derleme

Abstract

Organizations, throughout their entire development procedures, constantly face risks and crises arising as a result of not correctly assessing these risks. When businesses try to get out of a crisis with an intense working tempo, the rapid decision-making and intensification of the implementation effort deepen the crisis further with wrong practices. Thus, even if they succeed in managing the crisis, it will take a long time to recover from the jolt. Stress in organizational life is inevitable. As stress levels of employees increase in times of crisis, it is vital to develop correct coping methods. In this study, a literature review is conducted on the definition and characteristics of the crisis and stress, the organizational and environmental factors causing the crisis, and methods to cope with stress. The systematic review method is used, and articles with high numbers of citations have been taken from Google Scholar and Yök Thesis databases.

Keywords: Crisis, Crisis Process, Crisis Management, Stress in Workplace, Coping with Stress.

JEL Codes: M10, M12.

ÇALIŞANLARIN KRİZ ALGISI VE STRES İLE BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ

Özet

İşletmeler kuruluş aşamasından başlayarak, tüm değişim ve gelişim süreçlerinde, sürekli olarak riskler ve bu risklerin doğru değerlendirilmemesi sonucu ortaya çıkan krizlerle karşı karşıya kalabilmektedirler ve kriz oluşum sürecini takiben yoğun bir çalışma temposu ile bu krizden çıkma çabasına girerler. Ancak, hızlı karar alma ve uygulama çabasının yoğunlaşması neticesinde, krizin yanlış uygulamalarla daha da derinleştiği sıklıkla görülen bir problemdir. Böylece, nihayetinde krizi yönetme konusunda başarı sağlansa da, işletme geçen süre içerisinde önemli kayıplara uğramış olup sarsıntıdan kurtulması zaman alacaktır. Örgütsel hayatta stres kaçınılmazdır. Özellikle kriz dönemlerinde çalışanların stres seviyeleri arttığı için bu stresle doğru başa çıkma yöntemlerinin geliştirilmesi çok önemlidir. Bu çalışmada, işyerinde kriz ve stresin tanımı ve özellikleri, krize neden olan örgütsel ve çevresel faktörler, ve stress ile başa çıkmanın bireysel ve örgütsel yöntemleri üzerine bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada sistematik derleme yöntemi kullanılmakta olup, alıntı sayısı yüksek olan çalışmalar Google Akademik ve Yök Tez veri tabanlarından araştırmaya dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz Süreci, Kriz Yönetimi, İş Yerinde Stres, Stres ile Başa Çıkma.

JEL Kodları: M10, M12.

¹ Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fereshte_karimivand@yahoo.com, ORCID 0000-0001-8959-2097

1. INTRODUCTION

Organizations are social tools created to achieve certain goals. For an organization to be established, there should be individuals who can communicate with each other, the desire to contribute to the realization of the goals and common goals to be realized (M. Aydın, 2014a). As open systems, organizations are dependent on their ability to realize their goals and maintain their existence, to adapt to the environment they are in, to form their behaviors in line with the expectations of the environment, and to regulate the interactions of the subsystems in their structures (Dinçer, 2013). The organizational environment is constantly changing, creating dangers for organizations that cannot take the necessary precautions against environmental impacts and can't provide balance. The success of businesses depends largely on seeing these dangers beforehand and evaluating them.

Organizations may face threats and crises from various organizational and environmental sources. Because of its destructive effects, the ability of administrators to cope with the crisis is of vital importance due to the pain of the organization (Can, 2011). The crisis experienced in organizations from time to time, also causes the organizational functioning to deteriorate and daily practices to become ineffective. The most important responsibility of the manager is to avoid a crisis or successfully resolve a challenge. To get out of the crisis advantageously, the organization needs to be prepared before the crisis begins. Managers must prepare their companies to be able to respond as quickly as possible. Crisis-ready organizations have some main characteristics. For example, they have effective crisis intervention and coping plans, effective crisis management infrastructures, and they evaluate crises rationally.

Managing a crisis effectively depends on crisis preparedness first and then a strong response plan (M. Aydın, 2014b). It would not be right to think that an ideal organization will not have a crisis. The crisis is inherently unpredictable. Successful organizations may also experience crises from time to time, but they can get out of this process with the least damage by being prepared and applying the necessary strategies at the right time and in the right way. On the other hand, as a result of today's rapid changes and competitive environment, people work in a stressful work environment, unrelatedly to their profession and in such an environment, it is impossible to stay away from stress. Since the stress levels of employees in organizations increase, especially in times of crisis, it's vital to develop and apply correct coping methods to this stress (Drafke & Kossen, 1998). There can be many different sources of stress that affect employees in an organization. The most common sources of work-related stress are dismissal, drop in rank, problems with the manager, changes in job conditions, job design, job demands, boring and routine jobs, a new job, promotion, success, job deliveries, insufficient support, role conflict, job uncertainty, unpredicted changes, new technology, excessive or insufficient workload, excessive rules and regulations, fear of failure, inadequate interpersonal relationships, inadequate participation in decisions, organizational leadership, organizational structure, organizational policies, communication problems, lack of control, lack of organizational culture, unfair payments, lack of joint goals, opinions and feelings, and differences between company and employee values. Drafke and Kossen (1998) also added rapid change to work-related equipment, inconsistent managers, inadequate and inaccurate performance appraisal, incomprehensible and ineffective communication, insecurity, low morale, inability to use skills, unclear job requirements, inadequate planning, and performance anxiety to stress sources (Drafke and Kossen, 1998, s. 410-426).

It's known by managers that the factor which affects the performance of employees most is stress, especially work stress, or in other words, organizational stress. According to Özmutaf (2006), organizational stress can be caused by a conflict between colleagues, job dissatisfaction,

the uncertainty of job expectations, and time pressure (Özmutaf, 2006). Organizational stress is a consequence stated the relationship between individual and environment, is affected by individual diversities and psychological procedures, enforces excessive psychological and physical demands on the person, and is the consequence of the external situation and environment. It is a situation that ascends from personal and commercial relationships and causes changes that avoid people from their normal roles (Erdogan & Wu, 1996). Stress sources in work environments can have many different effects on individuals such as distress, lack of emotion, high accident rate, complaints, absenteeism, constant fatigue, insomnia, changes in appetite, increased use of alcohol and drugs, and indecision. Also, stress causes several organizational displeasures such as reductions in work efficacy, dismissal from work, and psychological and mental problems. So, personnel who can cope with stress in work environments where stress is penetrating are less affected by the negative consequences of it.

2. THEORETICAL BACKGROUND

2.1. What Is Crisis?

Crisis in the dictionary means depression. A crisis can be defined as the depression seen in the life of a person, an organization, or a society. However, it is possible to come across some different definitions of crisis in domestic and foreign literature, in some definitions, a crisis is stated as the incompetence to intervene in threatening situations (Can, 2011). Some authors emphasized the crisis as the necessity of overcoming unforeseen circumstances. Generally, a crisis is a situation that threatens organizational life (Can, 2011). It is useful to evaluate the crisis by making a general synthesis of these definitions. In addition to political, financial, psychological, medical, cultural, and natural crises in human and social life, organizational crises can also be seen in business and management life. A crisis refers to an unforeseen, unexpected, and extraordinary situation that occurs out of nowhere. Therefore, a crisis is an imperative situation in organizational life that needs to be managed specifically. A crisis is also an important source of stress in the lives of managers and employers (Mitroff et al., 1987).

Within the framework of these considers, a crisis can be defined as follows: A crisis is an unexpected and unforeseen tension situation in an organization, threatening its current goals, values, and assumptions by reducing its prevention and adaptation mechanisms inadequate, which needs to be responded and solved urgently (Booth, 2015). A crisis is an unexpected sudden event that requires urgent action. A crisis is a situation that threatens an organization's upper-level goals, endangers the organizational life, and creates tension, the organization's crisis foresight and prevention mechanisms are insufficient, and an urgent response is required. The inability to intervene in a threatening situation has been stated by some researchers as the main distinguishing feature of the crisis (Can, 2011).

In this case, it can be said that a crisis can be stated as an unplanned situation, event, or sequence of events with an undesirable result (Sikich, 2002). When a crisis is defined as any attempt or unsuccessful action perceived as having a detrimental personal impact by employers, customers, or partners that significantly impedes the normal functions of an organization, its acceptable success in achieving its goals, its existence or its survival, only negative and threatening aspects of the crisis gets focused. This is an incomplete definition because a crisis can lead to positive developments in some cases and can be an opportunity; it can be a turning point for the development of the organization. In this context, the crisis can be a turning point that enables the organization to gain new knowledge and experiences (Demirtaş, 2000).

As has been seen, it is possible to make different definitions of the crisis. The mutual point of the diverse definitions is that a crisis refers to an extraordinary situation in organizations that cannot be predicted and requires urgent intervention. The crisis is unpredictable by its

nature and requires an effective response system and a strong management understanding. Effective management of the crisis in organizations can help to get out of the crisis stronger and to attach stronger to organizational goals.

2.2. Characteristics Of The Crisis

There are some basic features of the organizational crisis: The crisis cannot be predicted, organizational prevention and prediction processes are inadequate, it threatens the purpose and existence of the association, there is not enough time and information to overcome, it needs urgent intervention and causes tension in decision-making (Can, 2011). A crisis is a situation that every organization can face in its lifetime. Managers should be prepared against the crisis by predicting the events that will threaten their businesses. Managerial skill gains special importance in times of risk and crisis. The way to deal with a crisis effectively is to be ready for the crisis and to be able to manage it when it occurs. It is not likely to expect organizations without crisis management skills to survive (Demirtaş, 2000, s.335). The administration should always be ready for the crisis, take the necessary measures with a proactive understanding and manage the crisis effectively. The features included in the definition of crisis reveal the characteristics of the crisis. The main features that fundamentally distinguish the crisis from the usual tensions are as follows:

- _ Crisis refers to an unforeseen sudden change,
- _ The crisis must be responded to quickly,
- _ The change that occurs seriously threatens the continuity of the organization,
- _ The organization requires urgent intervention as it cannot be overcome with standard decision-making mechanisms, and this increases the tension in decision-making processes (Can, 2011, s. 300).

The crisis represents an extraordinary period. This shows that some wrong decisions were made in the ordinary management processes in the enterprises and that environmental formations and changes were not monitored sufficiently.

2.3.Factors Of The Crisis

The factors causing a crisis in organizations can be analyzed into two groups: environmental (external) and organizational (internal) factors (Hurst, 2000, s. 160). The causes of crises encountered in organizational life may be environmental as well as organizational origin. In the literature, environmental factors causing the crisis, are described as external factors, and organizational factors are known as internal factors. External issues play the greatest imperative role in the organization entering into a crisis. The dynamic environment shapes the degree of uncertainty and complexity that the organization will face, diminishing the accuracy of managerial evaluations and can cause the organization to drift into a crisis (Demirtaş, 2000, s. 359-361).

External and environmental factors leading to crises in the organization can be enumerated as the common structure of the world and the country, the country's social, political, economic, and security situation and problems, technological progresses and variations, natural disasters, social explosions and international threats and hazards (Mitroff et al., 1987). Organizational structure and the administration's decision qualities are counted as the organizational issues causing the crisis. Inexperience and insufficiency of skills of top managers in supervising environmental changes, collecting, interpreting, and evaluating data related to changes may cause the organization to experience a crisis (Can, 2011). Internal crisis factors are mostly from the management, budget, personnel, and technical equipment. Structural or

functional disorders of the organization, financing insufficiency, and incompetence of the managers and personnel are the factors of organizational crisis (DeFrank & Ivancevich, 1998). An organization with an improved awareness of the near and distant environment in which it is located is less likely to suffer from crises caused by environmental factors. The organizational crisis factors require the organization to have an effective communication system, a strong understanding of participation, and effective leadership skills, too.

2.4.Crisis Process

Although it is said that crises emerge suddenly, all crises that occur due to other sources, except those caused by natural disasters such as fire, flood, earthquake, etc. send some signals during the formation process. Indeed, a crisis occurs as a result of not paying enough attention to these signals or not knowing that the signals belong to the crisis. The crisis process affects the organization by going through phases that follow each other in recent times and sometimes occur at the same time (Can, 2011). The first stage is the perception of crisis alerts and inactivity. Signals about the purpose and the situations that threaten the existence of the organization emerge. Problems begin to appear in the organization and also in the relationship between the organization and the environment. Information systems of the organization cannot receive the crisis signals sufficiently and cannot transmit them to the administration. Therefore, necessary precautions for the crisis cannot be taken because the necessary information cannot be obtained (Can, 2011). So, the organization needs to provide the necessary crisis plans by foreseeing and calculating the crisis factors, establishing crisis management systems and teams and keeping them up to date, and always being prepared for the crisis, to overcome the crisis (Mitroff et al., 1987).

The second stage is the crisis period; in this period, great fear and panic arise in the organization among managers and employees. If the signals of the approaching crisis are not received, interpreted, or evaluated and healthy responses are not given; it is inevitable for the organization to enter a crisis period (Can, 2011). During this period, managers and employees should be calm and not to be panic or anxious. A healthy and conscious decision should be made; the causes and extent of the crisis should be evaluated objectively. The next stage is the recovery period, after the crisis occurs, to manage the crisis successfully, it is necessary to find solutions, take necessary remedial measures and apply them successfully (DeFrank & Ivancevich, 1998). Otherwise, crises that cannot be managed effectively may cause the collapse of the organization and the termination of the administration. It is important to demonstrate a strong sense of management and effective leadership skills in the crisis period. The crisis period requires urgent intervention and necessary decisions to be taken without wasting time.

2.5.Strategies For Preventing The Crisis

When a crisis occurs, a situation happening unexpectedly and causing significant losses in businesses is mentioned. In this respect, the procedures established to avoid the crisis are significant for the continuity of organizational life. As mentioned before, businesses get various signals before they reach the crisis stage. If these signals are assessed appropriately and the essential safeguards are taken, the organization will know how to exit the existing situation most advantageously, whether it is within a crisis or at the beginning of the crisis formation process.

In dealing with the crisis, the techniques and strategies to be developed against the crisis are as important as managing the crisis. The preparation of these strategies is a predictive skill. While everything continues in its normal course, preparing for the crisis may be difficult. Especially if a business has not had a crisis before and also receives false signals from the market, it will be caught unprepared (Silver, 1990, s. 13). Businesses should make preparations

to get rid of the crisis in an advantageous way before it starts. Managers should prepare their companies spiritually and materially to respond to the crisis as quickly as possible. It should not be forgotten that crisis-prepared companies not only survive but also grow by finding strength from the crisis (Smart & Vertinsky, 1977) To be ready for the crisis, the enterprise must constantly and carefully monitor its internal factors and external environment and carefully analyze the received signals.

Another important factor in preventing the occurrence of a crisis is to ensure correct and sufficient information flow. Quality information, which is included in decision-making processes depending on the capability of the system, prevents overloads in the system by including an effective information flow (Smart & Vertinsky, 1977, s. 640) This ensures that the right information reaches the right person at the right time, and prevents risk factors from turning into a crisis caused by a lack of information or misunderstandings. It should not be forgotten that starting from the establishment process, throughout the entire organizational change and development processes, at each stage, institutions constantly may face crises that arise as a result of not correctly assessing the potential risks (Tağraf & Arslan, 2003, s. 154). Another critical strategy is to plan preventive programs against the crisis. Managers should tend to focus their attention on anticipating future market pressure for future crises. Such a strategic sense is a great advantage when tension rises. With effective planning, when the problem reaches its extreme point, it becomes possible to focus on the real problem and provide a structure for action (Regester & Larkin, 2008, s. 170).

One of the most important points in crisis management is that the business must have action plans that will be fulfilled when faced with a crisis. The preparation of the applied plans is generally similar for all crises. Plan implementation strategies do not differ significantly for different types of crises. While preparing a suitable crisis management plan for the business, it is necessary to provide serious support to the personnel, too. When the crisis begins to occur or is in the process of formation, it is usually possible to find an advantage, by identifying the crisis potentials correctly and preparing the necessary plans. Besides, it is very important to write down the plans prepared for crisis prevention (Regester & Larkin, 2008, s. 182). It is very often seen that the plans expressed in words cannot proceed to the implementation phase. When a crisis arises, a written list of things to do and people to do them can be checked and an immediate response to the current situation can be made. The plans should be able to recognize the unpredictable aspects of the crisis and provide flexibility to managers. Thanks to the writing of the plans, issues such as who will do what and how to do it against crises can be determined, entering into wrong decision processes and wasting time can be prevented, thus the destructive effects of the crisis can be reduced or even prevented (Silver, 1990). All of the plans should be developed with a focus on continuing organizational success, which is the main purpose of the enterprise, and should be implemented even though there are no signs of crisis. Because even if there is a threat outside the business, it is possible to turn it into an advantage with the right management thanks to the correct decisions and implementation. All of the concepts such as the right choice of the place where the business will produce, the correct market analysis, the right choice of the technology to be used, and the selection of the personnel with the appropriate skills are potential approaches for preventing the crisis (Silver, 1990).

2.6.Organizations And Crisis Management

As mentioned above, organizations may encounter different crises while surviving, and a crisis may be caused by organizational factors, as well as non-organizational ones. A crisis describes a period of depression in the life of a person, an organization, or a society and is a concept involving uncertainty and the possibility of loss, and risk. A crisis may occur gradually

or suddenly, it may cover a narrow or a wide area. Every crisis is a problem in the life of the government, and it can be said that every problem is a crisis. Because every problem is also a harbinger of a crisis and signals it. The important thing is to see the problem on time. Being able to see the problem makes it easier to find and apply the necessary solutions. This also applies to crises. The key to dealing with the crisis effectively is the perception of possible crisis signals and the pre-emption of the factors that may cause the crisis. While most organizations live in constant danger of facing a crisis, some are more ready for it. Organizations ready for the crisis have four main characteristics (Booth, 2015, s. 95-96): 1. There are always effective crisis response and coping plans. 2. There are effective crisis management infrastructure systems. 3. Crises are evaluated with rational logic. 4. There are focuses on the real causes of the crisis, instead of defense mechanisms to show the crisis responsible.

As discussed, Managing a crisis effectively depends on crisis preparedness first and then a strong response plan. Organizations denying their crisis or not being able to admit the existence of the crisis make it difficult to take action against it (Hamarat & Kalite, 1994). It would not be right to think that a good organization will not suffer from a crisis. A crisis is an unpredictable situation due to its nature. Successful organizations may also experience crises from time to time. If there are signs of a crisis, it is critical to take necessary measures and create an effective response plan. Successful recovery from crises requires effective crisis management planning. Crisis management planning ensures that all possible crisis areas in the organization are determined virtually and the necessary principles are established. It includes the evaluation and testing of everything available; listing potential crises, creating crisis prevention policies, formulating strategies and tactics to be used to deal with each potential crisis, determining who will be affected by crises to what extent, establishing effective communication channels with those who will be affected by crises and strategies to minimize the damage to the organization (Regester & Larkin, 2008, s. 173-174). Crisis management is a process that requires a good analysis of possible success and failure situations. It requires a planned, regular and coordinated effort. Crisis management process can be defined as a process that includes the determination of possible problems and danger factors for the area of study and the future, the organization's implementation of the measures that can cope with the crisis, and the evaluation of the reactions. Crisis management is the process of receiving and evaluating crisis signals to identify, freeze and avoid the crisis in the first place, and to adopt and implement the necessary measures to respond to the crisis in the next step, that is, to solve the crisis and even to benefit from it (Augustine, 1995, s. 17-35).

In summary, to prevent the organization from entering a crisis, all kinds of efforts should be spent, such as receiving crisis signals, crisis preparedness, and protection, taking the crisis under control, learning methods of returning to a normal state, etc. If there is a crisis, it should be acknowledged and managed and the organizational vision should be focused on the long term.

In times of crisis, rules and theories lose their function or have to be set aside or changed for a while (Tack, 1994, s. 9-10). The managerial skills that the managers will exhibit at this time will save the organization from disintegration and eliminate the panic created by the crisis and allow the crisis to be overcome as soon as possible. In an organization, when a crisis occurs, the manager must first determine the nature and dimensions of the situation. Asking timely questions often plays a key role in resolving a crisis. Searching for a criminal at such a stage not only causes a waste of time but also creates permanent personal unrest even after the problem has been resolved (Tack, 1994, s. 16-18). The success or failure of crisis management also depends on effective communication skills (Seeger et al., 1998). Establishing an applicable communication ethnicity in the organization is a vital factor affecting the achievement of crisis

management. The existence of such a communication climate can also assist to receive crisis signals ahead of time and to be equipped for the crisis. The crisis resolution manager must deal with the problem regardless of the personal tendencies of the employers and maintain his neutrality. In addition to solving the problem immediately, he must also consider human factors, evaluate the situation well, and determine and implement the necessary measures. According to (Vu et al., 2022) in times of crisis, employers should be allowed to speak and explain their feelings and thoughts. Employer's reactions should not be judged and communication barriers should be removed. Employers should be understanding and focus on work. Besides, security plans should be reviewed and organizational expectations should be re-examined. (Moynihan, 2008) state that some crisis management techniques should be applied to effectually cope with the crises that occur in organizations. Within the framework of these crisis management techniques, a crisis emergency action plan and a crisis management center should be created first. Crisis management teams and a crisis communication system should also be formed. People's trust and support must be secured. Necessary disciplinary measures should be adopted and implemented. Successful people should be rewarded. Damages to personnel and citizens must be compensated. Employees and people should be encouraged and the crisis management process should be evaluated.

When a crisis arises and the functioning mechanism is broken, restoring the situation as soon as possible should be a priority approach and an effective problem-solving plan should be established. Leadership qualities are especially sought after in times of crisis. One of the dimensions of these leadership qualities involves considering the team as a whole, and the other includes managing conflicts between individuals (Tack, 1994, s. 35). The manager must be a man of action. There are always risks to taking action, but when the dimensions of the crisis require large-scale measures, the person who should implement them is the manager. Behaviors such as fear, exhaustion, insecurity, overreaction, and self-defense may be observed in employers (Seeger et al., 1998). To eliminate the negative effects of the crisis and reactivate the organization, it is necessary to remove the factors that prevent productive work, to determine the goals of the organization again and higher than before, and to use the constructive criticism method to evaluate personal efforts during the crisis process. When the crisis is over, it is necessary to relate to common goals, reconsider the values and norms of the organization, and emphasize common values again.

2.7. Stress In The Workplace

Stress can be a condition that occurs with the strain of physical and mental integrity, or it can be defined as factors that strain and disrupt individual integrity (Baltaş & Baltaş, 2020). (Selye, 1991) was the first to introduce the concept of stress. According to Selye, stress is the wear rate of the body against incoming stimuli. Stress has been addressed from many angles. Therefore, there are quite different definitions of stress. Stress in business life also consists of different definitions. The reason for this is that the occupational groups researched are different. Work stress is the reaction one gives to situations consisting of incompatibilities in the environment or the work's own rules and conditions (Baltaş & Baltaş, 2020). Stress in the workplace has become a universal concern for all managers and employees. When the studies on workplace stress are examined, the factors of work stress include the employee's wage, the structure of the job and working conditions, the people working in the same environment, and the employee's promotion opportunities. In addition to these, other factors affecting work stress, such as age, marital status, gender, educational status, and the number of children, have been taken into account. Considering different occupational groups, they may have their sources of stress. The reason for the negative situations that the employees have experienced in their work life may sometimes be due to the situations that trigger the stress they have encountered in their

private life (Ağma, 2007). In the United States, healthcare professionals, technicians, executives of all kinds, military officers, sports coaches, corporate executives, demonstrators, entertainment directors, farmers, and clergy have been recognized as the most disposed to workplace stress. In Japan, by comparison, healthcare suppliers, manufacturing plant employees, vendors, mid-level managers of businesses, and educators were identified as those most likely to experience workplace stress (Lambert & Lambert, 2001). The differences in work-related stress between Japan and the United States are likely due to cultural differences in work environments. What workers in one country perceive as stressful may not be stressful for workers in another country. Additionally, role expectations in the respective work settings will likely differ between the two countries. Unfortunately, there is partial research and publication comparing work stress across cultures in the work environment (Lambert & Lambert, 2001), but there is no doubt that a stressful workplace becomes a breeding ground for behavioral health problems everywhere.

Dr. Paul Preston (Preston, 1996), stated that these indicators show workplace stress and impending low morale: a significant decrease in overall initiative, work interest, and work productivity, denial to collaborate with others, citing displeasure, undesirable behavior with the work team, organization or profession, blaming others for their own mistakes, disorientation, and symptoms of physical and mental impairment.

Another important factor to cause organizational stress in employees is the occurrence of a crisis. As mentioned above, the crisis is inherently unpredictable and stressful. A sudden encounter with an unknown and unfamiliar situation that can potentially cause many personal and organizational problems for individuals will undoubtedly induce a sense of fear and stress for employees of the organization.

Yurtsever (Yurtsever, 2009) investigated the effects of students' personalities on their methods of coping with stress and their stress level. As a result of the study, it was determined that there was a relationship between students' particularly educational status, gender, place of residence, marital status of the parents, income status of the student and family, exercise habits and alcohol use, and coping with stress and also their type of personality variables with their stress levels. Savcı and Aysan (Savci et al., 2014) investigated the relationship between the stress level felt by university students and the methods of coping with stress; it was found that most of the students were moderately stressed. It was observed that there was a positive and low-level relationship between the stresses they felt and their strategies for coping with stress. In addition, it was found that methods of coping with stress vary according to the perceived stress level. So, when assessing the presence of workplace stress, it is necessary to look at behavioral outlines for a certain period, not just a single event.

2.8.Ways To Cope With Stress

The concept of coping with stress has been evaluated in various ways as well as the definition of stress. The reason for this is that everyone's reactions and behaviors towards coping with stress are different (Aslan, 2007). The factors that cause stress may differ in each individual and naturally their reactions to them will vary. Therefore, it is possible to define the concept of coping in various ways. According to Lazarus and Folkman (Lazarus & Folkman, 1984), coping with stress is the constantly changing efforts of the individual to overcome the specific, internal, and external demands that exceed his / her competencies in the face of the stressful event. Stress occurs when the individual is not competent in any situation and cannot cope with this situation which affects the health status of the individual. The emotional and psychological effects of the causes of stress are quite disturbing and affect the physical and mental health of the person (Atkinson, 1996).

Some of the ways to cope with stress can be classified as effective and some are ineffective methods. While effective coping methods can be expressed as a self-confident approach, social support, and an optimistic approach, ineffective coping styles are called the desperate approach and the submissive approach (Sahin et al., 1992, s. 361). When the patterns of coping with stress are examined, social support, an optimistic approach, and a self-confident approach, which are expressed as effective approaches, are mostly seen in academicians and teachers. Submissive and helpless approaches, which are ineffective, are seen especially in the military, police, and miners and partially in healthcare workers. This result may be because academics approach the events scientifically, at this point, by creating more social networks and performing their profession. Because while scientific opinions develop a self-confident approach, social networks, and the environment provide a great deal of benefit to the point of social support. Also, scientific approaches and social networks can develop an optimistic outlook from this professional point of view. The fact that miners and security forces, who reveal their lives while performing their professions, adopt more ineffective coping styles may be because their lives are related to their professions. However, considering that the soldiers and police act in a command-to-command relationship, it may have caused them to adopt ineffective approaches (Atkinson, 1996). Miners, on the other hand, may not have any other business alternatives to do, forcing them to do this job. This requirement may cause them to prefer more ineffective approaches. In terms of healthcare professionals, it can be stated that it may be because they are a professional group directly related to the lives of people (Etkin et al., 2019, s. 89).

Nowadays, it is very important for people who always live with stress to perceive the sources that cause stress and to be able to cope with them. People have tried many ways to cope with and control stress. These approaches are divided into two, individual and organizational methods. Some of the individual methods are relaxation techniques, physical exercises, ways to cope physically with proper nutrition, avoiding negative situations, mental regulation and transformation techniques, mental coping methods, meditation and yoga, anger control, positive imagination techniques, and time management strategies. Another method of individually coping with stress, which is frequently encountered, is coping with the belief that enables him/her to develop himself spiritually and gain inner wealth (Westman & Shirom, 1995, s. 91). Some of the organizational methods on the other hand are: participatory management, improving working conditions, organizational and emotional climate control, mitigating and preventing conflicts, teamwork and social support, occupation and stress counseling, etc.

Two basic strategies, problem-oriented and emotion-oriented, are used to combat stress sources. Problem-focused coping involves the individual's active use of information and logical analysis to eliminate the stressful situation (Arslan, 2010, s. 20). The individual evaluates the threatening situation he encounters, makes an effort to reduce or eliminate its impact, and plays an active role in the situation he or she is in (Kara & Koç, 2009, s. 37). People try to diminish the effect of the event by taking suggestions, learning new expertise, trying to get away from the problem by sleeping more, making plans or going elsewhere (B. Aydın & İmamoğlu, 2001, s. 44). In emotion-focused coping, the individual can use techniques such as avoidance and denial that will eliminate the feeling of the stressful situation. This is a temporary solution, but it prevents the individual from being sad and distressed (Arslan, 2010, s. 10). In an emotion-oriented approach, people are inclined to discharge their emotions by eating, crying, drinking, and trying not to be worry (B. Aydın & İmamoğlu, 2001, s. 44). This of the strategies to cope with stress varies according to the characteristics of the individual. The basic idea of stress management and control approaches, in general, is that an important part of today's tensions can be avoided and controlled.

Distinctly stress is unavoidable in organizational life and its costs are pretty high. Consequently, major efforts are made to develop methods of managing stress in organizations properly. As stress ascends as a consequence of the relationship between individuals and their environment, preventing the negative effects of stress means controlling the environment in a sense. This phenomenon, which means managing stress in short, involves constantly monitoring the changes in the environment and consciously controlling them. These three goals are aimed at doing so (M. Aydın, 2014, s. 58):

- Eliminating or controlling the causes of stress
- Eliminating the effects of stress
- Increasing the resistance of individuals against stress by making them stronger.

The factor that makes the organizational struggle against stress effective is each employee's ability to cope effectively with stress individually. To cope with stress, the employee who is under stress must know the factors that cause him / her stress, have knowledge about their attitudes to cope with stress, and be able to use these methods when necessary (Aslan, 2007, s. 69).

As discussed in detail, one of the major factors causing stress to employees in organizations and workplaces is the occurrence of a crisis. Crisis prevention approaches and coping with crisis solutions mentioned in this article can greatly reduce the stress levels of employees in unpredictable crises and will help employees manage their stress at the workplace.

3. METHODS

The research was conducted using the systematic review method. As known, the systematic review is a comprehensive synthesis of many studies conducted with similar methods (Karaçam, 2013) and collects and summarizes the research that has been previously addressed on the subject and complies with the inclusion criteria. Various studies have been carried out by many researchers on the definitions and characteristics of the crisis, the organizational and environmental factors causing it, the process itself, and the management strategies which can be used to prevent the crisis within organizations and contributed to the literature. There also are lots of studies focusing on stress and stress-coping methods between employees in workplaces. In the current study, the results of various research in these two areas were discussed and shared.

4. RESULTS AND DISCUSSION

For organizations established to achieve common goals, effectively realizing their predetermined goals requires strong management and effective leadership. While trying to reach their goals, organizations sometimes encounter undesirable events and unexpected situations. The normal functioning and procedures of the institution may be ineffective in such situations. The crisis experienced in organizations from time to time also causes an increase in employees' stress levels, organizational functioning to deteriorate, and daily practices to become ineffective. The most important task and responsibility of a manager is to prevent or successfully resolve crises in the organization. As mentioned above, it can be said that leaders-managers emerge in important situations and especially in times of crisis. Effective crisis management makes it necessary to be prepared for the crisis beforehand. Crisis management requires determining potential crises ahead of time and deciding how to deal with them. Organizations should allocate the necessary resources against possible crises, establish their infrastructure systems and strengthen their equipment. An important factor in dealing with a crisis is that the organizational administration is knowledgeable and competent in crisis

preparedness and management. It is very important in crisis management to take the necessary administrative and rational measures and to apply these measures successfully in a time of crises that comes from outside the organization and arises due to environmental factors such as natural, political, economic, and technical reasons that could not be predicted before. There is, unfortunately, no definitive method to prevent the crisis completely beforehand, and that is why dealing with the crisis requires effective and strong management from the perspective of organizations. It is necessary to determine the factors causing the crisis calmly and seriously, to take corrective measures that will not cause problems in the long term, and to make a flexible emergency plan against a possible crisis in the future. Thanks to the crisis management plan, the damages of a possible crisis can be minimized and preparedness for the crisis is made. This will help employees to calm down and be able to control their stress and cope with it more effectively during a crisis. In this direction, organizations must determine the possible crises beforehand and create the necessary infrastructure systems, implementation procedures, and strategies to reach the targets they have determined. On the other hand, considering that stress is inevitable in organizational life and its cost is quite high, we understand the necessity of making efforts to develop methods of preventing stress in organizations. Since stress occurs as a result of the relationship between the individual and his environment, preventing the negative effects of stress means controlling the environment. In other words, it includes continuous monitoring and conscious control of the changes in the environment. The most important elements to be considered for this can be summarized as eliminating or controlling the causes of stress, eliminating the effects of stress, and increasing employees' resistance to stress by empowering them. The factor that makes the organizational struggle against stress effective is the ability of each employee to effectively deal with stress individually, that is, to know appropriate attitudes to cope with stress and the ability to use these methods when necessary.

REFERENCES

- Ağma FŞ (2007). The negative effects and reasons for stress in work life (In Turkish). Master's thesis, Atılım University, Ankara, Turkey.
- Arslan, C. (2010). An investigation of anger and anger expression in terms of coping with stress and interpersonal problem-solving. *Educational Sciences: Theory and Practice* 10(1):25- 43.
- Aslan, Ş (2007). “Örgütsel ortamda bireysel stresle başa çıkma tutumlarının araştırılması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s: 69.
- Atkinson, I. A. (1996). Introductions of wildlife as a cause of species extinctions. *Wildlife Biology*, 2(3), 135-141.
- Augustine, N. R. (2000). *Önlemeye çalıştığınız krizi yönetmek*. Çev. Salim ATAY, Kriz Yönetimi, MESS Yayınları, (328).
- Aydın, B., & İmamoğlu, S. (2001). *Stresle başa çıkma becerisi geliştirmeye yönelik grup çalışması*.
- Aydın, Mustafa. (1994). *Eğitim Yönetimi. Kavramlar, Kuramlar, Sureler, İlişkiler*. Genişletilmiş 4. Bası. Ankara: Hatiboğlu Yayınları.
- Aydın, Ş. (2004). *Örgütsel stres yönetimi*.
- Baltas, A., & Baltaş, Z. (2008). *Stress and the ways to cope with it*.
- Booth, Simon A. (1993). *Crisis management strategy. competition and change in modern enterprises*. London: Routledge Publishing.

- Can, H. (1997). *Organizasyon ve Yönetim*, Siyasal Kitapevi, 3. Baskı, Ankara, (s 21), 29.
- DeFrank, R. S., & Ivancevich, J. M. (1998). Stress on the job: An executive update. *Academy of Management Perspectives*, 12(3), 55-66.
- Demirtaş, A. G. H. (2000). Kriz Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23 (23), 353-373.
- Diñçer, Ömer (1992), *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Drafke, M. W., & Kossen, S. (1998). *The human side of organizations*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Erdogan, F., & Wu, B. H. (1996). Crack problems in FGM layers under thermal stresses. *Journal of thermal stresses*, 19(3), 237-265.
- Etkin, A., Maron-Katz, A., Wu, W., Fonzo, G. A., Huemer, J., Vértes, P. E., ... & O'Hara, R. (2019). Using fMRI connectivity to define a treatment-resistant form of post traumatic stress disorder. *Science translational medicine*, 11(486).
- Hamarat, Şeref (1994), "Kriz Dönemlerinde Modern Yönetim Sistemlerinin Etkinliği", *Önce Kalite*, Ekim, Sayı: 9, 20-22.
- Hurst, David K. (2000). *Kriz ve Yenilenme. Krizin Sunduğu Fırsatlar*. (Çeviren: Ela Gurdemir). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Kara, D., & Koç, H. (2009). Determination of the attitudes of lecturers towards overcoming the stress in terms of some variables. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 35-50.
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Lambert V, Lambert C. Literature review of role stress/strain on nurses: An international perspective. *Nurs. Health Sci.* 2001; 3: 161–172.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer publishing company.
- Moynihan, D. P. (2008). Learning under uncertainty: Networks in crisis management. *Public Administration Review*, 68(2), 350–365.
- Özmutaf, N. (2006). Örgütlerde insan kaynakları ve stres: ampirik bir yaklaşım. *Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*,.
- Mitroff, I. I., Shrivastava, P., & Udwadia, F. E. (1987). Effective crisis management. *Academy of Management Perspectives*, 1(4), 283-292.
- Preston, P. (1996). Stress management. *Administrative Radiology Journal: AR*, 15(8), 18-20.
- Savcı, M., & Aysan, F. (2014). Üniversite öğrencilerinde algılanan stres düzeyi ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(3), 44-56.
- Selye, H. (1991). History and present status of the stress concept. *In Stress and coping: An anthology* (pp. 21-35). Columbia University Press.
- Silver, A. David (1990), *Kriz dönemlerinde şirket yönetimi*, (Çeviren: Naz Türer) Form Yayınları, İstanbul.

- Sikich, Geary W. (2002). All Hazards. *Crisis Management Planning. Logical Management Systems, Corp.*
- Smart, Carolyne and Ilan Vertinsky (1977), "Designs for Crisis Decision Units", *Administrative Science Quarterly*, December, Volume. 22.
- Sahin, N. H., Ruganci, N., Tas, Y., Kuyucu, S., & Sezgin, N. (1992, June). Stress related factors and effectiveness of coping among university-students. *International Journal of Psychology* (Vol. 27, No. 3-4, pp. 355-356).
- Tack, Philip B. (1994). *Kriz Zamanı Yonetim*. (Ceviren: Yakut Guneri). İstanbul: İlgi Yayıncılık.
- Tağraf, H., & Arslan, N. T. (2003). Kriz oluşum süreci ve kriz yönetiminde proaktif yaklaşım. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 149-160.
- Özmutaf, N. M. (2006). Örgütlerde insan kaynakları ve stres: ampirik bir yaklaşım. *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 23(1).
- Vu, T. V., Vo-Thanh, T., Chi, H., Nguyen, N. P., Nguyen, D. V., & Zaman, M. (2022). The role of perceived workplace safety practices and mindfulness in maintaining calm in employees during times of crisis. *Human Resource Management*, 61(3), 315-333.
- Westman, M., & Shirom, A. (1995). Dimensions of coping behavior: A proposed conceptual framework. *Anxiety, Stress, and Coping*, 8(2), 87-100.
- Seeger, M. W., Sellnow, T. L., & Ulmer, R. R. (1998). Communication, organization, and crisis. *Annals of the International Communication Association*, 21(1), 231-276.
- Yurtsever, G. (2009). *Teftişten iç denetime banka müfettişliği*. Türkiye Bankalar Birliği.

A PROCESS ANALYSIS: 24 JANUARY DECISIONS IN THE FIELD OF SOCIAL STRUGGLE¹

Geliş Tarihi : 27.11.2023

Dr. Caner YACAN²

Kabul Tarihi : 14.12.2023

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Abstract

In the study, the "24 January Decisions" are analyzed within the field of social struggle and it is traced how the policies envisaged by the 24 January Decisions were put into effect in the period from the 1980 military coup to the transition to restricted civilian rule in 1983. In this process, by examining the conflicts and intersections between both national and supranational actors, it is aimed to reveal which actors, which identities and which actions are privileged by the "strategic selectivity" of the state. In this context, it was planned to use the document analysis method in the study. Care was taken to collect data through reports, official documents, books, magazines, newspapers and similar sources that shed light on the historical process of the research subject. In the 1970s, the hardening social struggle made it impossible for political actors to implement a fundamental structural change. The series of stabilization programs began with the intervention of the institutions of global capitalism in the absence of a strong political authority. With the intervention of the army on September 12, 1980, the policies drawn by the international financial institutions and clarified by the January 24 decisions could be put into effect. On the other hand, the lack of political actors who would introduce the new economic model to the society and support it with convincing arguments still continued in this period. As a matter of fact, the 'guided' elections that would enable the parliament to reopen in November 1983 aimed to find the political actor that the neoliberal agenda needed.

Keywords: January 24 Decisions, 1980 Coup D'état, Social Struggle, Strategic Selectivity.

JEL Codes: N43, N45.

BİR SÜREÇ ANALİZİ: TOPLUMSAL MÜCADELE ALANI İÇERİSİNDE 24 OCAK KARARLARI

Özet

Çalışmada "24 Ocak Kararları" toplumsal mücadele alanı içerisinde analiz edilmekte ve 1980 askeri darbesinden 1983 yılında kısıtlı sivil yönetime geçiş sürecine kadar geçen zaman diliminde 24 Ocak Kararlarının öngördüğü politikaların ne şekilde yürürlüğe konulduğunun izi sürülmektedir. Bu süreçte gerek ulusal gerekse de ulusüstü aktörler arasında yaşanan çatışma ve kesişmeler incelenerek, devletin "stratejik seçiciliği" ile hangi aktörlere, hangi kimliklere ve hangi eylemlere ayrıcalık tanıdığı ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılması planlanmıştır. Araştırma konusunun tarihsel sürecine ışık tutan raporlar, resmi dokümanlar, kitap, dergi, gazete ve benzeri kaynaklar aracılığıyla veri toplanmasına özen gösterilmiştir. 1970'lerde, sertleşen toplumsal mücadele siyasi aktörlerin köklü bir yapısal değişikliği uygulayabilmesini olanaksız kılmıştır. İstikrar programları silsilesi güçlü bir siyasi otoritenin yokluğunda küresel kapitalizm kurumlarının müdahalesiyle başlamış, özellikle enflasyonun ulaştığı düzey ve ödenemeyen dış borçlar, dönemin siyasi iradesini uluslararası finans kurumlarının ve Türkiye'de ki destekçilerinin sunduğu koşulluluğu kabul etmeye itmiştir. Ordunun 12 Eylül 1980

¹ This study is derived from the doctoral thesis titled "The Identity Crisis On The Center Right And Constituting Neoliberal Hegemony: The True Path Party" prepared at Istanbul University Institute of Social Sciences.

²MEB caneryacan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8529-9587

tarihindeki müdahalesiyle, çerçevesi uluslararası finans kuruluşları tarafından çizilen ve 24 Ocak kararlarıyla berraklaşmış olan politikalar yürürlüğe sokulabilmiştir.

Key Words: 24 Ocak Kararları, 1980 Darbesi, Toplumsal Mücadele, Stratejik Seçicilik.

JEL Codes: N43, N45.

1. INTRODUCTION

In this study, it is traced how the "January 24 Decisions", which can be described as the birth moment of neoliberalism in Turkey, were taken in the field of social struggle and how these policies were put into effect in the period from the 1980 military coup to the transition to restricted civilian rule in 1983. In this analysis process, the state is not accepted as a tool that a class (or fraction) can direct as it wishes, nor as a sanctity with an independent power. Instead, the state represents a social relationship, in other words, the area where the struggles of different social actors spread from the global to the local and the whole of the institutions that these struggles create (Poulantzas, 2000, s. 49-120; Akca, 2011; Akcay ve Turkey, 2006, s. 63). In this context, the struggle between political and social forces determines which actors, identities and actions governments will privilege. This situation is called the "strategic selectivity" of the state, which is embedded in the intensifying power relations (Jessop, 2002, s. 40; 2005a, s. 173). Thus, the state can assume historically different functions both as an object determined in the capital accumulation process and as a subject that plays an active role in shaping the process. As a matter of fact, with the changing social power relations on a global scale with the 1970s, the institutional structure and strategic selectivity of the state have also been transformed.

Because the Keynesian accumulation regime has given birth to a nationalism in which full employment and the associated economic growth are centered. In this period, it was aimed to reach full employment in economies and wages were seen as the main element providing domestic demand. Thus, state budgets could be prepared on the basis of money circulating within their borders, and the share of government expenditures in gross domestic product increased steadily. Some of the production capacities associated with the public services provided could be taken into public ownership. In this context, the main competition issue of the political parties is to expand the welfare policies based on national citizenship and to build the realization of full employment. The emerging situation is a state structure that can intervene directly in the market and play an active role in redistribution. The state has evolved into a position that takes into account the interests of labor in the redistribution process, especially through unemployment compensation, educational assistance and the provision of social services without payment.

However, with the accumulation crisis that emerged in the 1970s, it became very difficult to achieve Keynesian targets such as full employment, economic growth and balance of payments. The point reached has led to the loss of validity of the understanding of economic administrations that center the national economy. The global response to the crisis to increase the structural strength of finance and discipline labor has resulted in the regulatory functions of the state taking place in a broader economic space and in a more authoritarian way (Jessop, 2005a, s. 314). However, the practical effects of this process have not been met in the same way, they have been constructed by the complex relations between local, national and supra-national powers. This situation shows that this social process cannot be fully understood without considering the local characteristics of each country. As a matter of fact, analyzing the 24 January Decisions as a process will make certain intersections and conflicts experienced on a national and supranational scale in this time period in Turkey visible. In

addition, the aforementioned analysis will also help to reveal more clearly which actors, which identities and which actions are privileged by the decision makers in this process.

2. TOWARDS JANUARY 24

“No political party had the luxury of implementing the January 24 Decisions”

Suleyman Demirel.

As Keyder said, those who carried out and supported the 1960 coup in Turkey laid the foundation for a new accumulation model. This model, which is called import-substitution in the periphery countries, was also supported by the hegemonic powers of the period. The IMF and leading European governments were putting pressure on the governments of the time to create an efficient and safe domestic market in Turkey (Göker, 2006). In addition, the US aid played a primary role in closing the foreign trade deficit that emerged every year due to the fact that imports were more than exports in Turkey until the 1970s (Keyder, 2012). In particular, the Justice Party (JP) government between 1965 and 1969 was implementing a successful version of import substitution from an economic point of view. In this period, while the growth rates rose to the top, on the other hand, the wealth created by the growth was reflected to a large part of the society, albeit to a certain extent. In particular, the struggle for union rights was very effective in helping the labor to get a share of the wealth created (Boratav, 1989). However, the deep capitalist crisis that this model experienced throughout the world in the 1970s and the rise of neoliberal globalization as a response to this crisis meant that the labor-capital consensus that symbolized the period had come to an end (Silver ve Arrighi, 2000). In the periphery countries, this transformation determined the transition from the 'development project' to the 'neoliberal globalization project'. The introductory part of a deep socio-economic and socio-political restructuring story in both the center and peripheral countries was beginning (Mezzadri, 2010).

The main theme of the economic crisis in Turkey during this period was the currency constraint. The foreign dependency and consumption economy created by the import substitution industrialization policies caused the system to go into crisis when the need for external resources could not be met. While industries dependent on imported inputs played an important role in the formation of external deficits, the sustainability of growth depended on the availability of suitable foreign debt resources. As a matter of fact, the unavailability of imported inputs due to the foreign exchange constraint experienced in this period brought with it the decrease in the industrial capacity focused on the domestic market and the inability to realize new investments. Economic expansion, which was sustained through foreign loans and aid throughout the 1960s, ended in 1969 when the country began to transfer net resources abroad. Although the crisis was tried to be postponed for a certain period of time through inflationary policies, with the decisions taken by the Justice Party government under Demirel's chairmanship on August 10, 1970, the door was opened to the demands of the IMF (Boratav, 1989; Keyder, 2012).

However, while the IMF's short-term loans, especially given to countries with balance of payments problems, used to have a conditionality based on the stability of the currency of the member country, after 1970 this conditionality included heavy conditions for regulating the entire economic policy of the country, which were imposed on desperate governments. As a matter of fact, the primary target with the 10 August decisions was to devalue the valuable TL, which enabled the sustainability of import-substituting industrialization by transferring value to industrialists competing for limited foreign exchange resources. 1 dollar was increased from 9 TL to 15 TL. In addition, the main elements of the 10 August decisions were

the suppression of wages, liberalization in foreign trade regulations, lowering the prices of agricultural products, creating the transfer of resources to the industry by increasing the tax taken from agriculture and increasing exports based on labor-intensive industrialization (Boratav, 1989; Ataay, 2005). This program, which was put into practice by the JP government, was in a way the first step of the transition from an accumulation regime targeting the domestic market to an export-based accumulation regime and laying the first stones of the process that would lead to the January 24 decisions. However, this program, which envisaged significant changes in social relations, could not be fully implemented due to the reactions of social actors.

Neither the JP government before 12 March nor the technocrats government established after 12 March could implement the supranational solution proposal to the economic crisis. The Oil Crisis in 1973 deepened the dire situation of the economy, and no government that promised to manage the crisis could gain the support of large segments. With the effect of the oil shock, transportation and energy services, especially dependent on oil, caused a significant decrease in exports, on the one hand, and on the other hand, increased the invoices paid for imports, thus creating large external deficits. The current balance of payments, which was in a positive position in 1971-1973 through incoming workers' remittances, started to run a deficit in 1974. While total exports accounted for 63.1% of total imports in 1973, this rate fell to 30.2% in 1977 (Sönmez, 1998, s. 460-464). Oil imports on that date amounted to 80% of total export revenues. In addition, the austerity policies of the EEC member countries, which reduced the demand for workers from non-member countries, also had negative effects on the Turkish economy in this period (Arıcanlı, 1990).

Despite the negative situation of the economy, the annual average economic growth achieved in this period was remarkable. Because in this period, an average annual growth rate of 7.2% could be achieved and total investments were increasing significantly. So, how were the rates reached in an economy in crisis and where were the necessary resources obtained? The answer to the question was hidden in the struggle for global hegemony. Since the late 1960s, comprehensive loans have been given to developing countries through newly formed financial markets. Banks based in New York and London offered the petro-dollars deposited to them at affordable interest rates to the countries in need, causing the size of the loans to increase even more. Thus, banks that met the investment needs of oil-importing countries, at the same time, got ahead of the loans transferred from the state to the state with the 1970s and became the main credit authority. This also meant that these banks could be more effective in the decision-making mechanisms of countries. However, the fear caused by the realization that many of the indebted countries could not repay their loans, later led to the banks not wanting to give new loans to these countries.

As a matter of fact, the I. MC government largely based the sustainability of the economy on these short-term foreign debt instruments. The share of fixed investments in Gross National Product (GNP) increased from 17.5% in 1963-73 to 22.7% in 1974-76. GDP per capita growth rate rose from 3.2% in 1960-73 to 5.2% in 1973-76. The existence of foreign borrowing in this period allowed Turkey to maintain its growth momentum without making a significant change in the exchange rate. In particular, the fact that the exchange rate appreciated by 9.9% in real terms between 1972 and 1976 brought with it a significant decrease in export incentives (Yeldan, 1995). High growth rates, on the other hand, put heavy bills on the treasury.

The economic crisis, which could thus be postponed for a certain period of time, manifested itself more seriously in 1977. Foreign banks' reluctance to give new loans caused

the depletion of foreign exchange reserves and then the wheels in the economy to stop (Borotav, 1989, s. 114-118; Sönmez, 1998, s. 464-478). International banks required the approval of international financial institutions for the foreign source sought. Because, while the debt given by these institutions contributed to the reserve need of the central bank, the institutions determined the conditions that would prevent the country from accumulating debt by focusing on Turkey's timely repayment of its external debts. Countries with balance of payments problems, such as Turkey, could only borrow from the IMF and the World Bank when they promised to implement the stabilization and structural adjustment programs offered to them by the institutions.

However, the situation in the country confirmed that the existing parties could not create a government that could implement such a structural change in this period. In particular, the suppression of conflicts between different social actors by the MC government by force was causing the chaos in the country to become more intense day by day. In this context, international organizations expected the new government to be determined to implement the economic program that would guarantee the entry of the needed foreign resources to the country, and to have the capacity to create consent mechanisms for the social opposition that might arise against the program. In this period, business circles within the country were proposing a broad-based coalition government, as in the early 1960s. However, they thought that a government in which the Republican People's Party (RPP) and the Justice Party were actively involved could implement the structural adjustment program, which would have severe socio-economic consequences mandated by the IMF. However, the fact that both parties closed their doors to this option left the answer to the question of which party would implement the structural adjustment program to the 1977 elections.

In this period, the RPP was conducting an election campaign similar to the Labour Party that came to power in Britain in 1974, emphasizing that it would attach more importance to employment and growth than exchange rates and inflation, and was coming out of the election as the first party.³ According to the 'fair order' approach it put forward, workers, small commodity producers, peasants and artisans would be directed to productive investment with the support of the state. Thus, the people, who are the employees of the factory and the partners of the factory on the one hand, would be able to position democracy in daily life by producing self-management mechanisms. Large segments which were in the status of small commodity producers in the country and labor, would be able to clamp down around the industrial capital as both labor force and financier (Önder, 1998). As a matter of fact, after the election, business people such as Sakıp Sabancı, President of the Union of Chambers of Industry, Vehbi Koc, and actors such as Turk-İş declared their support for the government with the idea that the RPP minority government could continue the employee-employer agreement and provide the necessary external resources. Against this, the government cannot get a vote of confidence by 12 votes and instead II. MC government was being formed. Measures taken by the newly established government, such as the price hikes for certain state economic enterprise products and the reduction of base prices, were welcomed by the IMF. However, the expectations of the IMF in terms of reducing the growth momentum, reducing the budget expenditures by interrupting the public investments, increasing the interest rates, limiting the wages and implementing a significant devaluation could not be met by the new government. This situation, which caused disagreements among the coalition partners, prevented the foreign resources needed by the economy from entering

---

³ One of the factors that increased the electoral success of the RPP was the outstanding success of the RPP mayors elected in 1973. For 'social municipalism' practices in the big cities of the period such as Istanbul, Ankara, Izmit and Adana, see Sezgin and Canbulut, 2021.

the country. The support of the capital circles to the government was decreasing, and organizations such as TUSİAD, ISO, ASO were starting to make statements that the government could not be considered as an interlocutor. Turk-İş and DİSK were also threatening to go on a general strike by intimidating the government during this period (Ataay, 2005, s. 95-126).

The success of the RPP in the 1977 local elections and the subsequent resignation of many MPs from the JP showed more clearly the legitimacy problem that the government experienced in this period. As a matter of fact, with the vote of confidence held on January 27, instead of the II. MC Government, a coalition government with a majority of the RPP was formed. In the first place, the newly established government made statements that Turkish democracy could lose its functionality if the IMF's prescriptions were implemented, and emphasized the need for the IMF to soften its classical prescriptions. On the other hand, in the same period, foreign banks stated that credit taps to Turkey could only be opened with an agreement with the IMF. At this point, the RPP-dominated government had two options. The first of these was the market-centered accumulation model based on the interests of global and some national capitals drawn by the IMF. The second one was centered on the development strategy of the RPP, which was based on heavy industry, including the working class and small commodity producers, which was put forward in its election strategy. As a matter of fact, the government was choosing to make an agreement with the IMF, thus giving up vital social programs and accessing the credit it needed by cutting public expenditures, similar to the Labour Party that came to power in Britain in 1974. The strategic selectivity of the government in taking this decision revealed the dominance of the supranational financial institutions' power to influence the decision-making mechanisms. Global hegemony was absorbing blows like a pillow, making counter-hegemony projects consistent with its own ideas (Cox, 1994, s. 51-52). As Boratav stated, governments that could not integrate into neoliberal policies had to either be forced to keep up with these policies or be ousted from power in some way (Boratav, 1989, s. 82).

As a matter of fact, the policies implemented to make stand-by agreements with the IMF during the RPP-dominated government were, on the one hand, wearing out the Party, which entered the elections with a social democratic face, and on the other hand, causing the loss of confidence in the idea that social democracy could constitute an alternative to the neoliberal perspective. As in many countries, the IMF was used as a tool to achieve desired behavioral change in the internal economy of a sovereign state. Undoubtedly, this was related not only to the coercion of the bankers in Washington, as Colás (2005, s. 77-78) pointed out, but also to the fact that the collective interests of the ruling classes within the country were largely compatible with structural adjustment program. As a matter of fact, in its report in 1978, TUSİAD stated that, similar to the IMF and the World Bank, the economic problems in the country could only be overcome by suspending public investments, reducing budget expenditures, increasing interest rates and export subsidies, limiting wages and implementing a significant devaluation (TUSİAD, 1978, s. 1-7). On the other hand, the space created by social forces through conflicts made it difficult for the government to fully implement the stand-by agreements it signed with the IMF. To give a short example, after the stand-by agreement signed with the IMF on July 19, 1979, international commercial banks initially promised to provide a loan of \$407 million to Turkey as long as it complies with the conditions of the IMF. However, considering the midterm elections to be held in October, the Ecevit government had to significantly increase the base prices applied to agricultural products, so the limits set by the IMF were being exceeded at the very beginning. The

decrease in support for the RPP in the midterm elections revealed that the society had the idea that the economic, social and political crisis could be overcome through a new government.

The resignation of Prime Minister Ecevit following the by-election results made it possible to form a Justice Party minority government with the support of right-wing parties and independent deputies in the parliament. Demirel thought that the most important problem of the economy in this period was inflation, and stated that the primary condition for controlling inflation was the sincere implementation of a correct stabilization program. As a matter of fact, it was not difficult to catch the core of the January 24 decisions in the statements he made immediately after taking the task of forming the government.⁴ After a short while, the new government's Finance Minister, İsmet Sezgin, announced that relations with the IMF would be continued in a good atmosphere. A single name, Turgut Ozal, was appointed to the Undersecretariat of the Prime Ministry and the State Planning Organization, which can be seen as a situation that has not been encountered very often in state organization, in order to carry out the economy from a single source (Rifat Serdaroglu, Personal Interview, September 2021). This situation was one of the first signs of the necessity of transforming the institutional structure of the state in order to coordinate and quickly implement the economic decisions recommended to be taken on a supranational scale.

Ozal, who worked in international financial institutions and had close relations with these institutions, was at the center of the negotiations on behalf of the government with the IMF and the World Bank. The new stability program was also taking shape after long meetings held at Ozal's house. When Prime Minister Demirel saw the final version of the program, he could not stop himself from saying these words: "So what will be the income distribution? What about the farmer, tradesmen, civil servants, workers? What will they do?". Ozal's answer, who believed in the necessity of measures such as tight exchange rate adjustments, raising interest rates, large hikes and limiting the wages of employees, suggested by the IMF, revealed his belief in the impossibility of another alternative to overcome the economic problems experienced. "We are introducing an austerity policy. No other choice..." (Çolaşan, 1983, s. 92). As a matter of fact, this discourse reflected a kind of expression of the dogma of "There is no alternative" (TINA) against the redistribution mechanisms in which different social actors are at the forefront. In this way, tight fiscal policies dictated to states through global markets could be given the legitimacy of being the only realistic way for the sustainability of the economy.⁵

When the newspapers were examined before the January 24 decisions, Demirel's emphasis on social struggle and increasing violence stood out instead of Ozal's technocratic perspective. "Four Americans were killed in Istanbul. Ecevit: Troubles and difficulties increased with the government. A coffee shop was bombed in Beşiktaş, five people were killed. There is only a few days of fuel left in the country. Seven people, including a high school principal, were killed in five provinces. Sezgin: Negotiations with the IMF resulted in positive results. Two armed sisters wanted to rob Orhan Gencebay. Martial law is extended for two more months. Demirel: Anarchy is no longer a government problem. 20 factories in Bursa stopped production due to the lack of fuel oil. Eight people were killed in the dorm yesterday. Turkeş asked Demirel for life safety. Currency was found for three days' worth of

---

⁴ Demirel's statement during this period is as follows: "One of the most important economic issues facing Turkey is inflation. Unless Türkiye can control inflation, it cannot organize its economic and social life. The main condition for keeping inflation under control is to implement a correct stabilization program with seriousness and sincerity. While solving this issue, it is necessary to implement the right economic and fiscal policies that will not paralyze the economic life, that will not stop the growth, that will finance the budget and other incomes from strong sources. We will explain the more detailed elements of this stabilization program as appropriate" (Çolaşan, 1983, s. 36).

⁵ For different policy choices that can be implemented in this period, Şenses, 2016.

oil... The Minister of Energy stopped 95% of the factories working with fuel oil. The foreign exchange reserves of the Central Bank have decreased to 9 million dollars” (Cölaşan, 1983, s. 100).

As a matter of fact, after these developments, the Army invited political parties to duty against increasing anarchy, terrorism and separatism in order to ensure the survival of the state, national unity and solidarity (Milliyet, 03.01.1980). The first response from the centre-right to this invitation, which was an ultimatum and could perhaps be considered one of the first harbingers of the coup, was given by Turgut Ozal, with Demirel's permission. Shortly after the ultimatum, Ozal said in the briefing he gave to the top military commanders about Turkey's economic situation: “It is as dangerous in economic anarchy as in political anarchy. Both can overthrow the state. If some measures are not taken as soon as possible, the inflation rate will reach 120 percent this year, and the people who have not participated in anarchy until now will also join”. Thus, Ozal argued that national unity and solidarity in the country could only be created by neoliberal methods dictated by international financial institutions. In particular, measures such as the inefficiency of SEEs, the fact that collective agreements fuel inflation, the freezing of wage increases, the change of strike legislation, the importance of international capital, the multitude of public holidays, and the re-counting of Saturdays as workdays were the prominent points in Ozal's discourses. This showed that in Ozal's imagination, the social and political struggle of the working class occupied an important place as responsible for the organic crisis in Turkey. This first meeting of the army and Ozal, which took place in a moderate atmosphere, was the first stage of the partnership that would take place after September 12. A similar meeting will be held after the January 24 Decisions, and Ozal would use similar expressions more confidently here as well.

In the night hours connecting January 24 to January 25, the following statements were included in the telex sent from the Ministry of Foreign Affairs to Washington in English: “Mr. Larosierre and Mr. To Woodward's attention... At the meeting held this evening, our government accepted the economic stabilization program on the main principles of which we had previously agreed with the IMF. The Council of Ministers meeting will continue tomorrow and some price adjustments will be accepted. In this case, it's up to the foreign aid we hope to receive, and this issue needs to be expedited. I hope we will have detailed discussions in the coming days. FYI... Turgut Ozal” (Cölaşan, 1983, s. 136). The decisions of January 24, which were published in the Official Gazette late at night and which, in the words of one of its chief executives, Kaya Erdem, "will bring heavy burdens to the citizens", were being discussed at the Council of Ministers meeting all day and were approved as a result of the fierce debates between the ministers.

Symbolized as a turning point in Turkey's transition to neoliberalism, these decisions envisioned a new export-based accumulation regime, a liberal market economy, and a new role and organization for the state (Önder, 2016). Thus, the Program determined the structural framework of the transition from Keynesian economic policies to monetary economic policies. The first steps of this framework were the 32.7% devaluation of the Turkish lira, the removal of control mechanisms on prices and restrictions on imports, the liberalization of trade and the promotion of exports (Baysan ve Blitzer, 1990). Although there was no direct reference to the labor market in the Program, the transition to an export-oriented growth model and the creation of an exportable surplus value in this context necessitated lowering wages and restricting domestic demand. In this respect, the program had a perspective that enabled the evolution of class power relations by strengthening international and domestic capital against labor. Thus, on the one hand, the opportunity to compete in the international market could be created for the domestic capital, which was strengthened by protectionist

economic policies, and on the other hand, the international capital could be encouraged to invest in the country (Özgun, 2014).

However, in order to achieve these goals, it was necessary to provide a predictable political-economic environment for the interconnected transnational and local historical bloc, with strict loyalty to stabilization measures and structural adjustment policies. Because, putting into practice the neoliberal economic reforms, which are now normalized and narrowing the political ground by tying the hands of many politicians, would not be as easy as a technocratic perspective would have hoped. As Prime Minister Demirel stated, “No political party had the luxury of implementing the January 24 Decisions”.

3. MILITARY AUTHORITARIANISM AND STRUCTURAL ADJUSTMENT

“September 12 may give us the opportunity to do many things that we could not do before... What we have suffered from this anarchy, the absence of the Parliament. Now the word that comes out between these men's lips will become law... The strike story... is banned.”

Turgut Ozal

The January 24 decisions were praised by international financial institutions and OECD governments, and a 3-year stand-by agreement was signed between the IMF and the Justice Party government. Similarly, in order to benefit from the structural adjustment loans of the World Bank, an agreement was made with this institution in March 1980 (Önder,1998). However, the World Bank did not consider the January 24 Decisions to be sufficient for the agreement to be concluded. The institution stated that it would give structural adjustment loans to Turkey on a conditional similar to that of the IMF, in a method never encountered in practice, and for the first time requested a letter of intent from a country in a similar way to the IMF. The main condition was to prioritize the reduction of inflation rather than a high rate of development. In this context, the government adopted measures such as narrowing the public sector, liberalizing the trade and foreign exchange regime, facilitating the entry of foreign capital into the internal market. In June 1980, the largest loan ever granted among developing countries - SOR 1,250 (US\$ 1,630 million) amounting to more than 70 percent of all compliance loans granted to developing countries - was provided to Turkey (Yeldan, 1995). This situation made Turkey, in the words of Yeldan and Bedirhanoglu (2010b), "the darling of the [World] Bank".

In Turkey, on the other hand, there were different reactions to the decisions. Even within the Justice Party, which took the decisions, the debates were increasing day by day, and Demirel was having difficulty in establishing the balances within the Party. As a matter of fact, in the session of the Council of Ministers to determine the base prices for wheat, Ozal referred to the stabilization package and explained that the wheat, which found buyers for 9 liras in the free market, could only be bought for 6.5 liras by the state. This situation caused great controversy among the ministers. After Demirel took Ozal out of the room, the base price of wheat was set at 10 liras. Similarly, frictions continued during collective bargaining, although Ozal tried to limit wages as much as possible from a technocratic point of view, the interventions of Demirel and some ministers made further wage increases possible. The striking reactions of the politicians of the period on this issue also revealed the absence of a strong political authority that could implement the stabilization program.

Demirel: “Devaluation will not lead to inflation. The goal is to activate the stalled economy and save Turkey from being a black market country.”

Turhan Feyzioglu: “Those who ruthlessly criticize even compulsory devaluation while in opposition are now devaluing.”

Sener Battal: “The JP government has taken an attitude that makes it look like the CHP government it criticizes.”

Ziya Muezzinoglu (RPP): “AP adopted the brutal rules of the market economy and the state's coffers were handed over to private banks.”

Necmettin Erbakan: “These decisions are not a requirement of the economy, but the order of the IMF. Demirel ruthlessly hit the nation on the head.

Alpaslan Turkes: “Today's situation has been reached by the irrational economic policies pursued until now.”

Ismet Sezgin: “The most severe penalties will be applied to those who increase prices excessively.”

Bulent Ecevit: “The economy, even the state, has been handed over to big interest groups. The government wants to apply an outdated South American model in Turkey with more objectionable measures.”

Looking at the capital circles, it was seen that industrialists and banks welcomed the decisions taken. TUSIAD stated that exports meant independence in this period and argued that the economy, which had come to the point of bankruptcy with the January 24 decisions, regained dynamism (TUSIAD, 1980, s. 6; TUSIAD, 1983, s. 8-18). Army, another important actor in Turkey's political life, was leaving very satisfied with the second briefing Ozal gave them after the January 24 Decisions. Ozal's rhetoric about removing the subsidies given to SEEs in general, giving much more support to the export-oriented entrepreneurs, and providing cash flow to the country were also adopted by the commanders. In addition, when the interview was examined in more detail, important clues for the social and economic life after September 12 could be caught between the lines.

As a matter of fact, Ozal's statements at the meeting that TPAO should not be seen as a national organization, that the important thing is to strengthen the country no matter who finds the oil in Turkey, and that foreign oil companies should not be offended by this issue, was not met with objections by the Army, which is considered the most national organ of the country. Army did not deny the necessity of carrying out a joint work with international capital in every field, similar to the economic growth model that Ozal internalized. The emphasis on integration with the global economy at the highest level showed how much the previous period's 'dependent development' criticisms lost their effect in a short period of time. This was not surprising at a time when international financial institutions could directly determine their economic policies (Yalman, 2002).

In addition, Ozal's statements on the necessity of regulating the labor market, such as the abolition of collective agreements, the determination of wages according to the inflation rate, the prevention of competition between unions, the revision of strike areas and strike legislation, were also affirmed by the commanders. Admiral Bulend Ulusu, the Commander of the Naval Forces of the period and the first Prime Minister after September 12, said, “If this collective bargaining system does not sink Turkey, nothing can sink it. Let's know this well”, emphasizing how much he agrees with Ozal's views. As a matter of fact, the background of Ulusu's discourse was the fact that since the mid-1970s, organized labor increased wage demands in industrial production with the help of collective agreements. Because the share of labor in the industrial value added rose from 28% in 1975 to 37% in

1979 (Yeldan, 1995). Similar to Ozal, the commanders shared the idea that the organic crisis in Turkey was directly related to the social and political struggle of the working class (Akca, 2011).

In addition to these, Ulusu stated at the meeting that maritime businesses in no country were run by the state, and that the state's duty was only to create maritime infrastructure businesses. Ozal, on the other hand, joined Ulusu with the following sentences: "The duty of the state is to fulfill functions such as defense, justice, regulating the economy in general, and to deal with infrastructure investments. In addition to these works, the state in Turkey has also started to do industrialism and trade with the help of SEEs. Of course it's not going to happen..." (Cölaşan, 1983, s. 138-146). Thus, it could be seen that Army and Ozal achieved an important consensus on the point of activity that the state would gain with the new economic growth model. This reconciliation was of such a nature as to hinder the state's feature of being a producing actor.

After the January 24 Decisions, the aforementioned state primarily assumed the role of discipline in terms of its relations with labor. In addition to being a cost factor for capital in the import-substitution accumulation regime, labor, which signifies local demand and purchasing power, lost this characteristic to a large extent with the new accumulation regime. Especially in the competitive environment in the global market, it was becoming a production cost that had to be reduced. In this case, in order to create favorable conditions for the reproduction of capital, the state had to find a solution to the increasing militancy of workers.

By the end of the 1970s, the number of striking workers had reached record levels. According to official statistics, which did not include illegal strikes and mass actions, 1,303,253 working days were lost in 220 strikes involving 84,832 workers. Against this, the ruling Justice Party government was taking steps to regulate the Trade Unions Law and the Collective Bargaining, Strike and Lockout Law in a restrictive manner, and was working to erode the social rights of workers, including severance pay. In this period, the Collective Bargaining Coordination Board, which was established under the Prime Ministry, played an important role in the state's restructuring of the relations between labor and capital. Through this institution, it was aimed to completely take control of the collective bargaining system, which was thought to "sink the country". However, although the Justice Party government tried to increase its power over the trade union movement in this period, the resistance from both the government itself and the left opposition was pushing the government to take a step back. Unable to produce a viable alternative, the opposition against it was strong enough to hinder the sustainability of the neoliberal program. In particular, the lack of a parliamentary majority significantly limited the ability of the government to implement the program. Terrorism and political violence continued to increase in this period when the parliament lost its function (Keyder, 2012; Önder, 2016; Şenses, 2016).

As a matter of fact, the current chaos environment gave legitimacy to the intervention of a non-political actor. The army seized the administration with the coup on September 12, 1980. At the General Staff meeting held right after the Turkish Armed Forces took over the administration, the army, which was seen as the most nationalist instrument of the state, was making a decision that might seem ironic at first glance. The stability program of January 24, which aimed to subordinate the country to the requirements of the global market, was to be continued. Turgut Ozal was offered to work with the junta, and Ozal accepted the offer. The first issue addressed by the junta after the coup was the abolition of strikes and lockouts, which meant that workers had to return to work. The first problem Ozal had to solve was the determination of the wages that the 100,000 workers who were on strike at that time would

receive when they started their duties. Ozal thought that 70% advance should be given to all workers whose collective bargaining agreement has expired in this regard, and he did not neglect to obtain the approval of Halit Narin, the President of Turkish Employers' Unions and his close friend, before presenting this proposal to the junta (Cölaşan, 1984, s. 45-58). As a matter of fact, Narin would later be remembered with the following statement that revealed the organic relationship between military intervention and class struggle. "For 20 years, the workers laughed, we cried; Now it's our turn to laugh" (Akca, 2018, s. 30).

It was clear that the junta agreed with Ozal on the point that the economic crisis in the country could only be overcome with the stable implementation of the January 24 Decisions after September 12. However, an appropriate political and institutional structure that would lead the economy to an export-led growth model had not yet been established. The commanders wanted to appoint Ozal as the Minister of State in charge of foreign economic relations. However, Ozal argued against this proposal that he should be given the titles of Deputy Prime Minister responsible for economic affairs, as well as the Ministry of Finance and Trade. The conversation between Turhan Feyzioglu, whom the commanders wanted to make Prime Minister at that time and Ozal, was interesting in that it revealed the authoritarian and anti-democratic side of neoliberalism.

-Feyzioglu, "Mr. Ozal, do you know that your proposal is against the constitution and all the rules of the state?"

-Ozal, "Mr. Feyzioglu, our commanders are here. If what I have said is unconstitutional, they will issue a decision and it will not be unconstitutional or anything" (Cölaşan, 1984, s. 58-63).⁶

This situation also showed that, as Poulantzas (2000, s. 203-204) stated, neoliberal policies could only be realized by "transferring power from the legislature to the executive and the public administration to a small number of high-level units". As a matter of fact, according to Ozal, the January 24 stability program could be implemented more easily after September 12. In particular, the fact that decisions were taken in an almost frictionless environment, in a council that would work instead of the parliament, would make it possible to implement many decisions that could not be taken before due to fear of social resistance.

Because, in an environment where all political parties were closed, organized labor was suppressed and all civil rights and freedoms were restricted, there was no power left that could stand against the socio-economic program put into practice by the military regime. The National Security Council, which is the only power in the political arena, initially entrusted the economy management to a small technocrat group headed by Ozal. Later, Ozal was appointed as the Deputy Prime Minister responsible for the economy, while Kaya Erdem, with whom Ozal prepared the January 24 decisions at his request, became the Minister of Finance. As Ozal stated, this situation facilitated the implementation of the January 24 Decisions (Yalman ve Bedirhanoglu, 2010b). A new capitalist power bloc could be formed under the leadership of industrial and financial capital, the commanders who took over the administration of the state, and a group of technocrats who had internalized the neoliberal point of view. In particular, the pro-capitalist and anti-labor attitude of the technocrats and the military regime made it possible to set aside the class conflicts of the bourgeoisie and to ensure integration between rival capitals. However, following the open market and export-

---

⁶ As a matter of fact, with the Law on the Constitutional Order adopted on October 27, 1980, all the powers of the Grand National Assembly of Turkey were transferred to the NSC, and the powers of the President to the Chairman of the NSC, Kenan Evren. Decisions, declarations and laws enacted by the MGK were gaining value in the status of "constitutional amendment" (Erogul, 2007:308).

based accumulation strategy also brought with it the necessity of radically changing the socio-economic life. This situation made it necessary for the military regime to reshape the entire political system and state-society relations as well as maintaining law and order (Önder, 2016).

As a matter of fact, the needed state was institutionalized through both the 1982 Constitution and the basic laws put into practice by the military regime. With 669 laws enacted during this period, the entire civil, legal and political structure was being updated, from political parties to trade unions, from political rights including collective bargaining and strike rights to the high judicial system. Neoliberal politics was built on the discrediting of democracy and was based on the creation of a socially disciplined, depoliticized society. The reinvention of tradition through terms such as the sanctity of the state, national security, survivability and public order played an important role in the trivialization of civil rights and freedoms. The strong state phenomenon, far from the influence of social actors, took place in people's memories. In particular, the powers of the Prime Minister were increased in order to create an institutional machine in which the executive was effective over the legislature. Many institutions were directly connected to the Prime Ministry and mechanisms such as the National Security Council were established. In addition, the frequent use of decree-laws, which gave the government the power to make laws in a way, was normalized. Laws that could face objections in the parliament were put into effect through these decrees (Tanör, 2002; Akca, 2018). During this period, both the IMF and the World Bank did not hesitate to cooperate with an oppressive junta regime. However, as Gill and Law (1994) stated, a new historical bloc needed to have its own political networks and organization as well as civil society and economy. Through these networks, a convincing position could be reached in discourse and actions, and a conscious and planned hegemony struggle could be continued beyond the capture of the state's institutional machinery. Within this, political participation and political space had to be limited even more strictly.

4. TRANSITION TO RESTRICTED CIVIL ADMINISTRATION

The Bulend Ulusu government, which was appointed by the National Security Council after the coup, was in a managerial position in the country until the first elections held on 6 November 1983. In reality, the administration was in the hands of the NSC. As a matter of fact, on October 18, 1982, the new constitution was first adopted by the NSC. Because the final draft had to be approved by the Council before it could be put to a referendum. On Sunday, November 7, 1982, when the country was under martial law, the new constitution was approved by the plebiscite, while Kenan Evren, the head of the junta, became the seventh President (Dogan, 2020, s. 188).

The belief of the commanders in the necessity of rebuilding the political sphere in this period was reflected in the new constitution approved by the junta. Because, with the provisional Article 4 of the 1982 Constitution, all executives of political parties that were dissolved by Law No. 2533 of October 16, 1981 were prohibited from appearing on the political scene for 10 years. In addition, for the first time, with the 1982 Constitution, the sentence of "participating in ideological or anarchic actions and provoking and encouraging such actions..." was added to the criteria for being elected as a deputy. In fact, a concept that could easily be filled in, such as "taking ideological actions", gave the military regime a space to use at will. With the reference to political crime, commanders could now ban any politician they thought reflected the spirit of the previous era. The 10% country threshold, on the other hand, aimed at making it impossible for the parties, which were seen as ideological by the commanders of the period, to gain representation, in addition to the strong desire to execute

(Alkan, 2006, s. 148-162). Thus, as Munck (2005) stated, democracy was devalued as a political currency.

As a matter of fact, the Political Parties Law No. 2820, which was put into effect on April 28, 1983, was being created in accordance with the new constitution. The law strictly stipulated that new parties could not be in a permanent relationship with the old parties and that political parties could not establish an organic bond with any association or union. For this, all parties to be elected had to pass the approval of the NSC. The criterion for entering the election was that at least 30 founding members of the parties had to be approved by the NSC by August 24, 1983. The eligibility conditions, which were left open-ended, complemented the mechanism that allowed the junta to construct the political space as it wished. The junta would determine which of the 16 parties established after the lifting of political bans could survive and which parties could participate in the first elections to be held.

5. CONCLUSION

If the process is to be classified, the radical transformation insisted by the global hegemony began in 1970. Then, in August 1977, it continued with the Demirel government's 'Fight Against Inflation Package'. In the Ecevit government, on the other hand, it was tried to be continued with the names of "Structural Change Program" in March 1978, "Money Credit Measures" package in September 1978, and "Economy Strengthening Program" in March 1979. The January 24 Decisions under the leadership of the Justice Party represented the point where the transformation matured. The series of stabilization programs began with the intervention of global capitalism institutions in the absence of a strong political authority. Especially the level of inflation and unpaid foreign debts pushed the political will of the period to accept the conditionality offered by international financial institutions and their supporters in Turkey. In this process, Turkey could only borrow from the IMF and the World Bank when it promised to implement the stabilization and structural adjustment programs offered to it by the institutions. The approval of the institutions instilled confidence in other investors in lending to the country. On the other hand, the country's economic policies were under surveillance by institutions, and international commercial banks were able to enable the transfer of resources from the people of the country to them through loans whose risk ratio was reduced by the IMF and the World Bank.

However, it was very difficult to put the 24 January Decisions into practice under democratic conditions. As a matter of fact, with the intervention of the Army on September 12, 1980, the policies drawn by the international financial institutions and clarified by the January 24 decisions could be put into effect. The failure of existing political actors to implement the radical transformation opened the door to a non-political solution to the 'political actor' problem. Just as the 1960 coup made possible the transition to the import substitution industrialization model, the 1980 coup made possible the transition to neoliberalism by crushing the political representations of the revolutionary left and the working class. This situation could only be achieved by the detention of more than 650,000 people, the criminal record created for more than 1,500,000 people, the trial of 7,000 people with the death penalty, the execution of 50 of them, and the murder of hundreds of people in an unsolved manner or by torture. . In addition, 388,000 people's passports were confiscated, 14,000 people were stripped of their citizenship, tons of printed works were destroyed and 23,677 associations were closed (Akca, 2018, s. 31). In an environment where all political parties were closed, organized labor was suppressed and all civil rights and freedoms were

restricted, there was no power left that could stand against the socio-economic program put into practice by the military regime.

On the other hand, the lack of political actors who would introduce the new economic model to the society and support it with convincing arguments, in other words, who could continue the hegemony process in a conscious and planned way, still continued in this period. The 'guided' elections that would enable the parliament to reopen in November 1983 were, in a way, aimed at finding the political actor that the neoliberal agenda needed. However, first of all, political participation and political space had to be limited even more strictly. Accordingly, a democracy with restricted freedoms was seen as the most reasonable option for Turkey. The new political system was built on a blank slate, on which neoliberal principles could be easily applied, by restricting the demands that could come from the people. As Laclau and Mouffe (2001) stated, the current situation was transformed into a historical necessity and then this ideological ground could be accepted as natural for years. Thus, neoliberal economic reforms, which are now normalized and narrow the political ground by tying the hands of many politicians, could be put into practice.

REFERENCES

- Akça, I. (2011). 1980'lerden Bugüne Türkiye'de Siyaset ve Hegemonya: Bir Çerçeve Denemesi. *İktisat Dergisi*, No. 515-516.
- (2018). 1980 Sonrası Türkiye'de Hegemonya Projeleri ve Otoriterizmin Değişen Biçimleri. İ. Akça, A. Bekmen, B. A. Özden (der.), *Yeni Türkiye'ye Varan Yol. Neoliberal Hegemonyanın İnşası*, İletişim Yayınları içinde.
- Akçay, Ü. ve Türkay, M. (2006). Neoliberalizmden, Kalkınmacı Yaklaşım: Devletin Sermaye Birikim Sürecindeki Yeri Üzerine. B. Ülman ve İ. Akça (der.), *İktisat, Siyaset ve Devlet Üzerine Yazılar. Prof. Dr. Kemali Saybaşı'ya Armağan*, Bağlam Yayıncılık içinde.
- Alkan, M. Ö. (2006). Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri. *Anayasa Yargısı*:23.
- Arıcanlı, T. (1990). "The Political Economy of Turkey's External Debt: The Bearing of Exogenous Factors", Arıcanlı T. ve Rodrik D. (der.), *The Political Economy Of Turkey Debt, Adjustment and Sustainability*, Palgrave Macmillan içinde.
- Ataay, F.(2005). *Kriz Kıskaçında CHP Hükümeti 1978-1979*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Baysan, T. ve Blitzer C. (1990). Turkey's Trade Liberalization in the 1980s and Prospects for its Sustainability. Arıcanlı T. ve Rodrik D. (der.), *The Political Economy Of Turkey Debt, Adjustment and Sustainability*, Palgrave Macmillan içinde
- Bedirhanoğlu, P. ve Yalman, G. L. (2010a). Reflections on the Neoliberal Transformation in Turkey. Saad-Filho, A. ve Yalman, G. (der), *Economic Transitions to Neoliberalism in Middle-income Countries*, Routledge
- (2010b). Reflections on the Neoliberal Transformation in Turkey. Saad-Filho, A. ve Yalman, G. (der), *Economic Transitions to Neoliberalism in Middle-income Countries*, Routledge
- Boratav, K. (1989). Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985), 2. Baskı, İstanbul:Gerçek Yayınları
- Colás, A. (2005). Neoliberalism, Globalisation and International Relations. Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (der), *Neoliberalism A Critical Reader*, Pluto Pres içinde

- Çölaşan, E. (1983). *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları.
- (1984). *12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları.
- Cox, W. R. (1994). Gramsci, Hegemony And International Relations: An Essay In Method. Gill, S. (der), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press.
- Doğan, M. G. (2020). *Neoliberalizm, İşçiler ve Direniş, Özal'a Karşı Geleneksel Sendikacılığın Mücadelesi (1986-1991)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eroğul, C. (2007). *Anatüzeeye Giriş*, Ankara İmaj Yayınları.
- Gill, S. ve Law D. (1994). Global Hegemony and The Structural Power of Capital. Gill, S. (der), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press.
- Göker, E. (2006). Sınıf Mücadelesi Neyi Açıklar? Türkiyede Kalkınma Sürecinde Devlet-Kapitalist Çekişmesi 1958-67. B. Ülman ve İ. Akça (der.), *İktisat, Siyaset ve Devlet Üzerine Yazılar. Prof. Dr. Kemali Saybaşı'ya Armağan*, Bağlam Yayıncılık içinde.
- Jessop, B. "Devletler, Devlet Gücü ve Devlet Kuramı", Jacques Bidet ve Stathis Kouvelakis (der.) *Çağdaş Marksizm İçin Eleştirel Klavuz*, Yordam Kitap içinde
- (2005a). *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, İletişim Yayınları
- Keyder, Ç. (2012). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları.
- Laclau E. ve Mouffe C. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy Towards a Radical Democratic Politics*, Verso.
- Mezzadri, A. (2010). Neoliberalism, Industrial Restructuring and Labourlessness from The Delhi Garment Industry. Saad-Filho, A. ve Yalman, G. (der), *Economic Transitions to Neoliberalism in Middle-income Countries*, Routledge
- Milliyet, 03.01.1980.
- Munck, R. (2005). "Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism", Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (der), *Neoliberalism A Critical Reader*, Pluto Pres içinde
- Önder, N. (1998). Integrating with The Global Market: The State and The Crisis of Political Representation. *International Journal of Political Economy*, 28:2.
- (2016). *The Economic Transformation of Turkey. Neoliberalism and State Intervention*, I. B. Tauris.
- Özgün, S. D. (2014). *The Political Economy of Labour Market Reforms Greece, Turkey and the Global Economic Crisis*, Palgrave Macmillan.
- Poulantzas, N. (2000). *State, Power, Socialism*, Londra ve New York: Verso.
- Serdaroglu, R. (September 2021). Personal Interview.
- Sezgin, S. ve Canbulut, T. (2021). *Toplumcu Belediyecilik 1970'lerden Günümüze Bir Yerel Yönetim Deneyimi*, İletişim.
- Silver, B. ve Arrighi, G. (2000). Workers North and South. L. Panitch and C. Leys (der), *Socialist Register 2001*, London: Merlin Press.
- Sönmez, M. (1998). *Bölgesel Eşitsizlik*, İstanbul: Alan Yayınları

- Şenses, F. (2016). Turkey's Experience with Neoliberal Policies since 1980 in Retrospect and Prospect'. Özbay vd. (der), *The Making of Neoliberal Turkey*, Ashgate.
- Tanör, B. (2002). Siyasal Tarih (1980-1995). B. Tanör, K. Boratav (der), *Bugünkü Türkiye 1980-1995*, İstanbul Cem Yayınevi.
- TÜSİAD (1978). 1978 Yılına Girerken Türk Ekonomisi. *Yayın No: TÜSİAD-T/78.1.53*.
- (1980). "1980 Yılına Girerken Türk Ekonomisi", *Yayın No: TÜSİAD-T/80.1.62*.
- (1983) *Görüş*, Cilt 11, Sayı:2.
- Yalman, G. (2002). Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist Bir Paradigma mı Hegemonya Stratejisi mi?. *Praksis*, (5)
- Yeldan, E. (1995). Surplus Creation and Extraction Under Structural Adjustment: Turkey, 1980-1992. *Review of Radical Political Economics*, 27(2).

LOJİSTİK SEKTÖRÜNÜN LOKASYON KATSAYISI YÖNTEMİ İLE ANALİZİ: TR62 BÖLGESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Geliş Tarihi : 05.12.2023

Doç. Dr. M. Sami SÜYGÜN¹

Kabul Tarihi : 25.12.2023

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Özet

Güçlü bir ekonomi için kilit faktörlerden birisi olan sürdürülebilir büyümeyi sağlamak adına bölgesel kalkınma büyük önem arz etmektedir. Bölgesel kalkınma aynı zamanda gelişmişlik farklarının ve gelir eşitsizliklerinin azalmasını destekleyerek ekonomik ve toplumsal bütünleşmeye de katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan ulusal politikalar yanında her bölgenin kendi dinamiklerinin de göz önünde bulundurulmasını esas alan bölgesel odaklı yaklaşımlara verilen önem artmaktadır. Bu çerçevede, çalışma kapsamında, üretim ve tüketim faaliyetlerine önemli katkı sağlayarak, sosyal ve ekonomik kalkınmada kritik role sahip lojistik sektörünün, TR62 Bölgesi mevcut durumunun ve gelişme potansiyelinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda TR62 Bölgesinde, NACE 2 sınıflandırmasına göre 49, 50, 51, 52, 53 kodlu lojistik faaliyetlerin 2013-2022 dönemine ilişkin istihdam bazlı yoğunlaşma oranları, Lokasyon Katsayısı yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 2022 yılı için TR62 Bölgesi sektörel yoğunlaşması yüksek, Adana ili sektörel yoğunlaşması düşük ve Mersin ili sektörel yoğunlaşması ise çok yüksek olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, Adana ili için posta ve kurye faaliyetlerinde sektörel yoğunlaşma yüksek iken, Mersin ilinde ise kara taşıma ve boru hattı taşıma faaliyetleri ile taşıma için depolama ve destek faaliyetlerinde çok yüksek sektörel yoğunlaşma tespit edilmiştir. Son 10 yıllık dönemde yoğunlaşmalar genel olarak önemli değişimler göstermezken, Mersin özelinde taşıma için depolama ve destek faaliyetleri alanındaki yoğunlaşmanın yıllar içinde azaldığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, TR62, Mersin, Adana, Lokasyon Katsayısı.

JEL Kodları: P25, P48, O18.

ANALYSIS OF THE LOGISTICS SECTOR WITH THE LOCATION QUOTIENT METHOD: A STUDY ON THE TR62 REGION

Abstract

Regional development is of great importance in order to ensure sustainable growth, which is one of the key factors for a strong economy. Regional development also contributes to economic and social integration by reducing development differences and income inequalities. In this regard, the importance given to regionally focused approaches, which are based on taking into account the dynamics of each region as well as national policies, is increasing. In this context, within the scope of the study, it is aimed to reveal the current situation and development potential of the logistics sector in the TR62 Region, which has a critical role in social and economic development by making a significant contribution to production and consumption activities. In this context, in the TR62 Region, employment-based concentration rates of logistics activities coded 49, 50, 51, 52, 53 according to NACE 2 classification for the period 2013-2022 were analyzed with the Location Coefficient method. According to the analysis results, the sectoral concentration of the TR62 region for 2022 was determined to be high, the sectoral concentration of Adana province was determined to be low and the sectoral concentration of Mersin province was determined to be very high. In addition, while the sectoral concentration is high in postal and courier activities in Adana province, a very high sectoral concentration was detected in land

¹ Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, samisuygun@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3928-7438

transportation and pipeline transportation activities and storage and support activities for transportation in Mersin province. While concentrations generally did not show significant changes in the last 10 years, it has been observed that the concentration in the field of storage and support activities for transportation in Mersin has decreased over the years.

Keywords: Logistics, TR62, Mersin, Adana, Location Coefficient.

JEL Codes: P25, P48, O18.

1. GİRİŞ

Avcı toplayıcılıktan tarım topluma geçişle yükselişine başlayan ticaret, kuşkusuz küreselleşmeyle birlikte hacmini zirveye taşımıştır. Küresel mal ticareti 2022 yılı itibarıyla 25 trilyon doları bulurken, ulaşılan bu hacim 1950 yılı seviyesinin yaklaşık 400 katıdır (WTO, 2023). Bu artış söz konusu malların bir noktadan başka bir noktaya taşınmasını ve hatta daha ötesinde ambalajlama, depolama, gümrükleme, sigortalama, vb. tamamlayıcı ve destek hizmetlerini yani lojistik kavramını da beraberinde getirmiştir (Tanyaş, 2020, s. 242). Geçmişte yüklerin sevk noktasından teslimat noktasına nakliyesine indirgenen süreç artan ticaret hacmi ve karmaşıklaşan işlemler nedeniyle tamamlayıcı ve destekleyici faaliyetleri de içerir şekilde genişlemiştir. Bu dönüşüm ise lojistik sektörünün ekonomik faaliyetler içerisinde ağırlığını artırarak sektörü ekonomiler için çok önemli bir faktör haline getirmiştir.

Küresel ticaret hacmindeki artışa paralel olarak lojistik sektörü de büyümektedir. 2022 yılında küresel lojistik sektörü pazar büyüklüğü 10 trilyon doları aşmış olup 2032 yılında ise e-ticaretin de etkisi ile pazarın iki katına çıkması beklenmektedir (UTİKAD, 2023). Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik konumu ile küresel lojistik pazarı için önemli bir ülkedir. Asya ile Avrupa arasında köprü konumunda olması yanında dünyanın en büyük ekonomik entegrasyonları arasında yer alan Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ticareti Türkiye'yi lojistik alanda avantajlı kılmaktadır. Türkiye, söz konusu avantajları değerlendirerek lojistik bir üs olma hedefine, 1 Kasım 2023 tarihinde Resmi Gazete' de yayımlanan 12. Kalkınma Planı'nda da yer vermiştir. Mevcut durumda Türkiye'nin 2022 yılında ele ettiği 89 milyar dolar hizmet ihracatının 35 milyar dolarını karşılayan lojistik sektörü (Ticaret Bakanlığı, 2023b), kalkınma planında yer verilen yatırımlarla hedeflere ulaşılması durumunda katkısını ve aldığı payı daha da yukarıya taşıyacaktır.

Dünya ve Türkiye ekonomisi için gerek doğrudan gelir getirici gerekse ticarete etkisi ile dolaylı olarak son derece önemli yere sahip lojistik sektörü, kuşkusuz bölgesel kalkınma açısından da büyük öneme sahiptir. Küreselleşme ile birlikte ticaret hacmi artıp ülkeler zenginleşirken maalesef bu zenginlik eşit olarak dağılmamaktadır. Gerek ülkeler arasında gerekse ülke içindeki bölgeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliği çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak gündemi meşgul etmektedir. Öyle ki Birleşmiş Milletler' in açıkladığı 17 küresel amaç arasında bu sorun kendine yer bulmuştur. Bu noktada bölgesel kalkınma politikaları ekonomik ve sosyal yapının iyileştirilerek eşitsizliklerin azaltılmasında önemli bir işleve sahip olmaktadır (Tekin, 2011, s. 37). Bölgesel kalkınma politikaları için yol haritası sunan ulusal ve bölge düzeyindeki kalkınma planları başta olmak üzere pek çok araştırma ve raporla bölgelerin kendine özgü özellikleri belirlenmektedir. Söz konusu çalışmalarda bölgelerin özellikleri itibarıyla öne çıkan sektörlerinin tespitinde en fazla kullanılan yöntemlerden birisi yoğunlaşma analizidir. Alanyazın incelendiğinde Dinçer (2007), Şahin ve Türkoğlu (2017), Şahin vd. (2018), Ergen ve Oğuz (2018), Urgan ve Sandal (2019), Alkan ve Bilim (2021), Baş ve Ergen (2021), Tekin (2021), Çelik ve Sandal (2022), Ögel ve Avcı (2023) gibi birçok çalışmada sektörlerin ve bölgelerin yoğunlaşma düzeylerinin araştırıldığı görülmektedir. Çalışmaya konu olan lojistik sektörünü ele alan (Bayraktutan vd. 2012, Çamlıca vd. 2016) az sayıda çalışmaya

rastlanırken, TR62 Bölgesi lojistik sektörünün yoğunlaşma analizine ilişkin bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı lojistik sektörünün, TR62 Bölgesi mevcut durumunun ve gelişme potansiyelinin ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda TR62 bölgesinde, lojistik faaliyetlerin 2013-2022 dönemine ilişkin istihdam bazlı yoğunlaşma oranları, Lokasyon Katsayısı yöntemi ile analiz edilmiş, bulgular yorumlanmış ve politika yapıcılar, akademisyenler ve sektör için öneriler getirilmiştir.

2. TÜRKİYE VE TR62 BÖLGESİ LOJİSTİK SEKTÖRÜ

Tedarik Zinciri Yönetimi Profesyonelleri (Supply Chain Management Professionals-CSCMP) tanımına göre lojistik; müşteri gereksinimlerini karşılamak amacıyla, hizmetler de dahil olmak üzere malların ve ilgili bilgilerin menşe noktasından tüketim noktasına kadar verimli ve etkili bir şekilde taşınması ve depolanmasına yönelik prosedürlerin planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesi sürecidir (CSCMP, 2013, s. 117). Ambalajlama, gümrükleme, depolama, sigortalama gibi faaliyetleri de kapsamına alarak taşımacılık faaliyetlerinin ötesine geçen lojistik kavramı ile birlikte sektörün küresel pazardan aldığı pay da artmıştır. Küresel lojistik sektörü pazar büyüklüğü COVID-19 Pandemisi ve Rusya-Ukrayna Savaşının neden olduğu dalgalanmalara rağmen 2022 yılı itibarı ile 10 trilyon ABD dolarını aşmıştır. Tablo 1’de sunulan Türkiye’nin hizmet ticareti istatistiklerine göre lojistik ve taşımacılık sektörü 35 milyar ABD doları gelir ile toplam hizmet ihracatından %40 pay alırken, Türkiye toplam ihracatından ise %14 pay almıştır. Gayrisafi Yurtiçi Hasıladan (GSYH) yaklaşık %10 pay alan sektörün son 5 yıldaki büyüme ortalaması ise Türkiye’nin büyüme ortalamasından daha fazla olarak gerçekleşmiştir (UTİKAD, 2023).

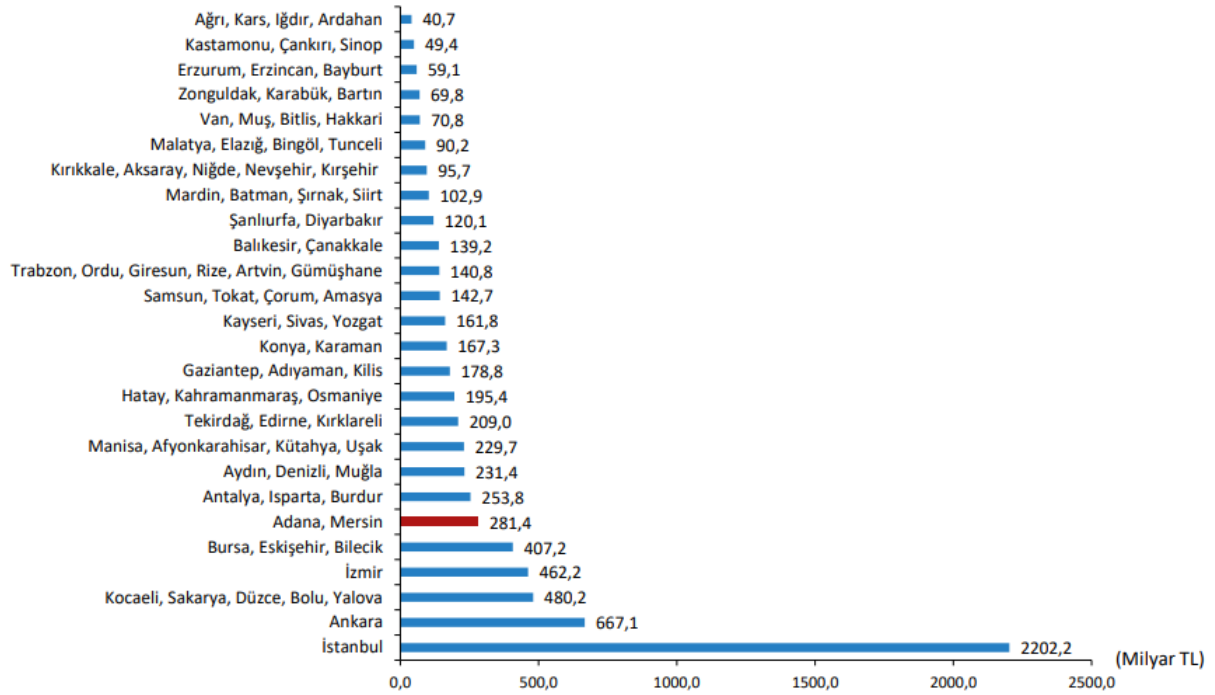
Tablo 1. Türkiye Hizmet Gelirleri (Milyon ABD Doları)

	2019	2020	2021	2022
TOPLAM	67.217	38.243	61.408	88.953
Lojistik ve Taşımacılık	23.396	16.087	24.419	35.348
Seyahat	34.305	13.330	26.634	41.370
Diğer İş Hizmetleri	3.184	2.906	3.521	3.993
Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	1.292	959	1.010	1.090
Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri	1.462	2.113	2.566	2.958
Bakım ve Onarım Hizmetleri	1.234	1.163	1.420	1.890
Finansal Hizmetler	472	382	388	485
İnşaat	364	239	260	350
Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri	178	153	192	291
Resmi Hizmetler	796	367	341	484
Başkasına ait Fiziksel Girdiler için İmalat Hizmetleri	339	284	282	344
Fikri Mülkiyet Hakları Kullanım Ücretleri	195	260	375	350

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2023b

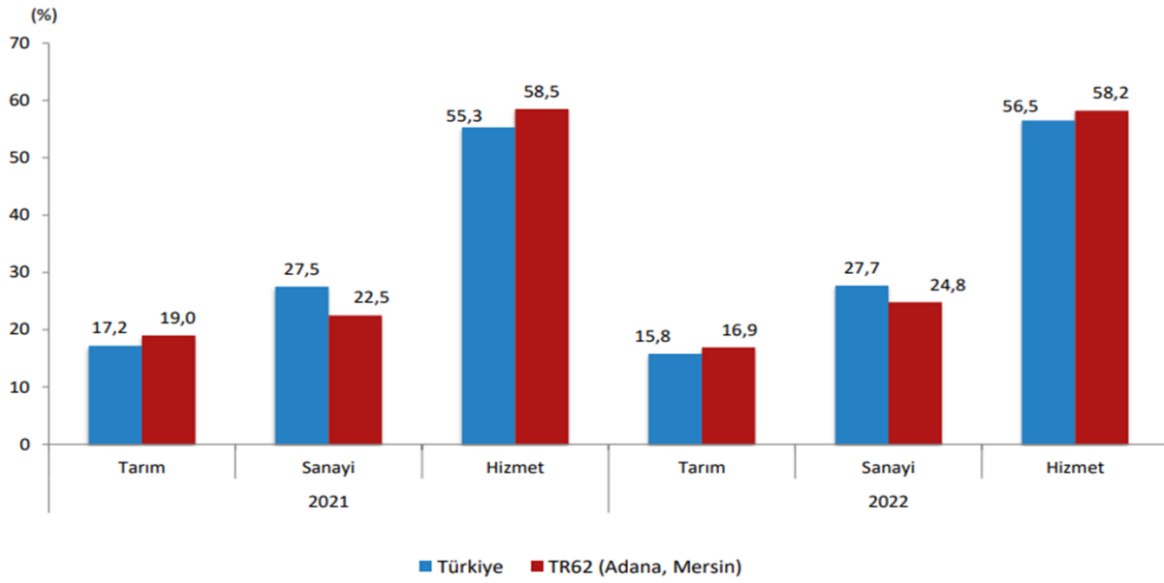
Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya karayolu, denizyolu ve havayolu ile hızlı ve kolay erişim imkânı sağlayan coğrafi konumu, Türkiye'yi önemli bir merkez konumuna getirmektedir. 12. Kalkınma Planı'nda ulaştırma ve altyapı başta olmak üzere yer verilen hedeflere ulaşılması için yapılacak yatırımlar, sektörün potansiyeline ulaşmasına destek

olacaktır. Ancak, ulusal ölçekteki söz konusu planın bölgesel planlarla da desteklenmesi elzemdir. Bu noktada İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) kapsamında kurulan ve bölgesel düzeyde faaliyet gösteren Kalkınma Ajansları'nın politika belgeleri ve buna uyumlu destek mekanizmaları önemli bir yere sahiptir. İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması, Avrupa Birliği'nde, bölgesel istatistiklerin tek bir mekânsal sınıflandırmaya göre üretilmesini temin etmek için geliştirilmiş bir istatistik sınıflandırma yöntemidir. Türkiye ise AB uyum yasaları kapsamında İstatistik Bölge Birimlerini tanımlamış ve bu sınıflandırmaya göre 26 Düzey II ve 12 Düzey I Bölgesi oluşturmuştur. İller ise Düzey III seviyesi olarak kabul edilmiştir. Düzey II seviyesinde yer alan TR62 Bölgesi, Adana ve Mersin illerini kapsamaktadır (Kalkınma Ajansı, 2023). 2022 yılı verilerine göre Mersin ili nüfusu 1.916.432 iken Adana nüfusu ise 2.274.106 olarak gerçekleşmiş ve iki il Türkiye toplam nüfusundan %5 pay almıştır (TUİK, 2023a). Özel Ticaret Sistemine göre açıklanan 2022 yılı verilerine göre TR62 illerinden Adana'nın ihracatı 3 milyar dolar, Mersin ihracatı ise 2.8 milyar dolar olarak gerçekleşirken TR62 Bölgesi'nin Türkiye toplam ihracatından aldığı pay %2,5 olarak gerçekleşmiştir (TUİK, 2023b). Şekil 2'de sunulan 2021 yılı Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla verilerine göre ise 26 Düzey II Bölgesi arasında TR 62 Bölgesi 6. sırada yer almaktadır ve Türkiye toplam GSYH içerisinde yaklaşık %4'lük paya sahiptir (ADASO, 2023).

Şekil 1. 2021 Yılı Bölgesel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla, (ADASO, 2023)

TR62 Bölgesi'nin işgücü istatistiklerinde lojistik sektörünün de yer aldığı hizmet sektörü öne çıkmaktadır. Şekil 2'de sunulduğu üzere TR62 Bölgesi kayıtlı işgücünün %58,2'si hizmet sektöründe yer alırken, bu oran Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

Şekil 2. Ekonomik Faaliyetlere Göre İşgücü İstatistikleri (TUIK, 2023c)

TR62 Bölgesi'ni lojistik sektöründe en güçlü kılan faktörlerden birisi hinterlandıdır. Özellikle Mersin ilinin sahip olduğu liman ile Kayseri, Konya, Gaziantep, Hatay ve Kahramanmaraş gibi önemli üretim merkezlerinin dışa açılan kapısı olması bölgenin lojistik gücünü artırmaktadır. Diğer yandan Şekil 3'te görüleceği üzere gerek mevcut gerekse yeni bölgesel havalimanı, lojistik merkez, karayolu ve demiryolu bağlantıları da bölgeyi lojistik anlamda öne çıkarmaktadır.

Şekil 3. TR 62 Bölgesi Lojistik İlişkiler Haritası (ÇKA, 2023, s. 31)

TR62 Bölgesi; coğrafi konumu, tarım ve sanayi alanındaki üretim kapasitesi ve geniş hinterlandının sağladığı avantajlarla önemli bir lojistik merkezi olma potansiyelini taşımaktadır. Türkiye'nin en büyük limanlarından birine sahip olması yanında yakın zamanda en büyük havalimanlarından birine de sahip olacaktır. Çukurova Bölgesel Havalimanı ve Mersin Limanı, kara ve demiryolu bağlantıları ile güçlendirildiği durumda güçlü karayolu tır filosu da göz önüne alındığında bölgenin potansiyelini çok daha yukarıya taşıyacaktır. Diğer yandan sadece altyapı ile araç imkânları ile değil aynı zamanda nitelikli insan kaynakları ile de öne çıkmaktadır. Zira bölgede yer alan Çukurova Üniversitesi, Adana Alpaslan Türkeş Bilim

ve Teknoloji Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Tarsus Üniversitesi, Çağ Üniversitesi ve Toros Üniversitesi'nde lojistik alanında eğitimlerin verilmesi ile insan kaynakları arzına destek sağlamaktadır. Ayrıca Tarsus da dâhil olmak üzere bölgenin geçmişten gelen ticaret kültürü, köklü meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve işletmelerinin bulunması diğer avantajları arasında yer almaktadır. Tüm bu avantajların doğru şekilde değerlendirilmesi ile bölgenin lojistik sektörüne ve dolayısıyla ülke ekonomisine olan katkısı artacaktır.

3. YÖNTEM

Çalışmanın yöntemi olarak, sektörlerin bölgesel yoğunlaşmalarının saptanmasında yaygın olarak kullanılan Yerelleşme Katsayısı Analizi (Location Quotient-LQ) seçilmiştir. Söz konusu yöntem 1940'lardan bu yana bölgesel ekonomik analizlerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Miller vd., 1991, s. 65). Yerelleşme Katsayısı bazı bölgelerdeki endüstrilerin yoğunlaşmasını belirlemenin halen en etkili yollarından biridir. Böylelikle daha sonra politika yapıcılar veya araştırmacılar, bölgesel temel çarpanlara göre bölgesel ekonomik büyümeyi planlayabilmekte ve değerlendirebilmektedir (Chiang, 2009, s. 400).

Yerelleşme Katsayısı, bir sektörün bölgedeki istihdamının o bölgenin toplam istihdamına oranının, o sektörün ülke genelindeki istihdamının ülkenin toplam istihdamına oranlanması ile bulunmaktadır. LQ aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Tian, 2013, s. 188).

$$LQ=(e_i/e)/(E_i/E)$$

e_i : i sektöründeki bölge istihdamı

e : bölgedeki toplam istihdam

E_i : i sektöründeki ülke istihdamı

E : Ülke toplam istihdamı

Hesaplama sonrası elde edilen katsayıların yorumlanmasında aşağıdaki Tablo 1' e göre bir sınıflandırma yapmak mümkündür (Alkan ve Bilim, 2021, s. 104).

Tablo 2. Lokasyon Katsayısının Yorumlanması

Lokasyon Katsayısı	Bölgenin Sektör Yoğunluğu
<0,50' den küçük	Yok
0,50-0,99 arası	Çok Düşük
1,00-1,09 arası	Orta
1,10-1,24 arası	Yüksek
1,25 ve üzeri	Çok Yüksek

Çalışma kapsamında lojistik faaliyetler olarak, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) veri tabanında Nace 2 sınıflandırması altında yer alan 49 (Kara Taşımacılığı ve Boru Hattı Taşımacılığı), 50 (Su Yolu Taşımacılığı), 51 (Havayolu Taşımacılığı), 52 (Taşıma için Depolama ve Destek Faaliyetleri) ve 53 (Posta ve Kurye Faaliyetleri) kodlu alanlara ait 2013-2022 dönemine ilişkin 10 yıllık istihdam verileri analize dâhil edilmiştir.

4. BULGULAR

Hesaplanan katsayılar TR62 Bölgesini oluşturan Adana ve Mersin illeri için Tablo 3 ve Tablo 4'te, TR62 Bölgesi geneli için ise Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 3. Adana İli Yoğunlaşma Analiz Sonuçları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Kara Taşıma. ve Boru Hattı Taşıma.	0,96	1,00	1,03	0,98	1,00	0,91	0,94	0,98	0,93	0,88
Su Yolu Taşımacılığı	0,47	0,47	0,53	0,08	0,08	0,09	0,55	0,56	0,52	0,48
Havayolu Taşımacılığı	3,61	1,64	0,53	0,56	0,52	0,45	0,39	0,39	0,40	0,35
Taşıma. İçin Depolama Ve Destek. Fa.	1,58	1,21	1,13	1,05	1,03	1,07	0,93	0,87	0,79	0,73
Posta Ve Kurye Faaliyetleri	1,13	0,93	0,86	0,77	0,92	1,09	2,66	0,77	1,00	1,17
Sektör Toplamı (Ulaştırma-Depolama)	1,13	1,06	1,03	0,97	0,97	0,94	1,01	0,91	0,87	0,84

Tablo 3'de sunulan katsayılar incelendiğinde 2022 yılında sadece posta ve kurye faaliyetleri için yoğunlaşma düzeyi "yüksek" olarak tespit edilmiştir. Söz konusu alt faaliyet grubunun genel olarak son 10 yılda yoğunlaşma düzeyinin "yüksek" olduğu görülmektedir. Diğer yandan taşıma için depolama ve destek faaliyetleri katsayısının 2013-2018 döneminde 6 yıl süresince 1'den büyük olduğu yani sektörün bölgedeki payının ülkedeki payından büyük olduğu gözlenmiştir. Ancak son yıllarda azalan katsayı "çok düşük" yoğunlaşmayı işaret etmektedir. Aynı durum ulaştırma depolama sektörü geneline de yansımış olup Adana ili için sektörde "çok düşük" yoğunlaşma tespit edilmiştir.

Tablo 4. Mersin İli Yoğunlaşma Analiz Sonuçları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Kara Taşıma. ve Boru Hattı Taşıma.	1,40	1,47	1,44	1,37	1,45	1,46	1,43	1,45	1,38	1,46
Su Yolu Taşımacılığı	0,95	0,98	0,80	0,79	0,87	0,94	0,83	0,82	0,78	0,78
Havayolu Taşımacılığı	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01
Taşıma. İçin Depolama Ve Destek.Fa.	2,15	2,09	2,05	1,95	1,92	1,96	1,90	1,81	1,74	1,70
Posta Ve Kurye Faaliyetleri	0,79	0,87	0,82	1,18	1,14	0,90	0,61	0,61	0,69	0,75
Sektör Toplamı (Ulaştırma-Depolama)	1,53	1,57	1,53	1,47	1,52	1,52	1,46	1,45	1,38	1,42

Tablo 4'te Mersin ili analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Mersin için kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı ile taşıma için depolama ve destek faaliyetleri alt sektörlerinde "çok yüksek" yoğunlaşma düzeyi tespit edilmiştir. Sektör geneli de aynı şekilde "çok yüksek" yoğunlaşma seviyesine sahip olması ile dikkat çekmektedir.

Tablo 5. TR62 Bölgesi Yoğunlaşma Analiz Sonuçları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Kara Taşıma. ve Boru Hattı Taşıma.	1,15	1,20	1,21	1,15	1,20	1,15	1,16	1,19	1,91	1,16
Su Yolu Taşımacılığı	0,68	0,69	0,65	0,40	0,43	0,46	0,67	0,68	1,07	0,62
Havayolu Taşımacılığı	2,08	0,93	0,30	0,32	0,29	0,25	0,22	0,21	0,36	0,19
Taşıma. İçin Depolama Ve Destek.Fa.	1,82	1,59	1,54	1,45	1,43	1,46	1,37	1,30	2,07	1,20
Posta Ve Kurye Faaliyetleri	0,99	0,91	0,84	0,95	1,01	1,00	1,73	0,70	1,42	0,97
Sektör Toplamı (Ulaştırma-Depolama)	1,30	1,28	1,25	1,19	1,22	1,19	1,21	1,15	1,86	1,12

Tablo 5'te TR62 Bölgesi için yoğunlaşma analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Taşıma için depolama ve destek faaliyetleri bölge için son yıl hariç tüm yıllarda "çok yüksek" yoğunlaşmaya sahip bir başlık olarak öne çıkmıştır. Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı

ise “yüksek” yoğunlaşma düzeyine sahip olarak tespit edilmiştir. Sektör genelinin de yine “yüksek” yoğunlaşma düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Mersin ili verileri bölge geneli yoğunlaşma düzeyini yukarıya taşımaktadır. Havayolu taşımacılığı ise her iki il için de “yok” düzeyinde yoğunlaşmaya sahip olarak tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

TR62 Bölgesi, yoğunlaşma bakımından değerlendirilmiş ve gerek 2022 yılında gerekse geçmiş 10 yıl itibarıyla kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığında sektörün Türkiye geneline oranla güçlü olduğu tespit edilmiştir. Önemli bir kamyon ve tır filosuna sahip olan, Ortadoğu’dan Avrupa’ya geniş bir alana hizmet veren karayolu sektörünün gücünü koruyabilmesi adına özellikle yakın dönemde daha da ön plana çıkacak yeşil dönüşüm kapsamındaki emisyon vergilendirmeleri vb. uygulamalara hazırlıklı olmaları ve tedbir almaları gerekmektedir.

Lojistik sektörü, hali hazırda gerek küresel gerekse ulusal düzeyde artmaya devam eden ticaret hacminin de katkısı ile yükselişte olan bir sektör olarak dikkat çekmektedir. Özellikle COVID-19 Pandemisi sonrasında e-ticaretin ivmelenmesi ile e-ticaret lojistiği de önem kazanmıştır. E-ticaret lojistik pazarının 2025 yılına kadar 600 milyar ABD dolarına yükseleceği öngörülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2023a). Bu noktada özellikle e-ihracat tarafında havayolu lojistiği önem kazanmaktadır. Zira küçük miktardaki katma değerli ürünlerin ihracatı için fırsat sunmaktadır. Bu noktada yapımı tamamlanma aşamasında olan ve 2024 yılında faaliyete geçmesi planlanan Çukurova Bölgesel Havalimanı önemli bir imkân sağlayacaktır. Ancak, çalışma sonuçlarında görüldüğü üzere Adana Havalimanı’na rağmen mevcut durumda havayolu taşımacılığı yoğunlaşması “yok” düzeyinde olup istenen noktada değildir. Çukurova Bölgesel Havalimanı sonrası özellikle e-ihracatı odağa alan havayolu kargo taşımacılığı faaliyetlerini destekleyen politikaların hinterlandındaki bölgelerin de özelliklerinin dikkate alınarak devreye alınması önerilmektedir. Bölgedeki eğitim kurumlarının ise alana yönelik özellikle daha zayıf olunan ve gelişmesi beklenen havayolu taşımacılığı gibi alanlarda nitelikli eleman yetiştirmeye yönelik programları öncelik edinmesi önerilmektedir.

Mersin Limanı’na rağmen su yolu taşımacılık faaliyetlerinin hem Mersin hem de TR62 Bölgesi’nde “çok düşük” yoğunluk göstermesine karşılık olarak konteyner limanı, genişleme sahası vb. altyapı yatırımları ile bölgenin desteklenmesi yanında başta yeni Ro-Ro hatları olmak üzere güzergâh genişletmeleri bölgeyi güçlendirecektir.

Araştırmacılara ise, yoğunlaşma analizinin belirli zaman aralıkları ele alınarak sonuçların dönemsel olarak kıyaslanması, istihdama ek olarak işyeri sayısı, ciro, vb. değişkenlerin de ele alınması, nicel ve nitel analizle desteklenmesi, yoğunlaşmanın farklı sektörlerle ilişkilerinin ele alınması gibi yeni araştırmalarla alanyazının zenginleştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adana Sanayi Odası, ADASO (2023). Sayılarla Türkiye İl ve Bölge Sunumu, <https://www.adaso.org.tr/tuik-tr62-il-ve-bolge-sunumu-5155>, (Erişim tarihi: 08.11.2023).
- Alkan, A. ve Bilim, Z. (2021). Lokasyon Katsayısı Yaklaşımı İle Türkiye Çimento Sanayiinde Bölgesel Yoğunlaşma, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 101-113.
- Baş, M. ve Ergen, B. (2021). TR 72 Bölgesinde İl Düzeyinde İnşaat-Sanayi Ve Hizmetler Sektörü Yığılmasının Lokasyon Katsayısı Yöntemiyle Araştırılması, *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 41-59.
- Bayraktutan, Y., Tüylüoğlu, Ş. ve Özbilgin, M. (2012). Lojistik Sektöründe Yoğunlaşma Analizi ve Lojistik Gelişmişlik Endeksi: Kocaeli Örneği, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 61-71.
- Chiang, S. (2009). Location Quotient and Trade. *The Annals of Regional Science*, 43, 399-414.
- CSCMP, (2013). SCM Definitions and Glossary of Terms, https://cscmp.org/CSCMP/Educate/SCM_Definitions_and_Glossary_of_Terms.aspx, (Erişim tarihi: 06.11.2023).
- Çamlıca, Z., Akar, G. ve Şenkayas, H. (2016). TR 32 Bölgesinin Lojistik Açısından Analizi, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 73-88.
- Çelik, E. ve Sandal, E. (2022). Türkiye İmalat Sanayii Ve Alt Sektörlerinin Bölgesel Yoğunlaşma Yapısı: 2011-2020 Yılı Karşılaştırmalı Yerelleşme Katsayısı Analizi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1452-1468.
- Çukurova Kalkınma Ajansı, ÇKA (2023). Çukurova 2014-2023 Bölge Planı, https://www.cka.org.tr/uploads/pages_v/2014--2023-cukurova-bolge-plani.pdf, (Erişim tarihi: 08.11.2023).
- Dinçer, İ. (2007), Sektörel Yığılmaları Kullanarak Yerel Potansiyeli Tanımlamak Ve Kırsal Kalkınma, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 167-175.
- Ergen, B. ve Oğuz, M. (2018). Periodic Manufacturing Industry Clustering Analysis in Yozgat Using The Location Quotient Method (2006-2016), *Planlama -Planning*, 28(2), 116-126.
- Kalkınma Ajansı, (2023). Kalkınma Planlamasında İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, <https://ka.gov.tr/sayfalar/kalkinma-planlamasinda-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi--24>, (Erişim tarihi: 05.12.2023).
- Miller, M., Gibson, L. ve Wright, N. (1991). Location Quotient: A Basic Tool for Economic Development Analysis. *Economic Development Review*, 9(2), 65.
- Ögel, C. ve Avcı, A. (2023). Gaziantep İmalat Sanayinin Yoğunlaşma Katsayısı ile Analizi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 1000-1016.
- Şahin, M. ve Türkoğlu, T. (2017, Ekim 18-21). Türkiye’de Mobilya İmalat Sanayinin Mekânsal Kümelene Örüntüsü: 2003-2014 Yılı Karşılaştırmalı Lokasyon Katsayısı Analizi, 2. *INES Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi*, Antalya, Türkiye.

- Şahin, M., Yılmaz, M. ve Varol, Ç. (2018). Türkiye'de Bilgi Yoğun İş Hizmetlerinin BYİH Bölgesel Uzmanlaşma Örüntüsü, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(2), 1492-1521.
- Tanyaş, M. (2020). "Dış Ticarete Lojistiğin Önemi", M. Sami Süygün (Ed.), A' dan Z' ye Dış Ticaret kitabı içerisinde (s.235-257), *Gazi Kitapevi*, Ankara.
- Tekin, A. (2011). Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 37-48.
- Tekin, D. (2021). TR 31 İzmir Bölgesi Sektörel Yoğunlaşma Analizi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(20), 98-106.
- Tian, Z. (2013). Measuring Agglomeration Using the Standardized Location Quotient With a Bootstrap Method, *Journal of Regional Analysis & Policy*, 43(2), 186-197.
- Ticaret Bakanlığı, (2023a). Dış Ticaret Lojistiği Raporu, <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/dis-ticaret-lojistigi>, (Erişim tarihi:15.11.2023) .
- Ticaret Bakanlığı, (2023b). Hizmet Ticaret İstatistikleri, <https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/hizmet-ticaret-istatistikleri>, (Erişim tarihi: 04.11.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK (2023a). İllere Göre İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685>, (Erişim tarihi: 07.11.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK (2023b). İl ve Bölge Sınıflamasına Göre Dış Ticaret, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104>, 8 Erişim tarihi: 09.12.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK (2023c). Ekonomik Faaliyetlere Göre İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>, (Erişim tarihi: 07.11.2023).
- Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği, UTİKAD (2023), *Lojistik Sektör Raporu*, <https://www.utikad.org.tr/images/HizmetRapor/utikadlojistiksektoruraporu2022-857.pdf>, (Erişim tarihi: 04.11.2023).
- Urhan, F. ve Sandal, E. (2019). Türkiye Tekstil Endüstrisinin Mekânsal Örüntüsü: 2009-2015 Yılı Karşılaştırmalı Yerelleşme Katsayısı Analizi, *International Journal Of Geography And Geography Education*, (40), 172-189.
- World Trade Organization, WTO (2023). *Evolution of Trade Under The WTO*, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/trade_evolution_e/evolution_trade_wto_e.htm, (Erişim tarihi: 04.11.2023).

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Karacaoğlan Yerleşkesi, Fakuşağı Mah., 80000, Osmaniye / Türkiye
<http://dergipark.gov.tr/oskaiibfd>
iibfdergi@osmaniye.edu.tr
+90 328 827 10 00